

รายงานการวิจัยร่างสมบูรณ์ (ฉบับแก้ไข)

เรื่อง

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา
สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Development of community learning process by using research as a base for
independent study in Buddhism for students of
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

โดย

พระเจริญพงษ์ วิชัย, ดร.

พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร, ผศ.ดร.

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา
วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

Grant No. RGNS 64 – 124

รายงานการวิจัยร่างสมบูรณ์ (ฉบับแก้ไข)

เรื่อง

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์พระพุทธศาสนา
สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Development of community learning process by using research as a base for
independent study in Buddhism for students of
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

โดย

พระเจริญพงษ์ วิชัย, ดร.

พระมหาประกาศิต ฐิตีปสิทธิกร, ผศ.ดร.

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา

วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

Grant No. RGNS 64 – 124

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Final Drafted Research Report (Revised Edition)
Development of community learning process by using research as a base for
independent study in Buddhism for students of
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

By

Phra Jaroenphong Wichai, Dr.
Phramaha Prakasit Thitipasittikorn, Asst. Prof. Dr.
Buddhapanyasri Dvaravati Buddhist College
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
B.E.2567

Research Project Funded By Ministry of Higher Education,
Science, Research and Innovation
Grant No. RGNS 64 – 124

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

กิตติกรรมประกาศ

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงาน ปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ภายใต้ โปรแกรม ๑ สร้างระบบผลิตและพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพ แผนงาน ทุนพัฒนาศักยภาพในการทำงาน วิจัยของอาจารย์รุ่นใหม่ ผู้วิจัยขอขอบคุณที่ได้ให้การสนับสนุนทุนการวิจัยครั้งนี้

กราบขอบคุณ พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ศ.ดร. ผู้ได้พัฒนาแนวคิด การปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิจัย ครั้งนี้ ทั้งยังได้ให้คำปรึกษาแนะนำการบริหารโครงการวิจัย และขอขอบคุณ รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก ที่ปรึกษาโครงการวิจัยได้ติดตามให้คำปรึกษาแนะนำการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ผู้เรียนในรายวิชา ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕ และขอขอบคุณชมรมผู้สูงอายุ และทุกภาคส่วนในชุมชนวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สำเร็จลงด้วยดี

พระเจริญพงษ์ วิชัย, ดร.

หัวหน้าโครงการวิจัย

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

๑. ความเป็นมาของโครงการ

การวิจัยและสร้างนวัตกรรมเพื่อตอบโจทย์ท้าทายของสังคมและเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ เป็นนโยบายและยุทธศาสตร์สำคัญของการศึกษาในระดับอุดมศึกษา สอดรับกับปรัชญาในการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม ซึ่งในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มีรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สาระสังเขปของรายวิชามุ่งให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าวิจัยผ่านการดำเนินงานตามโครงการศึกษาอิสระที่ผู้เรียนมีความสนใจเลือกศึกษา และการดำเนินงานโครงการศึกษาอิสระนั้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของ การแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาด้วยการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมของชุมชน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวด ๔ แนวการจัดการศึกษา มาตรา ๒๔ ว่าด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีแนวทางใน วรรค ๕ สาระความสำคัญว่า ผู้สอนต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ และความบางตอนใน วรรค ๒ ว่า ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ วรรค ๓ ว่า จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น

การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) เป็นกระบวนการพัฒนา ผู้เรียนให้สามารถใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ คิดค้นหาคำตอบ และส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะการเรียนรู้ของตนเองตลอดชีวิต ผู้สอนมีบทบาทจัดการเรียนรู้ โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ และเรียนตามศักยภาพของตนเอง ด้วยกระบวนการวิจัย ประกอบด้วย ๑) การกำหนดปัญหา ๒) การตั้งสมมติฐาน ๓) การเก็บรวบรวมข้อมูล ๔) การวิเคราะห์ข้อมูล และ ๕) การสรุปผล ซึ่งสามารถดำเนินการได้ ๔ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน ๒) ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ ๓) ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน และ ๔) ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้

จากที่กล่าวมา เป็นเหตุให้ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชน โดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานสำหรับรายวิชาดังกล่าว โดยนำเอาแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมมาประยุกต์ใช้เป็นกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานควบคู่กับการศึกษาปัญหาอุปสรรคนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับผู้เรียนที่มีความสามารถในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ด้วยการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติการเรียนรู้จริงในชุมชนด้วยการเลือกประเด็นที่สนใจศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยในเรียนรู้ จึงทำให้ผู้วิจัยศึกษาการพัฒนา

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตวิทยาลัยสงฆ์
พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๒ เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๓ เพื่อประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. วิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้วิธีการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) มีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๒ การออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ ๓ การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ ๔ การประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. สรุปผลการวิจัย

ผลการออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ได้เป็นชุดความรู้ ซึ่งเป็นการบูรณาการมาจากแนวคิดสำคัญ ๓ อย่าง ประกอบด้วย ๑) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ๒) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้หรือการศึกษาชุมชน

(Community Study) และ ๓) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL) พัฒนาเป็นคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาศึกษาศาสตร์ (Independent Study) โดยมีสาระสำคัญโดยสังเขป ดังนี้

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน คือ ระยะเวลาที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือ การระดมสมอง” ระยะเวลาที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหาการออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต ระยะเวลาที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา ระยะเวลาที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน ระยะเวลาที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน ระยะเวลาที่ ๖ ส่งเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน ระยะเวลาที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนทั้ง ๗ ขั้นตอน เป็นการศึกษาภาคสนาม

แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน นำมาใช้เป็นส่วนเสริมในกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย ๔ แนวทาง คือ แนวทางที่ ๑ ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ แนวทางที่ ๓ ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ แนวทางการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน เป็นการศึกษาในชั้นเรียน และการมอบหมายงานให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง

ผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

ผลการทดลองนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่พัฒนาขึ้น ซึ่งได้ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา มีนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ลงทะเบียนเรียนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕ จำนวน ๑๖ รูป/คน เป็นนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีสุดท้าย หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยนิสิตได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เป็นการนำเอากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานไปใช้ในการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุในชุมชน กระตุ้นผู้เรียนให้มีทักษะการสร้างความรู้ด้วยตนเอง เชื่อมโยงกับการนำองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการไปใช้ในการฝึกปฏิบัติแก้ไขปัญหาของชุมชน

ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

ระยะดำเนินการ

ระยะดำเนินการ ประเมินผลการดำเนินงานทั้งระหว่างดำเนินการ และหลังจากการดำเนินการ ตามแนวคิด CCS ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ได้แก่ ระยะเวลาที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน ระยะเวลาที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็น ปัญหาระยะเวลาที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา ระยะเวลาที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน โดยใช้วิธีการประชุมกลุ่มในการประเมิน มีรายละเอียดแต่ละขั้นตอน ดังต่อไปนี้

การดำเนินการระยะที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อริยสัจ) ต้นที่ ๑ (ต้นทุกข์ - ต้นปัญหา) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ค้นหา/รวบรวม ข้อมูล ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบ ข้อเสนอจากเวทีทำให้ทราบถึงปัญหาที่สนใจร่วมกันและเห็นว่าเป็นปัญหาที่สามารถนำหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

การดำเนินการระยะที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา คณะนิสิตร่วมกับตัวแทนจากชมรม ผู้สูงอายุ ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำ ตำบล ลงพื้นที่สำรวจปัญหาของผู้สูงอายุในชุมชน มุ่งไปที่กลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง และกลุ่ม ผู้สูงอายุที่ยากจน อาศัยอยู่คนเดียว ขาดแคลนเครื่องอุปโภค บริโภค จากการดำเนินการขั้นตอนนี้ทำให้ ทราบถึงปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ และปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้อายุทั้ง ๒ กลุ่ม รวบรวมข้อมูล ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต จดบันทึก และการเก็บภาพ

การดำเนินงานระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา โดยใช้ เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อริยสัจ) ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ ๒ (ต้นสุข - ต้นปัญญา) ระดม ความคิดร่วมกับชาวบ้านในการกำหนดเป้าหมาย แนวทางหรือวิธีการ และวิเคราะห์ผลกระทบที่จะเกิดขึ้น จากการดำเนินการตามแนวทางหรือวิธีการที่กำหนดร่วมกัน ข้อเสนอจากการดำเนินการขั้นตอนนี้ โดยการ สร้างความร่วมมือกันระหว่างคณะนิสิต ตัวแทนผู้สูงอายุ อาจารย์ที่ปรึกษา นักวิชาการ ร่วมกันพัฒนาชุด ความรู้เป็นคู่มือสำหรับใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยพัฒนาเป็นคู่มือ “เพื่อนบางหลวงรักษ์ธรรม” เป็นชุดความรู้ที่ใช้เป็นคู่มือสำหรับจัดกิจกรรมวิถีพุทธ เสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

การดำเนินการระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยการจัดกิจกรรม ๒ คีฬ ๓ วัน ณ วัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วยกิจกรรม จำนวน ๗ กิจกรรม ดังนี้ กิจกรรมที่ ๑ รู้จักใจ รู้จักธรรม กิจกรรมที่ ๒ แปลมนต์ คันธรรม กิจกรรมที่ ๓ ฟังสุข ฟัง ทุกข์ ฟังธรรม กิจกรรมที่ ๔ เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ กิจกรรมที่ ๕ คั่นคว่ำตน คั่นคว่ำธรรม กิจกรรมที่ ๖ ถอด บทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน และ กิจกรรมที่ ๗ ตักบาตร เติมบุญ

การดำเนินการระยะที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่มร่วมกัน ระหว่างคณะผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย กลุ่มนิสิตที่ศึกษาในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา และ ชาวบ้านที่เป็นแกนนำผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง ซึ่งผู้สูงอายุกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยชาวบ้านที่ได้มี ส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานตั้งแต่ระยะเริ่มต้น จากการถอดบทเรียนภาย หลังจากการดำเนินการจัดกิจกรรม พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุมีความภาคภูมิใจในการที่ตนเองได้มีส่วนร่วมใน ทุกขั้นตอน ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าคุณค่า เป็นส่วนหนึ่งที่ได้ร่วมกันดำเนินการทุกขั้นตอน สรุปผล จากการถอดบทเรียนภายหลังจากดำเนินกิจกรรม พบว่า กิจกรรม จำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ กิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมทำเพื่อประโยชน์ตน เป็นไปเพื่อการพัฒนาเสริมสร้างสุขภาวะจิตของปัจเจกบุคคล และเป็นกิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมได้ช่วยกันทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ช่วยเหลือเพื่อนบ้านทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดี ของคนในชุมชน ซึ่งเป็นไปตามอุดมการณ์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

จากการประเมินผลการดำเนินการในระยะดำเนินการ พบว่า ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ การจัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้านครั้งแรก ขาดการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชาวบ้านกับคณะผู้วิจัย ทำให้ข้อมูลปัญหาที่ได้ไม่ชัดเจน ขาดการไว้วางใจ ขาดความน่าเชื่อถือหรือการยอมรับจากชาวบ้าน แต่เนื่องจากการลงพื้นที่ครั้งแรกได้มีการจัดทำไลน์กลุ่ม ชื่อกลุ่ม “เพื่อนบางหลวงรักษ์ธรรม” เพื่อใช้เป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารระหว่างคณะผู้วิจัย นิสิต ชาวบ้าน ทำให้มีสัมพันธภาพที่ดีขึ้น และได้นัดหมายประชุมผ่านทางออนไลน์ โปรแกรม zoom ติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามข้อตกลงร่วมกัน นำไปสู่การดำเนินงานในระยะต่อไปตามลำดับตลอดกระบวนการ และจากการประเมิน พบว่า การเปิดโอกาสสร้างการมีส่วนร่วมให้ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมาย ร่วมกันกำหนดแนวทาง วิธีการปฏิบัติที่ดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กลุ่มต้องการร่วมกัน มีความสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินกิจกรรมมุ่งไปสู่เป้าหมายด้วยพลังความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเป็นอย่างดี ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจรู้สึกว่าได้ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาของชุมชน คณะผู้วิจัยและนิสิตเป็นผู้ช่วยทำงานในการดำเนินกิจกรรม ลักษณะของการเป็นผู้บริการวิชาการให้กับชาวบ้านผ่านการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนทุกภาคส่วน ในระยะดำเนินการช่วยกระตุ้นให้นิสิตได้นำความรู้จากการศึกษาทางงานวิจัยที่ศึกษาจากระยะเริ่มต้น และศึกษาวิธีการวิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล

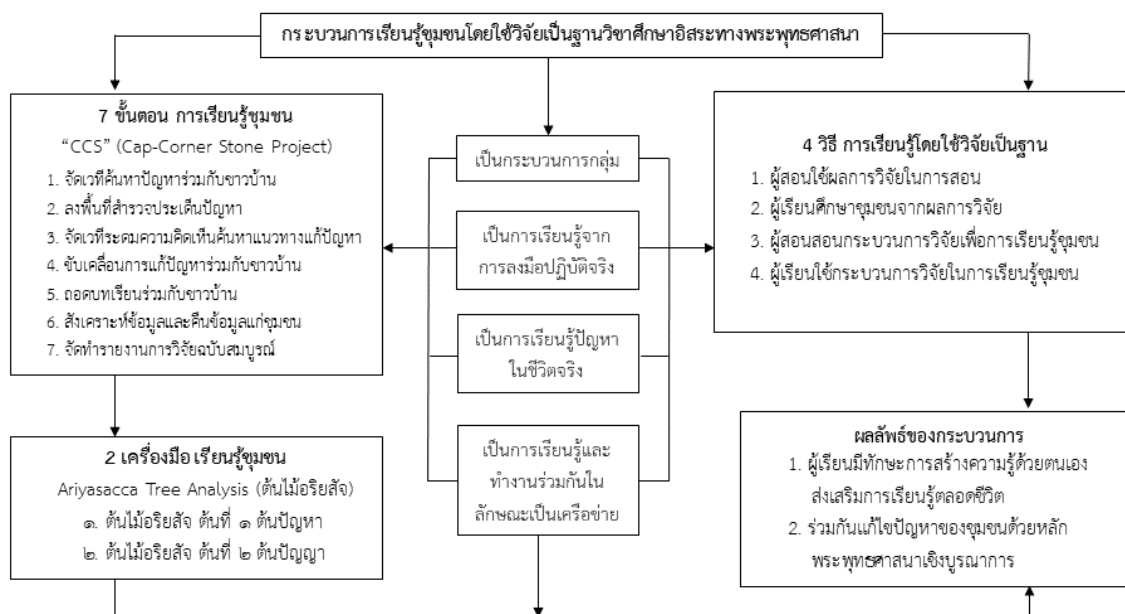
ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ระยะสรุปผล

การดำเนินการระยะที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน โดยการนำผลงานของนิสิตมาใช้ประกอบการประเมิน เป็นชิ้นงานที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน จำนวน ๒ ชิ้นงาน ได้แก่ ชิ้นที่ ๑ คู่มือ “เพื่อนบางหลวงรักษ์ธรรม” เผยแพร่เป็น E-book ผ่านช่องทางออนไลน์ที่สามารถนำไปใช้จัดกิจกรรมกับผู้สูงอายุในชุมชนอื่นได้ ชิ้นที่ ๒ จัดทำเป็นวิดีโอบันทึกกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้น บันทึกกิจกรรมการถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน เผยแพร่ผ่านช่อง YouTube จากการประเมินทำให้ทราบว่า ข้อมูลพร้อมใช้ที่คืนให้ชุมชนเป็นประโยชน์แก่สังคมในวงกว้าง และส่งผลให้ผู้สูงอายุในชุมชนพื้นที่วิจัยเกิดความภาคภูมิใจด้วยความรู้สึกที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของชิ้นงาน

การดำเนินการระยะที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ในขั้นตอนนี้นิสิตได้ทบทวนและนำความรู้จากการศึกษาทางงานวิจัยในระยะเริ่มต้นมาใช้ในการฝึกทักษะการจัดทำรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ฝึกทักษะการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมเป็นแบบบันทึกจากชุมชนตั้งแต่เริ่มกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงพื้นที่ที่ได้ทำการวิเคราะห์สรุปผลเป็นรายบุคคล ในระยะการดำเนินการขั้นตอนต่าง ๆ ระหว่างการดำเนินงานในพื้นที่ นำผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลของตนเองมานำเสนอแลกเปลี่ยนกันในห้องเรียน เพื่อหาข้อสรุปจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัย หรือผลการศึกษาอิสระ การประเมินผลในขั้นตอนนี้ อาจารย์ผู้สอนประจำวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ทำการประเมินผลจากแบบบันทึกที่ได้มอบหมายให้นิสิตแต่ละคนเขียนรายงานการมีส่วนร่วมของตนเอง/สิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้จากชุมชน

๕. สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ ๗ ขั้นตอน การเรียนรู้ชุมชน บูรณาการกับ ๔ วิธี การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ๒ เครื่องมือ เรียนรู้ชุมชนที่สร้างขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ และผลลัพธ์ของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ปรากฏดังภาพที่

ภาพที่ ๑ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ การบูรณาการ ๗ ขั้นตอนในการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด CCS กับ ๔ วิธีในการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน และ ๒ เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อริยสัจ ๒ ต้น) มีรายละเอียด ดังนี้

๗ ขั้นตอน การเรียนรู้ชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน คือ ระยะเวลาที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือ การระดมสมอง” ระยะเวลาที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหาการออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต ระยะเวลาที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา ระยะเวลาที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน ระยะเวลาที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน ระยะเวลาที่

๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน ระยะที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนทั้ง ๗ ขั้นตอน เป็นการศึกษาภาคสนาม

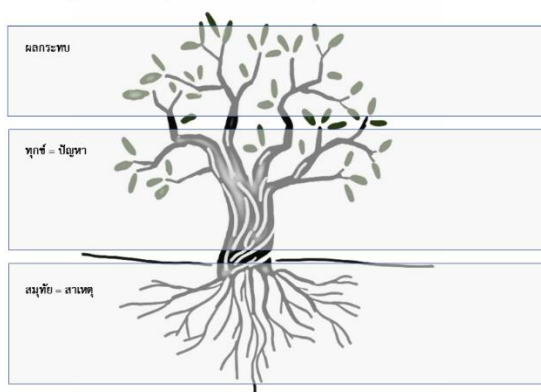
๔ วิธี การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน

แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน นำมาใช้เป็นส่วนเสริมในกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย ๔ แนวทาง คือ แนวทางที่ ๑ ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ แนวทางที่ ๓ ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ แนวทางการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน เป็นการศึกษาในชั้นเรียน และการมอบหมายงานให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง

๒ เครื่องมือ เรียนรู้ชุมชน

Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อรียัสจ) เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการจัดเวทีชาวบ้าน/การประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นของชาวบ้านและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโจทย์วิจัยที่คณะผู้วิจัยลงไปทำการศึกษา มีแนวทางในการนำไปใช้ ดังนี้

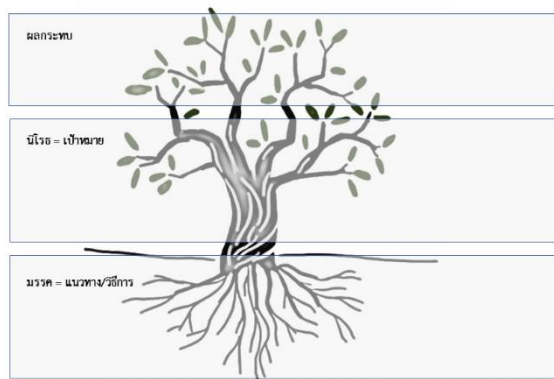
เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis ต้นไม้อรียัสจ ต้นที่ 1 ต้นปัญหา

ภาพที่ ๒ ต้นไม้อรียัสจ ต้นที่ ๑ ต้นปัญหา

ต้นที่ ๑ ต้นปัญหา ในการวิจัยเรื่องนี้ใช้ในการเวทีชาวบ้านเพื่อรวบรวมข้อมูลปัญหาสุขภาพทางจิตของผู้สูงอายุในชุมชน โดยใช้เทคนิคการระดมความคิดเพื่อระบุปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา และร่วมกันวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น

เครื่องมือ Ariyasaca Tree Analysis ต้นไม้วิจัย ต้นที่ 2 ต้นปัญญา

ภาพที่ ๓ ต้นไม้อาริยสัง ต้นที่ ๒ ต้นปัญญา

ต้นที่ ๒ ต้นปัญญา ในการวิจัยเรื่องนี้ใช้ในการประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในชุมชนด้วยการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธ และร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน และร่วมกันวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง เป็นการเรียนรู้ปัญหาในชีวิตจริง เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน คือ ผู้เรียนมีทักษะการสร้างความรู้ด้วยตนเองส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยหลักพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(ก)
บทสรุปผู้บริหาร	(ข)
บทคัดย่อภาษาไทย	(ญ)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ฎ)
สารบัญ	(ฏ)
สารบัญตาราง	(ฐ)
สารบัญภาพ	(ฑ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๒
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๔
บทที่ ๒ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้	๕
๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ชุมชน	๘
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน	๑๙
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	๓๔
๒.๕ การศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา	๔๙
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕๓
๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย	๕๘
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๕๙
๓.๑ ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลเอกสาร	๕๙
๓.๒ ขั้นตอนที่ ๒ ออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชน โดยใช้วิจัยเป็นฐาน	๖๑
๓.๓ ขั้นตอนที่ ๓ ทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	๖๒
๓.๔ ขั้นตอนที่ ๔ การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	๖๓
๓.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๖๔
๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๖๖
๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๗

เรื่อง	(ฎ)
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	หน้า
๔.๑ ผลการออกแบบและพัฒนาคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย	๖๘
๔.๒ ผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระ ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๙๒
๔.๓ ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทาง พระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๐๓
๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย	๑๐๙
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ	๑๑๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๓
๕.๒ อภิปรายผล	๑๑๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๒
บรรณานุกรม	๑๒๓
ภาคผนวก	๑๒๘
ภาคผนวก ก แบบประเมินคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๘๙
ภาคผนวก ข แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มประเมินประสิทธิผลของ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระ ทางพระพุทธศาสนา	๑๓๐
ภาคผนวก ค แบบประเมินประสิทธิผลกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัย เป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา	๑๓๓
ภาคผนวก ง QR-Code วิดีโอประมวลผลการปฏิบัติการศึกษาวิจัย	๑๓๗
ประวัติผู้วิจัย	๑๓๙

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ เทคนิคการประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement : PM) และเทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping : OM)	๑๗
๒.๒ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย	๓๒
๓.๑ สรุปรูปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ ๑	๖๐
๓.๒ สรุปรูปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ ๒	๖๑
๓.๓ สรุปรูปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ ๓	๖๒
๓.๔ สรุปรูปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ ๔	๖๔
๔.๑ ผลการประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา	๑๐๒

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๒.๑ กระบวนการของ “CCS” (Cap-Corner Stone Project)	๑๖
๒.๒ กระบวนการศึกษา/การวิจัยของชาวบ้าน	๓๖
๒.๓ กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น	๔๑
๒.๔ กระบวนการระหว่างการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น	๔๒
๒.๕ กระบวนการหลังการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น	๔๓
๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๕๘
๔.๑ ตัวอย่างการใช้เครื่องมือที่ ๕ Stakeholder Analysis	๘๒
๔.๒ ตัวอย่างการใช้เครื่องมือที่ ๕ Stakeholder Analysis	๘๔
๔.๓ ตัวอย่างการใช้เครื่องมือที่ ๕ Stakeholder Analysis	๘๖
๔.๔ ตัวอย่าง ต้นไม้ورىสัจ ต้นที่ ๑ ต้นปัญหา (ปัญหา/สาเหตุ/ผลกระทบ)	๘๘
๔.๕ ตัวอย่าง ต้นไม้ورىสัจ ต้นที่ ๒ ต้นปัญญา (เป้าหมาย/แนวทางหรือวิธีการ/ผลกระทบ)	๘๙
๔.๖ แสดงองค์ความรู้จากการวิจัยในการทดลองใช้กระบวนการรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน วิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา	๑๐๑
๔.๗ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย	๑๐๙
๔.๘ ต้นไม้ورىสัจ ต้นที่ ๑ (ต้นปัญหา)	๑๑๐
๔.๙ ต้นไม้ورىสัจ ต้นที่ ๒ (ต้นปัญญา)	๑๑๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศพัฒนาแล้ว จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้จากการวิจัย และการสร้างนวัตกรรม^๑ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวด ๔ แนวทางการจัดการศึกษา มาตรา ๒๔ ว่าด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีแนวทางใน วรรค ๕ สาระความสำคัญว่า ผู้สอนต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ และความบางตอนใน วรรค ๒ ว่า ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ วรรค ๓ ว่า จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น^๒ จากแนวทางที่ว่ามานี้สอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๗๐ มีประเด็นพัฒนาเกี่ยวกับการปรับบทบาทมหาวิทยาลัย มุ่งเน้นการส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยเป็นพื้นที่องสำคัญสำหรับการสร้างคน สร้างองค์ความรู้ และการสร้างนวัตกรรม^๓

แผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระยะที่ ๑๒ (๒๕๖๐-๒๕๖๔) ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๒ เกี่ยวกับการพัฒนางานวิจัยและนวัตกรรมให้มีคุณภาพ มุ่งเน้นพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมด้านพระพุทธานุภาพการศึกษาศาสตร์อื่น^๔ ความท้าทายของอาจารย์มหาวิทยาลัย และระบบอุดมศึกษาในปัจจุบัน คือการปรับบทบาท ให้การผลิตบัณฑิต และการวิจัย ตอบโจทย์ความต้องการของสังคม^๕

การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) เป็นกระบวนการพัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ คิดค้นหาคำตอบ และส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะการเรียนรู้ของตนเองตลอดชีวิต ผู้สอนมีบทบาทจัดการเรียนรู้ โดย

^๑สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๗๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, ๒๕๖๒), หน้า ๒๙.

^๒สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๖๒), หน้า ๗.

^๓สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๗๐, หน้า ๗.

^๔มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๑๒ (๒๕๖๐-๒๕๖๔), (อยุธยา : กองแผนงาน สำนักงานอธิการบดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๓.

^๕สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.), วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่, ออนไลน์, แหล่งที่มา : <https://abcjournal.trf.or.th/about.aspx> (๑๒ มีนาคม ๒๕๖๕).

ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญและเรียนตามศักยภาพของตนเอง ด้วยกระบวนการวิจัย ประกอบด้วย ๑) การกำหนดปัญหา ๒) การตั้งสมมติฐาน ๓) การเก็บรวบรวมข้อมูล ๔) การวิเคราะห์ข้อมูล และ ๕) การสรุปผล ซึ่งสามารถดำเนินการได้ ๔ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน ๒) ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ ๓) ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน และ ๔) ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้^๖

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา กำหนดขอบข่ายไว้ว่า ศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระที่สามารถประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนา โดยความเห็นชอบและควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา จากการจัดการศึกษาที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกแห่งได้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ตามรูปแบบการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) แต่ด้วยความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียนที่แตกต่างกัน ส่งผลให้ความสำเร็จในการจัดการศึกษารายวิชานี้มีความแตกต่างกัน

จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาได้มีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนและการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน แต่ยังไม่มีการวิจัยในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานสำหรับรายวิชาดังกล่าว โดยนำเอาแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมมาประยุกต์ใช้เป็นกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานควบคู่กับการศึกษาปัญหาอุปสรรคนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับผู้เรียนที่มีความสามารถในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ด้วยการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติการเรียนรู้จริงในชุมชนด้วยการเลือกประเด็นที่สนใจศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ จึงทำให้ผู้วิจัยศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๒ คำถามของการวิจัย

๑.๒.๑ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีองค์ประกอบและกระบวนการอย่างไรบ้าง

๑.๒.๒ การทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีปัญหาและอุปสรรค อะไรอย่างไรบ้าง

๑.๒.๓ ประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นอย่างไร

^๖มารุต พัฒนาผล, “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๓.๒ เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๓.๓ เพื่อประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ๑) วิเคราะห์/สังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ชุมชน
- ๒) วิเคราะห์/สังเคราะห์การจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
- ๓) สังเคราะห์แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
- ๔) รายละเอียดวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๐)

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

- ๑) ผู้เชี่ยวชาญในการให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ ๔ ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕ จำนวน ๑๖ รูป/คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านตัวแปร

๑) ตัวแปรต้น

- กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

๒) ตัวแปรตาม

- ปัญหาและอุปสรรคในการประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
- ความคิดเห็นของนิสิตที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

- ๑ ปี (๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕ ถึง ๓๑ มกราคม ๒๕๖๖)

๑.๕ ปัญหาที่ควรทราบ

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินการศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระที่สามารถนำผลการศึกษามาประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนาได้หรือไม่

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนการเรียนรู้ชุมชน หมายถึง กระบวนการแสวงหาความรู้ในชุมชนอย่างเป็นระบบ ระเบียบเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้หรือข้อค้นพบใหม่ ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในชุมชนที่ได้ศึกษา สามารถนำความรู้หรือข้อค้นพบใหม่นั้นมาประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนาได้

การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน หมายถึง กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ และพัฒนาความสามารถผู้เรียนโดยใช้วิทยาการวิจัย ให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อกิจการทางพระพุทธศาสนา และศิลปะวัฒนธรรมในชุมชน

ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา หมายถึง รายวิชาในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๐) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มุ่งจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระ ที่สามารถประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนา โดยความเห็นชอบและควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา

นิสิต หมายถึง ผู้เรียนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ ๔ ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕ ของวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๗.๑ คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๒ ผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๓ รายงานผลการศึกษาอิสระ วิจัยฉบับจิ๋ว (baby research) ของนิสิตผู้ศึกษา รายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ มีประเด็นสำคัญตามลำดับ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
- ๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ชุมชน
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- ๒.๕ การศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอูน) แสดงทัศนะว่า การพัฒนาวิธีคิดไปสู่กระบวนการเรียนรู้ในเชิงสังเคราะห์และยกระดับไปสู่ชุดความรู้ ที่จะช่วยให้บุคคล และองค์กรให้เห็นภาพรวมของการเรียนรู้และค้นหาวិธีการใหม่กว่าอยู่เสมอ ผลลัพธ์ของการใช้ความรู้ ประสบการณ์ และวิธีคิดดี ๆ ก็คือการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ (innovation) กล่าวคือ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากความไม่รู้ สู่อารมณ์อย่างเข้าใจ จากสภาพมีปัญหาลงไปสู่สภาวะไร้ปัญหา หรือจากทุกข์ไปสู่สุข^๑

กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นเป็นกระบวนการจากการสั่งสมและประมวลพัฒนาข้อมูลหรือชุดประสบการณ์ขึ้นเป็นการเรียนรู้ ในการสร้างสรรค์ใหม่ โดยมีขั้นตอนการเรียนรู้ ๓ ขั้นตอน^๒ คือ

๑. การรับรู้ (reception) เป็นขั้นตอนพื้นฐาน ที่บุคคลรับเอาข้อมูลข่าวสาร และองค์ความรู้ต่าง ๆ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลายซึ่งตนเองพบ ผ่านประสาทสัมผัสเข้ามาสั่งสมไว้เป็นประสบการณ์ของตนเอง

๒. การเข้าใจ (comprehension) เป็นการที่บุคคลสามารถมองเห็นความหมายและความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของข้อมูลหรือความรู้ต่าง ๆ ที่ตนเองรับรู้หรือมีประสบการณ์มาในระดับที่สามารถอธิบายเชิงเหตุเชิงผลได้

๓. การปรับเปลี่ยน (transformant) เป็นระดับของการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงวิธีคิด (conceptualization) การเปลี่ยนแปลงระบบ

^๑พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอูน), นวัตกรรมการเรียนรู้ คน ชุมชนและการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๕๑.

^๒อรศรี งามวิทยาพงศ์, กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง : จากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕.

คุณค่า (values) และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (behavior) ในสิ่งที่รับรู้และมีความเข้าใจแล้วเป็นอย่างดี

สนธยา พลศรี ได้สรุปขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น ๖ ขั้นตอน ได้แก่^๓

ขั้นที่ ๑ การจูงใจด้วยสิ่งเร้า (stimulus) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนได้รับการกระตุ้นแรงเร้าให้การสัมผัส (sensation) ทำให้เกิดความสนใจและต้องการที่จะเรียนรู้

ขั้นที่ ๒ การกำหนดจุดหมาย เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนกำหนดได้ว่า ผลของการเรียนรู้ในขั้นสุดท้ายของตนคืออะไร มีขอบเขตเพียงใด ซึ่งจะมีผลอย่างสำคัญต่อเนื้อหาสาระที่จะเรียนรู้และระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนรู้

ขั้นที่ ๓ การรับรู้ เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนแปลความหมาย และการรับรู้ในสิ่งที่เรียนผ่านประสาทสัมผัสด้วยการพยายามทำความเข้าใจ การให้กระบวนการความคิด การจัดระบบความคิด การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การรับรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีประสบการณ์ในเรื่องที่จะเรียนรู้มาแล้ว มีความสามารถทางสมอง และมีสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้

ขั้นที่ ๔ การทดลองนำไปใช้ เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนได้ทดลองหรือกระทำซ้ำ ๆ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของสิ่งที่รับรู้ในขั้นตอนที่ ๓ ว่าสามารถนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสมหรือไม่

ขั้นที่ ๕ การเกิดความคิดรวบยอด (conception) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนนำผลจากการทดลองในขั้นตอนที่ ๔ มาประเมินเปรียบเทียบ สิ่งใดที่แก้ปัญหาได้ดีที่สุด ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายได้มากที่สุดก็จะยอมรับมาใช้ สิ่งใดที่ยังไม่เหมาะสมก็นำไปปรับปรุงแก้ไข สิ่งใดที่เห็นว่าไม่เหมาะสมก็จะล้มเลิกไม่นำไปใช้อีก

ขั้นที่ ๖ การเรียนรู้ เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่ผู้เรียนสรุปว่าสิ่งที่เรียนรู้นั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม และนำไปใช้จริงในชีวิต ซึ่งเป็นการบรรลุจุดมุ่งหมาย และประสบความสำเร็จในการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการทำงานของสมองในการรับรู้สิ่งเร้าต่าง ๆ และเป็นกระบวนการที่บุคคลพยายามสร้างความหมายของสิ่งเร้าหรือประสบการณ์ที่ตนได้รับเพื่อให้เกิดความเข้าใจในประสบการณ์นั้น ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นนำความรู้ไปใช้ได้ มีลักษณะดังต่อไปนี้^๔

๑. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญา หรือกระบวนการทางสมอง ซึ่งบุคคลใช้ในการสร้างความเข้าใจหรือการสร้างความหมายของสิ่งต่าง ๆ ให้กับตนเอง

๒. การเรียนรู้เป็นงานเฉพาะตนหรือเป็นประสบการณ์ส่วนตัว ที่ไม่มีผู้ใดเรียนรู้ หรือทำแทนกันได้

๓. การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม เนื่องจากบุคคลอยู่ในสังคมซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงสามารถกระตุ้นการเรียนรู้ และขยายขอบเขตของความรู้ด้วย

๔. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ ทั้งจากความคิด และการกระทำการปฏิบัติ การแก้ปัญหา การศึกษาวิจัยต่าง ๆ

^๓สนธยา พลศรี, **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^๔ทิตนา แคมมณี, **กระบวนการเรียนรู้ : ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหาข้อข้องใจ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑-๑๒.

๕. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ตื่นตัว สนุก และทำให้ผู้เรียนรู้รู้สึกผูกพัน และเกิดความใฝ่รู้

๖. การเรียนรู้อาศัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สามารถเอื้ออำนวยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ที่ดีที่สุด

๗. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ทุกสถานที่ ทุกเวลา ทั้งในโรงเรียน ครอบครัวและชุมชน

๘. การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การเรียนรู้จะส่งผลต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งทางด้านเจตคติ ความรู้สึก ความคิดและการกระทำ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างปกติสุขและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

๙. การเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต บุคคลต้องเรียนรู้อยู่เสมอ เพื่อการพัฒนาชีวิตจิตใจของตนเอง การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงเป็นกระบวนการที่ยั่งยืน ช่วยให้บุคคล และสังคมมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ ได้กำหนดลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ไว้ ๔ ประการ ดังนี้^๕

๑. เป็นกระบวนการกลุ่ม (group process) โดยคนในชุมชนแต่ละคนได้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหาและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

๒. เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (active leaning) เป็นการแสวงหาแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน การเรียนรู้จึงมีการเกิดขึ้นเป็นพลวัต เกิดจากการร่วมกันแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ ความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหาแล้วนำไปปฏิบัติจริงแล้วนำเสนอเพื่อทบทวนหาวิธีการที่เหมาะสมหรือดีที่สุดเพื่อแก้ไขปัญหาต่อไป

๓. เป็นการเรียนรู้ปัญหาในชีวิตจริง (problem oriented) เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริง เมื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาในชุมชนแล้วจะทำให้เพิ่มความมั่นใจในศักยภาพของคนในชุมชน เพราะคนในชุมชนจะเป็นผู้รู้ปัญหาเป็นอย่างดี และมีประสบการณ์จากปัญหาในชีวิตจริงเป็นการเรียนรู้ที่ใกล้ชิดตัวอยู่แล้ว จึงเรียนรู้ได้ง่ายและมีประสิทธิภาพ

๔. เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ของคนเป็นแนวราบมากกว่าเป็นแนวตั้ง เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายระหว่างองค์กรหรือชุมชนต่อชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และติดต่อสื่อสารถึงกันเป็นระยะ

เห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ทั้ง ๔ ลักษณะ คือ กระบวนการกลุ่ม (group process), การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (active leaning), การเรียนรู้ปัญหาในชีวิตจริง (problem oriented) และ การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย สามารถใช้กระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวมาในการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งของชุมชนที่ผู้เรียนเลือกศึกษา โดยเป็นการดำเนินการควบคู่กันไป จะใช้กระบวนการเรียนรู้ลักษณะใดเป็นตัวนำหรือเป็นหลักก็ให้เหมาะสมกับประเด็นที่ต้องการเรียนรู้ เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้และเกิดผลของการรู้ คือ เกิดความรู้ ความเข้าใจในสาระต่าง ๆ รวมถึง การพัฒนาวิธีคิดไปสู่

^๕สีลาภรณ์ นาคทรพรพ, การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓), หน้า ๖๑-๖๗.

กระบวนการเรียนรู้ในเชิงสังเคราะห์ และยกระดับไปสู่ชุดความรู้ ที่จะช่วยให้บุคคลและองค์กรได้เห็นภาพรวมของการเรียนรู้และค้นหาวิธีการใหม่กว่าอยู่เสมอ

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ชุมชน

๒.๒.๑ ความหมายของการเรียนรู้ชุมชน

นักวิชาการและนักบริหารงานพัฒนาให้ความหมาย “การเรียนรู้ชุมชน” ไว้หลายประการ โดยมุ่งเน้นถึงการเข้าไปศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในสภาพต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งทางด้านกายภาพ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนที่แตกต่างกันไป

ชยันต์ วรรธนะภูติ กล่าวถึงการเรียนรู้ชุมชนว่า เป็นการศึกษาและอธิบายอย่างเป็นระบบว่า ชุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิตหรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร ชุมชนมีองค์ความรู้ที่ได้สะสมมาอย่างไร มีวิธีการ มีศักยภาพอย่างไรในการแก้ปัญหาและมีปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและรูปแบบของความสัมพันธ์ ข้อมูลเหล่านี้ถ้าสามารถเก็บรวบรวมได้ ก็จะนำมาซึ่งความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลง และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง^๖

ธนพรธณ ธาณี กล่าวถึง ความหมายของการเรียนรู้ชุมชนใน “การเรียนรู้ชุมชน” ว่า หมายถึง กระบวนการที่จะทำให้ นักพัฒนาสามารถวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนาได้ ซึ่งการศึกษาชุมชนจะมีความหมายตรงกันนั้น นักพัฒนาจะต้องยอมรับในแง่ที่ชุมชนแต่ละชุมชนมีความแตกต่างในด้าน สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้เข้าใจลักษณะของแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง^๗

มงคล พนมมิตร และชาติชาย รัตนศิริ กล่าวถึง การเรียนรู้ชุมชนว่า หมายถึง การที่ นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนเข้าไปทำความรู้จักทำความเข้าใจชุมชนก่อนที่จะลงมือทำงานร่วมกับชุมชนนั้น ๆ ซึ่งถือเป็นหัวใจในการเริ่มต้นของงานพัฒนาทุก ๆ ด้าน เพราะถ้าไม่รู้จักไม่เข้าใจชุมชนอย่างเพียงพอ เป้าหมายและทิศทางการทำงานของเราก็จะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน^๘

จิตติ มงคลชัยอรัญญา ได้กล่าวไว้ในเอกสารเกี่ยวกับ “การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนา” ว่า หมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนหรือผู้มีอาชีพอื่น เข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่าชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้าง มีคุณลักษณะ ทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การเรียนรู้ได้อย่างไร มีสถานการณ์

^๖ชยันต์ วรรธนะภูติ, “การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย” คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๖).

^๗ธนพรธณ ธาณี, การศึกษาชุมชน, (ขอนแก่น : ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐).

^๘มงคล พนมมิตร และชาติชาย รัตนศิริ, “การวิจัยชุมชน.” ใน เอกสารประกอบโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน, (เชียงใหม่ : สำนักงาน ปปส. ภาคเหนือ. ๒๕๔๐).

ใดเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างไร มีความคิดเห็นต่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเขาอย่างไร มีปัญหาความเดือดร้อนอย่างไร มีความต้องการที่จะแก้ไขปรับปรุงหรือไม่ มีศักยภาพในชุมชนอะไรบ้าง เช่น ผู้นำกลุ่มหรือการรวมตัวที่เข้มแข็ง เป็นต้น และได้สรุปถึงการศึกษาร่วมกันที่มีประสิทธิภาพว่าต้องนำมาซึ่งความรู้ เรื่องพื้นที่ สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนกับความเข้าใจเรื่องของคนในชุมชนว่าเขามีแบบแผนในการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ อย่างไร เพื่อให้สามารถระบุปัญหา และกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหานั้นได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งประเมินศักยภาพต่าง ๆ ของชุมชนได้ อันจะนำมาซึ่งการกำหนดโครงการกิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา โดยทั้งที่ชุมชนเสนอเองและจากการวิเคราะห์ของผู้ศึกษา^๙

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า การเรียนรู้ชุมชน คือ กระบวนการในการเข้าไปศึกษาเรียนรู้ ทำความเข้าใจเรื่องราวของชุมชนใดชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ ความเป็นอยู่ ระบบวิถีคิด การทำงาน ความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนจนปัญหาและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอดีต สถานการณ์ปัจจุบัน และการคาดการณ์ในอนาคต การนำเอาแนวคิดของนักวิชาการที่ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานของนิสิตที่ศึกษาในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นการศึกษาชุมชนจากงานวิจัยที่เคยมีผู้ทำวิจัยในชุมชนนั้นมาก่อนแล้ว หรืองานวิจัยในชุมชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่สนใจเลือกศึกษา ควบคู่กับนำเอาวิธีวิทยาการวิจัยรูปแบบต่าง ๆ มาใช้เป็นเครื่องมือในกระบวนการเข้าไปศึกษาเรียนรู้ทำความเข้าใจชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรม จารีต ประเพณี วิถีชีวิต ทศนคติ เจตคติ ความเชื่อของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนา เป็นการเรียนรู้ที่ได้มาซึ่งความรู้ ความเข้าใจ พัฒนาต่อยอดไปสู่การแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนนั้นด้วยหลักพระพุทธศาสนา

๒.๒.๒ ประเภทของการเรียนรู้ชุมชน

ธนพรรณ ธานี กล่าวถึง ประเภทของการเรียนรู้ชุมชนไว้ ดังนี้^{๑๐}

๑. การจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการนำความรู้ไปใช้ แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ
  - ๑.๑ การเรียนรู้ชุมชนแบบหาความรู้พื้นฐานทั่วไป เป็นการเรียนรู้ชุมชนเพื่อหาข้อเท็จจริง ทั่วไปภายในชุมชน
    - ๑.๒ การเรียนรู้ชุมชนแบบทดสอบความรู้เดิม เป็นการเรียนรู้ชุมชนในลักษณะที่ต้องการทดสอบความรู้ต่าง ๆ ให้เกิดความรู้ที่น่าเชื่อถือมากขึ้น
    - ๑.๓ การศึกษาแบบนำไปใช้ในงานพัฒนา เพื่อหาข้อเท็จจริงภายในชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ไปใช้ในงานพัฒนาและการวางแผน
  ๒. การจำแนกตามเนื้อหาของข้อมูลที่จะนำไปใช้ ได้แก่
    - ๒.๑ การเรียนรู้ชุมชนแบบข้อมูลโดยละเอียด โดยเป็นการศึกษาเพื่อต้องการหาข้อมูลรายละเอียดทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง การศึกษาประเภทนี้

^๙จิตติ มงคลชัยอรัญญา, การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐).

^{๑๐}ธนพรรณ ธานี, การศึกษาชุมชน, ๒๕๔๐.

จะนำข้อมูลไปวางแผนในอนาคต เป็นแนวทางในการพัฒนา และมีระยะเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลนาน

๒.๒ การเรียนรู้ชุมชนแบบข้อมูลเฉพาะหรือข้อมูลคร่าว ๆ เป็นการเรียนรู้ชุมชนที่ต้องการข้อมูลบางเรื่องที่จะนำไปใช้ในการวางแผนเกี่ยวกับชุมชน เพื่อนำไปลงมือปฏิบัติงานพัฒนาพื้นที่

๓. การจำแนกตามวิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่

๓.๑ การเรียนรู้ชุมชนแบบสำรวจ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงปริมาณ เช่น การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม

๓.๒ การเรียนรู้ชุมชนแบบการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด โดยวิธีการเก็บรวบรวมในเชิงคุณภาพ เช่น การใช้แนวทางในการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบลึกซึ้ง โดยที่ได้เข้าไปเรียนรู้ชุมชนอย่างมีการสังเกตการณ์อย่างต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

๓.๓ การเรียนรู้ชุมชนแบบเอกสาร คือการเรียนรู้ชุมชนจากข้อมูลที่มีการบันทึก

๓.๔ การเรียนรู้ชุมชนแบบอื่น ๆ โดยการใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลอื่น ๆ เช่น การใช้แบบประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน การสนทนากลุ่ม เป็นต้น

๔. การจำแนกตามวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

๔.๑ การเรียนรู้ชุมชนแบบปริมาณ ที่ต้องใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ เป็นการเสนอข้อมูลตั้งแต่พื้นฐานทั่วไปในลักษณะของตัวเลขสถิติต่าง ๆ จนถึงการวิเคราะห์สถิติขั้นสูง

๔.๒ การเรียนรู้ชุมชนแบบคุณภาพ ที่มีการเสนอข้อมูลในลักษณะของการอธิบาย พรรณนาเนื้อหาโดยละเอียด จากข้อมูลที่ได้จากการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดในชุมชนเป็นระยะเวลา

๕. การจำแนกตามผู้กระทำการศึกษา ได้แก่

๕.๑ การเรียนรู้ชุมชนแบบกระทำคนเดียว

๕.๒ การเรียนรู้ชุมชนแบบการกระทำเป็นกลุ่ม

๖. การจำแนกตามทัศนคติของผู้ศึกษา ได้แก่

๖.๑ การเรียนรู้ชุมชนโดยบุคคลภายนอกชุมชน

๖.๒ การเรียนรู้ชุมชนโดยบุคคลภายในชุมชน

จากการแบ่งประเภทของการเรียนรู้ชุมชน สรุปได้ว่า การเรียนรู้ชุมชนสามารถแบ่งเป็น ๖ ประเภท ได้แก่ (๑) การจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการนำความรู้ไปใช้ (๒) การจำแนกตามเนื้อหาของข้อมูลที่จะนำไปใช้ (๓) การจำแนกตามวิธีการเก็บข้อมูล (๔) การจำแนกตามวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล (๕) การจำแนกตามผู้กระทำการศึกษา (๖) การจำแนกตามทัศนคติของผู้ศึกษา ซึ่งแต่ละประเภทก็มีความหมายหลากหลายรูปแบบ ซึ่งการเรียนรู้ชุมชนที่ดีและมีความเหมาะสมนั้น น่าจะมีการศึกษาด้วยวิธีการที่หลากหลาย มีการผสมผสานหลายรูปแบบ เนื่องจากแต่ละแบบมีข้อดี และข้อจำกัดด้วยกัน และถ้าผสมผสานได้หลายรูปแบบ ผลการเรียนรู้ชุมชนในประเด็นนั้น ๆ ก็ย่อมจะมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

๒.๒.๓ แนวคิดในการเรียนรู้วิเคราะห์ชุมชน

ชยันต์ วรรณระภูติ กล่าวถึงกรอบคิดในการเรียนรู้ชุมชน และการเปลี่ยนแปลง ว่าต้องมีความเข้าใจในด้านต่าง ๆ คือ ความคิดพื้นฐานในการเรียนรู้ชุมชน คือ การมีกรอบในการศึกษาเพื่อความรู้เท่าทันสภาพชุมชนที่มีเปลี่ยนแปลง มีความเข้าใจในฐานะและความหมายของชุมชนหมู่บ้าน มีข้อพิจารณาในการเรียนรู้ชุมชน และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งกรอบแนวคิดเหล่านี้ เป็นหลักการพื้นฐาน เป็นเครื่องมือ และข้อสังเกตทางทฤษฎี ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นเครื่องมือส่วนหนึ่งในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม โดยนักสังคมศาสตร์ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องอาศัยกรอบคิดทางทฤษฎี ซึ่งมักจะแบ่งออกเป็น ๒ แนวใหญ่ คือ กรอบคิดทางทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ และกรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง นอกจากนี้ยังต้องอาศัยปัจจัยและเงื่อนไขอื่นอีกในการเรียนรู้ชุมชน คือ มีความคิดพื้นฐานว่าปรากฏการณ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อน หลากหลาย และปรากฏการณ์สังคมที่หลากหลายนี้นี้ เป็นปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะ เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ^{๑๑}

การเรียนรู้ชุมชน ก็คือการศึกษาชุมชนที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบเวลาและสถานที่ที่บุคคลผู้นั้นสนใจ โดยอาศัยแนวความคิด ทฤษฎี เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหมายและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นได้ ดังนั้น การเรียนรู้ชุมชนหรือปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อต้องการที่จะอธิบายกระบวนการ เงื่อนไข กลไกในการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งนักวิชาการได้พยายามพัฒนาวิธีการศึกษาขึ้นมาศึกษาเพิ่มเติม นอกจากแนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

นักวิชาการมานุษยวิทยา ได้กำหนดหลักการเบื้องต้นขึ้น ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมไว้ ๔ ประการ สรุปได้ดังนี้

๑. ถือว่าปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมมี ๒ ระดับ คือ ปรากฏการณ์ที่อยู่ในระดับผิวหน้า ซึ่งเป็นสิ่งสังเกตเห็น พรณนาหรือจำแนกปรากฏการณ์เหล่านี้ให้เห็นเป็นหมวดหมู่ อย่างมีความหมายได้ โดยหลักการแล้วการพรณนาปรากฏอย่างละเอียดจะช่วยให้เข้าใจสภาพการดำรงอยู่และกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดจนความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ ยิ่งอธิบายมากเท่าใด ยิ่งเข้าใจปรากฏการณ์มากขึ้นเท่านั้น ในลักษณะที่สองปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์ผิวหน้า คือ พยายามที่จะศึกษาปรากฏการณ์ ค้นหาสาเหตุที่อยู่เบื้องหลังหรือที่ลึกลงไป เป็นการมองหาสาเหตุไม่ว่าจะเป็นทางด้านชีวภาพหรือทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อเข้าใจปรากฏการณ์เบื้องหลัง เพื่อหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่างในเชิงเหตุผลหรือที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันทางประวัติศาสตร์เบื้องหลังที่มา เป็นต้น ซึ่งเป็นการศึกษาหาความเป็นจริงทางสังคมในทุกด้าน

๒. นักวิชาการมองปรากฏการณ์ทางสังคมว่า เป็นปรากฏการณ์ที่มีความสลับซับซ้อน มีมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยการมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างสัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่นหรือเป็นการมองอย่างองค์รวมรอบด้านสัมพันธ์กันทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง เป็นการมองเพื่อทราบและเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์นั้นกับปรากฏการณ์อื่น ๆ ว่ามีอยู่อย่างไร

^{๑๑}ชยันต์ วรรณระภูติ, “การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย” คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๖).

๓. โดยเหตุที่ความหมายของปรากฏการณ์ในสังคมหนึ่งถูกกำหนดขึ้นและเข้าใจ ความหมายร่วมกันในกลุ่มคน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมเดียวกัน ดังนั้น นักมานุษยวิทยาจึง ต้องตั้งคำถามว่า ความจริงที่เห็นเป็นความจริงของใคร ความเป็นจริงในสายตาของคนในสังคมที่ถูก ศึกษาย่อมจะแตกต่างไปจากความเป็นจริงในสายตาของผู้ศึกษา ดังนั้นการยอมรับความเป็นจริงทาง สังคมถูกสร้างและกำหนดโดยคนในสังคม การแสวงหาความเป็นจริง และความหมายของสังคมย่อม จะต้องอาศัยกฎเกณฑ์หรือรหัสของคนในสังคมนั้นเป็นเครื่องตัดสิน และช่วยอธิบายทั้งนี้เพราะผู้ ศึกษาชุมชนหรือนักวิจัยย่อมมีฐานะทางชนชั้นที่แตกต่างออกไป และเป็นคนนอกจากสังคมอื่นที่มี บรรทัดฐานแตกต่างกัน ซึ่งถ้าหากไม่ระวังแล้ว ผู้ศึกษามักจะใช้เกณฑ์ของตนเป็นเครื่องตัดสินหรือ อธิบายปรากฏการณ์นั้น และยอมทำให้การศึกษาแบบนี้ไม่สามารถสะท้อนความเป็นจริงของสังคมนั้น ได้ ดังนั้น จึงต้องมีการศึกษาชุมชนในลักษณะของการมีส่วนร่วมมากขึ้น

๔. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม ย่อมต้องอาศัยการเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่ง ๆ แตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร มิติของการ เปรียบเทียบย่อมช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถหาข้อสรุปเชิงสากลเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นได้ โดยการ เปรียบเทียบสังคมมากกว่าหนึ่งแห่ง การเปรียบเทียบข้อเหมือนหรือข้อแตกต่าง และการศึกษาโดย การให้รายละเอียดเกี่ยวกับบริบทหรือเงื่อนไขของสังคมนั้น จะช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์นั้นอย่าง ชัดเจนมากขึ้น

กาญจนา แก้วเทพ ได้เสนอหลักการวิเคราะห์และเรียนรู้ชุมชนที่มีแนวทางเพื่อเป็น เครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ คือ^{๑๒}

๑. ต้องมีมิติทางด้านประวัติศาสตร์ กล่าวคือมองดูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีอะไร เปลี่ยนแปลงคลี่คลายมาได้อย่างไร และอะไรเป็นปัจจัยกำหนดการเปลี่ยนแปลง

๒. การวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้าง คือการวิเคราะห์ที่อยู่บนพื้นฐานความเข้าใจที่ว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่หากเกิดขึ้นอย่างมีระบบระเบียบโครงสร้างที่ แน่นนอน มีองค์ประกอบย่อยของเหตุการณ์นั้น มีกลไก และเงื่อนไขที่สืบทอดเหตุการณ์นั้น

๓. วิเคราะห์/สำรวจปัญหา ความสามารถ และศักยภาพทั้งหมดในการแก้ไขปัญหา

๔. เครือข่าย กลไกเงื่อนไขที่เสริมสร้างสืบทอดหรือทำลายเหตุการณ์นั้น ๆ

จากการสังเคราะห์การจัดการเรียนรู้ชุมชนของชยันต์ วรรธนะภูติ และ กาญจนา แก้วเทพ ผู้วิจัยได้แนวคิดการจัดการเรียนรู้ชุมชน ดังนี้

๑. วัฒนธรรมดั้งเดิม คือ การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในชุมชน นั้น ๆ

๒. ริเริ่มการแปรเปลี่ยน คือ การศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

๓. เรียนรู้ผลกระทบ คือ การเตรียมรับสภาพผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่อ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

^{๑๒} กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สภาคณาจารย์แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๓๘.

๔. คำนพบการพัฒนา คือ แนวทางการพัฒนาและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

๒.๒.๔ กระบวนการเรียนรู้ชุมชน

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ^{๑๓} ได้พัฒนาแนวคิด การปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ภายใต้แนวคิดที่ว่า ทุกคนสามารถเริ่มต้นพัฒนาสังคมได้โดยเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ เพียงจุดเดียว ซึ่งเป็นโครงการขนาดเล็ก แต่มีผลเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น ๆ อีกมาก โดยประกอบด้วย “๓ I” คือ Ideation Implementation และ Impact ระดับที่ ๑ นวัตกรรมจากฐานความคิด (Ideation Innovation) ระดับที่ ๒ นวัตกรรมจากการปฏิบัติ (Implementation Innovation) ระดับที่ ๓ นวัตกรรมจากผลที่เกิดขึ้น (Impact Innovation) เป็นกระบวนการคิดสิ่งใหม่ (Ideation) กระบวนการบ่มเพาะ (Incubation) เพื่อคิดค้นทดลองจนพบสิ่งที่ต้องการ และกระบวนการนำไปใช้ให้เกิดผล (Implementation) ก่อให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้อย่างแพร่หลายจากแนวคิดสำคัญของเรื่องนี้ กล่าวได้ว่า เป็นการจัดกระบวนการในการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งนำเอาวิธีวิทยาการวิจัยเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เพื่อพัฒนา ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ดังนี้

ระยะที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือ การระดมสมอง”

จุดเน้นของการระดมสมอง ออสบอร์น ได้กำหนดไว้ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) เน้นให้มีการแสดงความคิดเห็นออกมา (Expressiveness) สมาชิกทุกคนต้องมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ในการที่จะแสดงความคิดเห็นใด ๆ ออกมาจากจิตใจ โดยไม่ต้องคำนึงว่าจะจะเป็นความคิดที่แปลกประหลาด กว้างขวาง ล้ำสมัย หรือเพ้อฝันเพียงใด

(๒) เน้นการไม่ประเมินความคิดในขณะที่กำลังระดมสมอง (Non-evaluative) ความคิดที่สมาชิกแสดงออกต้องไม่ถูกประเมินไม่ว่ากรณีใด ๆ เพราะถือว่า ทุกความคิดมีความสำคัญ ห้ามวิพากษ์วิจารณ์ความคิดผู้อื่น การแสดงความคิดเห็นหักล้าง หรือครอบงำผู้อื่นจะทำลายพลังความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่ม ซึ่งส่งผลทำให้การระดมสมองครั้งนั้นเปล่าประโยชน์

(๓) เน้นปริมาณของความคิด (Quantity) เป้าหมายของการระดมสมองคือต้องการให้ได้ความคิดในปริมาณมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แม้ความคิดที่ไม่มีทางเป็นจริงก็ตาม เพราะอาจใช้ประโยชน์ได้ในแง่การเสริมแรง หรือการเป็นพื้นฐานให้ความคิดอื่นที่ใหม่และมีคุณค่ายิ่งมีความคิดใหม่ๆ เกิดขึ้นมากเพียงใดก็ยังมีโอกาสค้นพบวิธีการแก้ปัญหาที่ดี

(๔) เน้นการสร้างความคิด (Building) การระดมสมองเกิดขึ้นในกลุ่ม ดังนั้นสมาชิกสามารถสร้างความคิดขึ้นเองโดยเชื่อมโยงความคิดของเพื่อนในกลุ่มโดยใช้ความคิดของผู้อื่นเป็นฐานแล้วขยายความเพิ่มเติมเพื่อเป็นความคิดใหม่ของตนเอง

ระยะที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา การออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต

(๑) การสำรวจ (Survey)

^{๑๓}พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ, **คู่มือปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” (Cap-Corner Stone Project)**, (นครปฐม : สาละพิมพ์การ, ๒๕๖๓), หน้า ๑-๔๕.

การสำรวจ ทำโดยสร้างแบบสำรวจที่กำหนดคำถามเพื่อค้นหาข้อมูล หรือ ความเห็นที่ต้องการ เป็นการศึกษาปัญหาอย่างกว้าง ๆ เป็นการสำรวจหาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงหรือลักษณะทั่ว ๆ ไปของสิ่งที่ทำการวิจัย แบ่งได้เป็น ๕ แบบ คือ

๑) การสำรวจสภาพทั่ว ๆ ไป ด้านสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ทางกายภาพ ด้านบุคคล ด้านสังคม ฯลฯ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุง วางแผน หรือบริหารจัดการวางแผนการพัฒนา

๒) การวิเคราะห์งาน เป็นการสำรวจสภาพการทำงาน ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพของบุคลากรในการทำงาน คุณภาพของงาน ฯลฯ เพื่อช่วยในการปรับปรุงหรือจัดงานให้เป็นระบบ จัดวางตัวบุคลากรให้เหมาะสมกับบทบาทและตำแหน่ง

๓) การวิเคราะห์เอกสาร เป็นการสำรวจสภาพความเป็นจริงของเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยอาศัยเอกสารหรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นหลักฐาน เป็นการวิจัยที่มุ่งสำรวจข้อบกพร่องของเนื้อหา กิจกรรม โครงสร้างของหลักสูตร บทเรียน ตำรา กฎหมาย ระเบียบราชการ คำสั่ง เป็นต้น เพื่อช่วยในการปรับปรุงให้เหมาะสมต่อไป ทั้งยังทำให้ทราบแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย

๔) การสำรวจประชามติ เป็นการสำรวจความคิดเห็นและความนิยมของประชากรส่วนใหญ่ เครื่องมือที่ใช้มักนิยมใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบการสัมภาษณ์ (Interview) การสำรวจประชามติใช้มากในวงการเมือง การตลาด และธุรกิจต่าง ๆ การวิจัยประเภทนี้จะต้องระมัดระวังมากเป็นพิเศษในเรื่องของการเลือกกลุ่มตัวอย่าง วิธีการสุ่มตัวอย่าง และขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

๕) การสำรวจชุมชน (Community survey) เป็นการสำรวจลักษณะของประชากร ชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ เจตคติของประชากร และสิ่งแวดล้อม เช่น เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ ขนาดครอบครัว การเกิด การตาย ขนบประเพณีวัฒนธรรม สุขภาพ อนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา การปกครอง กฎหมาย ความเชื่อ ความคิดเห็น เป็นต้น การวิจัยชนิดนี้มุ่งนำข้อเท็จจริงนั้น ๆ มาประกอบการตัดสินใจในการปรับปรุงหรือแก้ปัญหาของชุมชนนั้นนั่นเอง

(๒) การสัมภาษณ์ (interview)

“การสัมภาษณ์ (interview)” เป็นการศึกษาชุมชนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องมือที่รวบรวมข้อมูลแบบเผชิญหน้ากัน ลักษณะของการสัมภาษณ์จะเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทำหรือความสัมพันธ์กันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ทำให้ทราบลักษณะทั่วไปของบุคลิกภาพทัศนคติ ค่านิยม และอื่น ๆ จากการแสดงอารมณ์หรือพฤติกรรมออกมาระหว่างการสัมภาษณ์ ลักษณะของการสัมภาษณ์ที่ดีควรต้องคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

๑. ผู้สัมภาษณ์ อาจจะเป็นผู้ศึกษาและหรือบุคคลอื่นที่ผู้ศึกษาได้คัดเลือกเป็นผู้สัมภาษณ์ ซึ่งจำเป็นต้องมีการได้รับการฝึกฝนวิธีการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ได้ถูกต้องของเรื่องที่จะทำการศึกษาอย่างละเอียด เพื่อให้สามารถจะซักถาม ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบตามวัตถุประสงค์ได้ถูกต้อง

๒. ผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นบุคคลที่สำคัญในการให้ข้อมูลที่แท้จริง ปัจจัยสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณีของผู้ให้สัมภาษณ์ ย่อมมีผลต่อการตอบคำถามตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยมของผู้สัมภาษณ์ อาจจะทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถที่จะแสดงออกในการตอบ

คำถาม หรือไม่กล้าที่จะตอบคำถาม เช่น หากการศึกษาเรื่องการวางแผนครอบครัว ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นสตรีอาจจะอายไม่กล้าตอบ ซึ่งเป็นไปตามวัฒนธรรมของชุมชน

(๓) การสังเกตการณ์ (Observation)

“การสังเกตการณ์ (Observation)” เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลอีกอย่างหนึ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพนิยมกัน ซึ่งจะต้องอาศัยการฝึกฝนวิธีการสังเกตการณ์นั้นเพื่อที่จะเข้าใจลักษณะธรรมชาติและขอบเขตของการ เกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคม และพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม ดังนั้นการสังเกตการณ์จึงต้องอาศัยการสังเกตด้วยตา หู สัมผัส ที่สามารถจะทำการสังเกตการณ์ได้ ซึ่งประเภทของการสังเกตการณ์ แบ่งออกได้ ๒ ประเภทดังนี้

๑. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษา เช่น ศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

๒. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Non-Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษา เป็นเพียงเข้าไปเฝ้าพฤติกรรมทางสังคม เช่น การสังเกตการณ์เด็กกำลังเล่นเกมต่าง ๆ ผู้ศึกษาเข้าไปดูพฤติกรรมของเด็กที่กำลังเล่นเกมเหล่านั้น

ระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา

การพัฒนาโจทย์วิจัยการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญและเป็นหัวใจของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวชี้วัดว่างานวิจัยนั้นจะเกิดขึ้นมาได้หรือไม่และเมื่อทำแล้วจะมีขอบเขตขนาดไหนมีทิศทางอย่างไร เกิดผลกระทบอะไร มากน้อยแค่ไหนซึ่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีเป้าหมายอยู่ที่ผู้รับประโยชน์โดยตรงจากงานวิจัย คือ ชาวบ้านในชุมชน/ท้องถิ่นวิจัยโดยอาศัย ฐานคิด/ วิธีคิดเป็นหลักการอย่างน้อย ๔ ประการ

๑. โจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน

๒. โจทย์วิจัยนั้นต้องมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ

๓. โจทย์วิจัยต้องยกระดับทักษะการแก้ปัญหาของชาวบ้านผ่านการศึกษา

ค้นคว้าข้อมูล (ไม่ใช่การปฏิบัติการ โดยไม่ค้นหาข้อมูลก่อน)

๔. ทุกคนที่เข้าร่วมมีความเข้าใจต่อโจทย์วิจัยอย่างชัดเจน

ระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำวิจัยเพื่อสังคมที่สำคัญ โดยการเริ่มจากคำถามว่าทำไมงานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกิดจากนักวิชาการจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนได้จริงอย่างยั่งยืน แนวทางการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมจึงถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นนักวิจัยทำวิจัยแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เริ่มตั้งแต่การตั้งโจทย์วิจัยซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการจัดการภัยพิบัติ ปัญหาด้านการจัดสวัสดิการ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ปัญหาการทำบัญชีกองทุนต่างๆ ในชุมชน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยเพื่อการพัฒนาพัฒนาสังคมให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา ต้องการแก้ปัญหาและเป็นผู้ที่จะใช้ผลงานวิจัยเป็นผู้ร่วมกันตั้งโจทย์วิจัย

โดยผ่านกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนหลายครั้งจนกว่าจะตกผลึกในการถกเถียงและเห็นภาพของปัญหาที่คมชัดร่วมกันแล้วนักวิจัยชาวบ้านก็เป็นผู้ที่ลงมือทำวิจัยค้นหาคำตอบเอง โดยการทดลองประเมินสรุป ทดลองซ้ำอย่างเป็นขั้นตอนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ต่างจากกระบวนการทดลองของนิสิตนักวิจัย และอาจารย์ในมหาวิทยาลัย โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่ค้นพบในชุมชน

โดยมีกระบวนการของ “CCS” สรุปได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ กระบวนการของ “CCS” (Cap-Corner Stone Project)

ระยะที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน

เทคนิคการถอดบทเรียนที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มี ๔ เทคนิคคือ การทบทวนระหว่างปฏิบัติการ (After Action Review technique: AAR) เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique) และอีก ๒ เทคนิคการถอดบทเรียน ที่ประยุกต์มาจากทฤษฎีการประเมินผลโครงการก็คือ เทคนิคการประเมินประสิทธิภาพการทำงาน (Performance Measurement : PM) และเทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping : OM) ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๑ เทคนิคการประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement : PM) และเทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping : OM)

เทคนิค	แนวทาง	จุดเด่น
การทบทวนระหว่างการปฏิบัติ (After Action Review technique: AAR)	<p>ผิดพลาดได้ แต่ต้องไม่ผิดพลาดซ้ำ/ตีเหล็กตอนร้อน</p> <p>คำถาม ๓ ชุด ให้ได้ข้อสรุปที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง</p> <ul style="list-style-type: none"> - ชุดแรก เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นให้ตรงกัน - ชุดสอง เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและสร้างความเข้าใจถึงที่มาของปรากฏการณ์ - ชุดสาม เพื่อการคิดค้นวิธีการที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง 	<ul style="list-style-type: none"> - ทำในระหว่างดำเนินโครงการง่ายเหมาะสำหรับการเริ่มต้นสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ในบุคคล/องค์กร - ทำได้บ่อยๆ ใช้เวลาไม่นาน - เลือกลงได้ ถอดเป็นประเด็น หรือรายกิจกรรม
เทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping: OM)	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ผลประเมินเป็นเครื่องมือในการกำหนดประเด็นการถอดบทเรียน ๓ ขั้นตอนในการถอดบทเรียน - ขั้นแรกทบทวนแผนงานโครงการและเกณฑ์ชี้วัดความก้าวหน้าโครงการ ให้เห็นความคาดหวังและความจริงที่เกิดขึ้นตรงกัน - ขั้นสอง วิเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (หนุน ขวาง ใน นอก) - สุดท้าย กำหนดแนวทางทำต่อไปให้ดีขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - ถอดบทเรียนระหว่างดำเนินงาน - ให้นำหนักกับคุณภาพการทำงานและการพัฒนาการของพฤติกรรม - ต้องใช้กับงานที่ใช้ระบบการติดตามประเมินผลตามหลักการของแผนที่ผลลัพธ์เท่านั้น(การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการองค์กร) - ต้องเก็บข้อมูลตามตัวชี้วัดต่อเนื่อง
เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique)	<p>๔ คำถามเพื่อการได้บทเรียน</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. เหตุที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับแรงจูงใจที่เข้ามาทำงาน ๒. โครงการที่เกิดขึ้นเพราะอะไร ความสำเร็จที่คาดหวังคืออะไรและอะไรคือความจริงที่เกิดขึ้น ๓. อะไร คือสาเหตุที่ทำให้ความจริงเช่นนั้น ๔. ได้เรียนรู้อะไรจากสิ่งที่เกิดขึ้นเกิดขึ้นและจะมีแนวทาง 	<ul style="list-style-type: none"> - ทำหลังจบโครงการ ถอดบทเรียนตั้งแต่การเกิดขึ้นของโครงการ กระบวนการ ดำเนินงาน ผลลัพธ์ - เหมาะกับการถอดบทเรียนโครงการที่ดำเนินเสร็จสิ้นและต้องทำในลักษณะเดียวกันอีก - ใช้ระยะเวลาสั้นขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของโครงการ
การประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement: PM)	<ul style="list-style-type: none"> - ต้องเห็นคุณค่าและเชื่อมั่นผลการประเมิน - ใช้ผลลัพธ์/ผลสำเร็จ ๓ ขั้นตอนในการถอดบทเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - ถอดบทเรียนหลังเสร็จสิ้นโครงการ

เทคนิค	แนวทาง	จุดเด่น
	๑. ทบทวนแผนงาน ผลงานและผลการประเมิน ๒. วิเคราะห์เหตุปัจจัยความสำเร็จและไม่สำเร็จ ๓. สังเคราะห์ข้อเสนอแนะ	- เหมาะกับงานที่มีระบบการติดตามประเมินผล และมีการเก็บข้อมูลตามตัวชี้วัดแล้ว - ตัวชี้วัดความสำเร็จต้องมีความชัดเจน - ถอดบทเรียนตามกรอบตัวชี้วัด - ใช้เวลานานขึ้นอยู่กับความซับซ้อนชัดเจนของตัวชี้วัด

ระยะที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน

การสังเคราะห์เป็นกระบวนการบูรณาการปัจจัยต่าง ๆ ตั้งแต่สองปัจจัยขึ้นไปซึ่งอาจเป็นได้ทั้งคน สัตว์ สิ่งของ รวมทั้งเหตุการณ์และสิ่งที่อยู่ในรูปของแนวคิดเข้ามาเป็นองค์ประกอบร่วมกัน เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่หรือเกิดปรากฏการณ์ใหม่ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการบูรณาภาพ โดยปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่กระบวนการในการสังเคราะห์นั้น บางปัจจัยอาจจะได้ผ่านการวิเคราะห์แยกแยะสืบค้นมาก่อนแล้ว ขณะที่บางปัจจัยก็อาจจะยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์แยกแยะสืบค้นมาก่อน สภาวะรูปของปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่นำมาเป็นปัจจัยและองค์ประกอบในการสังเคราะห์นั้นอาจเป็นไปได้ทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งบูรณาภาพที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่หรือสิ่งใหม่อันเกิดขึ้นจากการสังเคราะห์นั้นก็เป็นที่ไปได้ทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรมเช่นกัน

การคิดสังเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการคิดที่ดึงองค์ประกอบต่าง ๆ มาหลอมรวมกันภายใต้โครงร่างใหม่อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากเดิมครอบคลุมถึงการค้นคว้า รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะคิดซึ่งมีมากหรือกระจายกันอยู่มาหลอมรวมกัน คนที่คิดสังเคราะห์ได้เร็วกว่าย่อมได้เปรียบกว่าคนที่สังเคราะห์ไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เข้าใจและเห็นภาพรวมของสิ่งนั้นได้มากกว่า การคิดสังเคราะห์แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. การคิดสังเคราะห์เพื่อสร้างสิ่งใหม่ เช่น ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตามต้องการ

๒. การคิดสังเคราะห์เพื่อสร้างแนวคิดใหม่ เป็นการพัฒนาและคิดค้นแนวคิดใหม่ ถ้าเราสามารถคิดสังเคราะห์ได้ดี จะทำให้พัฒนาความคิดหรือสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ความสำคัญของการคิดสังเคราะห์

การคืนข้อมูลสู่ชุมชน เป็นลักษณะของการจัดเวทีชาวบ้านในกับพื้นที่ชุมชนวิจัยและชุมชน ไกลเคียง ซึ่งทำให้ประชาชนในพื้นที่วิจัยได้รับรู้ข้อมูลและผลของการวิจัย เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยในพื้นที่กับชุมชน และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน เกิดการนำความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยไปปรับใช้กับชุมชนของตนเอง ในขณะที่ชุมชนใกล้เคียงก็สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้และดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่ใกล้เคียงกันได้ กระบวนการจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนมีขั้นตอนดังนี้

๑) เขียนร่างผลการวิจัยเพื่อคืนข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชน

๒) นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อขอคำปรึกษาและคำแนะนำ ซึ่งอาจารย์ที่ปรึกษาจะปรับแก้ในส่วนที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการตีความหรือการใช้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง รวมทั้งการเก็บข้อมูลมายังไม่เพียงพอต่อการสรุปผลการวิจัย เป็นต้น

๓) ปรับแก้รายงานผลการวิจัยตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

๔) ติดต่อพื้นที่วิจัยเพื่อจัดเวทีชาวบ้านสำหรับคืนข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชน โดยการเชิญคนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยและชุมชนใกล้เคียงในกรณีที่ผู้เล่าเรื่องเห็นว่าชุมชนใกล้เคียงจะได้รับประโยชน์จากผลการวิจัยดังกล่าว

๕) จัดทำเอกสาร สรุปและรายงานผลการวิจัยเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยการปรับและใช้ภาษาที่ง่าย ทั้งนี้โดยจะเขียนในลักษณะของการเล่าเรื่องว่า ผู้เล่าเรื่องไปทำอะไรมา พบอะไรบ้าง และให้ชุมชนช่วยดูว่าจะเอาผลที่ได้รับไปใช้อย่างไรบ้าง สิ่งสำคัญที่จะเขียนเน้นย้ำคือ บอกวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีชาวบ้านที่เป็นไปเพื่อร่วมรับรู้ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน

๖) ส่งรายงานผลการวิจัยไปให้ชุมชนก่อนการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อให้ชุมชนให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feed back) และให้ชุมชนช่วยตรวจสอบผลการวิจัย

๗) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยจะเน้นที่กระบวนการตรวจสอบข้อมูล การทำให้ชาวบ้านเห็นข้อมูลชุมชนของตนเอง และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของการนำผลการวิจัยไปใช้กับชุมชน

๘) ถอดบทเรียนเพื่อจัดทำหนังสือเพื่อเผยแพร่ผลการวิจัย

ระยะที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ในการวิจัยใด ๆ การดำเนินการในขั้นสุดท้าย คือ การเขียนรายงานการวิจัย เพื่อนำเสนอหรือเผยแพร่ผลการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ต่อผู้บังคับบัญชา/หน่วยงานต้นสังกัด/สถาบันการศึกษา/หน่วยงานที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยหรือบุคคลที่ให้ความสนใจในประเด็น/หัวข้อดังกล่าวได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป การรายงานผลการวิจัย เป็นเอกสารเชิงวิชาการที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นภายหลังจากได้ดำเนินการการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว เพื่อนำเสนอผลการวิจัยให้แก่บุคคลที่สนใจ ผู้ให้การสนับสนุนทุน/หน่วยงานต้นสังกัด หรือบุคคลที่ต้องการใช้ประโยชน์ได้รับทราบ และศึกษาข้อเสนอแนะรวมทั้งสามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้

๒.๓ การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน

๒.๓.๑ ความหมายของการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน

ทิศนา แคมมณี ได้นิยามการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ว่าเป็นการจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ใหม่หรือคำตอบที่เชื่อถือได้โดยใช้กระบวนการสืบสอบในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาวิจัยในการดำเนินการสืบค้น พิสูจน์ทดสอบ เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล^{๑๔} และได้แสดงแนวคิดว่าการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based

^{๑๔}ทิศนา แคมมณี, การจัดการเรียนรู้โดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนาการศึกษา, ๒๕๔๘), หน้า ๘๖.

Learning : RBL) เป็นการจัดการเรียนรู้แบบเน้นกระบวนการวิจัย ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีเครื่องมือในการเรียนรู้ตลอดชีวิต รู้จักสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างมีความหมาย ตั้งข้อคำถาม หรือมองเห็นปัญหา พร้อมทั้งหาคำตอบได้ด้วยตนเอง จากการแสวงหาข้อมูลที่หลากหลาย วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว จนได้คำตอบที่มีเหตุผล เชื่อถือได้ ซึ่งผู้สอนต้องฝึกฝนทักษะการวิจัยที่จำเป็น หรือเกี่ยวข้อง กับสิ่งที่เรียนให้กับผู้เรียนตามความเหมาะสม^{๑๕}

เสาวนีย์ กานต์เดชารักษ์ ได้ให้ความหมายของการสอนแบบเน้นการวิจัยว่า เป็นการนำแนวคิดการวิจัยมาเป็นพื้นฐานในการเรียนการสอน และผสมผสานวิธีสอนแบบต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้เรียน ศึกษา ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง จากตำราเอกสารสื่อต่าง ๆ คำบอกเล่าของอาจารย์ รวมทั้งจากผลการวิจัยต่าง ๆ ตลอดจนทำรายงานหรือทำวิจัยได้^{๑๖}

อาชัญญา รัตนอุบล ได้ให้ความหมายว่า เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สนับสนุนให้นักเรียนใช้การวิจัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในเรื่องที่ตนสนใจ หรือต้องการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้ขอบเขตเนื้อหาที่เรียนโดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกการคิดและจัดการหาเหตุผลในการตอบปัญหาตามโจทย์ที่นักเรียนตั้งไว้ โดยการผสมผสานองค์ความรู้แบบสหวิทยาการ และศึกษาจากสถานการณ์จริง^{๑๗}

อมรวิรัช นาคทรพรพ ได้ให้ความหมายของการสอนแบบวิจัยไว้ว่าเป็น กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้าและค้นพบข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในเรื่องที่ศึกษาด้วยตนเองโดยอาศัยกระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบเป็นเครื่องมือสำคัญ^{๑๘}

ลัดดา ภูเกียรติ ได้ให้ความหมายของการจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นพื้นฐาน ว่าเป็นการใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน เป็นการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ โดยการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ใหม่ ข้อค้นพบหรือหาคำตอบที่เชื่อถือได้ และอาศัยกระบวนการสืบสอบในการสืบค้นหาข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูล พิสูจน์หรือทดสอบกับข้อมูล แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปต่อไป^{๑๙} และเสนอแนวคิดว่าการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นพื้นฐาน (Research-Based Learning) หรือการเรียนรู้ที่เน้นการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ เป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองของผู้เรียนโดยตรง เป็นการพัฒนาระบบการแสวงหาความรู้ และการทดสอบความสามารถทางการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ คิดค้นหาคำตอบ และตัดสินใจในการเรียนรู้ของตนเอง โดยมีหลักการ คือ จัดการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ และเรียนตามศักยภาพของ

^{๑๕}ทศนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๔.

^{๑๖}เสาวนีย์ กานต์เดชารักษ์, การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบเน้นวิจัยทางการศึกษา, คุรุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : คณะครุศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๗.

^{๑๗}อาชัญญา รัตนอุบล, “การสอนแบบเน้นการวิจัยโดยใช้สัญญาแห่งการเรียนรู้” ใน การเรียนการสอนที่มีการวิจัยเป็นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๗.

^{๑๘}อมรวิรัช นาคทรพรพ, เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓.

^{๑๙}ลัดดา ภูเกียรติ, การสอนแบบโครงงานและการสอนแบบใช้วิจัยเป็นพื้นฐาน : งานที่ครูประมทำได้, ๒๕๕๒.

ตนเอง ดังนั้นผู้สอนจึงควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐานอย่างถ่องแท้^{๒๐}

สรุป การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) เป็นการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ ข้อเท็จจริง หรือค้นหาคำตอบภายใต้ขอบเขตประเด็นที่ผู้เรียนสนใจเลือกศึกษา โดยผู้เรียนใช้วิธีการวิจัยตามความเหมาะสมกับเรื่องที่ศึกษาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการวิจัย คือ องค์ความรู้ใหม่ ส่วนผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการจัดการเรียนการสอน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้สอนทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง คอยให้คำปรึกษา แนะนำผู้เรียน จุดประกายทางความคิดให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอน

๒.๓.๒ แนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน

ทิตินา แคมมณี ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาแบบการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานเน้นกระบวนการวิจัยว่ากระบวนการวิจัย คือ วิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งผลการวิจัย และผลการวิจัยก็คือผลที่ได้มาจากการดำเนินงาน ดังนั้นแนวทางในการใช้การวิจัยในการเรียนการสอนจึงประกอบด้วยการใช้ผลการวิจัยและใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ดังนี้^{๒๑}

๑. การเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ที่ใช้ผลการวิจัยเป็นสาระการเรียนการสอน ประกอบด้วย การเรียนรู้ผลการวิจัย/ใช้ผลการวิจัยประกอบการสอน การเรียนรู้จากการศึกษา งานวิจัย/การสังเคราะห์งานวิจัย

๒. การเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ที่ใช้กระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการเรียนการสอน ประกอบด้วย การเรียนรู้วิชาวิจัย/วิธีทำวิจัย การเรียนรู้จากการทำวิจัย/รายงานเชิงวิจัย การเรียนรู้จากการทำวิจัย/ร่วมทำโครงการวิจัย การเรียนรู้จากการทำวิจัย/วิจัยขนาดเล็ก และการเรียนรู้จากการทำวิจัย/วิทยานิพนธ์

ทิตินา แคมมณี ได้เสนอแนวทางการใช้วิจัยในการเรียนการสอน ไว้ ๔ แนวทาง คือ

แนวทางที่ ๑ ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

แนวทางที่ ๓ ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

แนวที่ ๑ ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน ครูเป็นคนอ่านงานวิจัยและนำผลการวิจัยมาใช้ในการสอนของตนเองในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น นำเนื้อหาที่เป็นผลการวิจัยมาให้ผู้เรียนได้เรียนรู้หรือมาเล่าให้ผู้เรียนฟังเป็นการเรียนรู้เพิ่มเติม

แนวที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนเป็นคนไปอ่านงานวิจัยไปศึกษาค้นคว้างานวิจัยเอง จะทำให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการเป็นผู้บริโภคงานวิจัย ซึ่งเป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องเลือกงานวิจัยที่เหมาะสมกับระดับชั้นและวัยของผู้เรียนหรือครูอาจจำเป็นต้องทำหน้าที่ย่องานวิจัยให้มีความเหมาะสมกับระดับของผู้เรียน

^{๒๐}ลัดดา ภูเกียรติ, การสอนแบบโครงงานและการสอนแบบใช้วิจัยเป็นฐาน : งานที่ครูประมททำได้, (กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม, ๒๕๕๒).

^{๒๑}ทิตินา แคมมณี, การจัดการเรียนรู้โดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้, ๒๕๔๘.

แนวที่ ๓ ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ครูออกแบบการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัยเข้าไปช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเนื้อหาสาระที่ต้องการ ซึ่งครูสามารถใช้กระบวนการวิจัยครบทุกขั้นตอนหรือใช้บางขั้นตอนตามความเหมาะสมกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ และข้อจำกัดที่มี

แนวที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนลงมือวิจัยเอง โดยครูช่วยให้ผู้เรียนดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยต่าง ๆ อย่างมีคุณภาพมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

พิจิตรา ทีสุกะ แสดงทัศนะเกี่ยวกับบทบาทครู บทบาทผู้เรียน และผลที่ได้รับ จากแนวทางการใช้วิจัยในการเรียนการสอนทั้ง ๔ แนวทาง ที่กล่าวมาข้างต้น ดังนี้^{๒๒}

แนวทางที่ ๑ ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน ครูใช้ผลการวิจัยประกอบการเรียนการสอนเนื้อหาสาระต่าง ๆ ช่วยให้ผู้เรียนขยายขอบเขตของความรู้ได้ความรู้ที่ทันสมัยและคุ้นเคยกับแนวคิดการวิจัย

บทบาทครู : แนวทางที่ ๑ ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

๑. ครูสืบค้นแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสาระที่สอน
๒. ครูศึกษางานวิจัย/ข้อมูลข่าวสาร/องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระ
๓. ครูเลือกผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาระที่สอนและวัยของผู้เรียน
๔. ครูนำผลการวิจัยมาใช้
๕. ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย
๖. ครูวัดและประเมินผลการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัยควบคู่กับการเรียนรู้สาระปกติ

บทบาทผู้เรียน : แนวทางที่ ๑ ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

๑. เรียนรู้เนื้อหาสาระโดยมีผลการวิจัยประกอบทำให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับเรื่องของการวิจัย การแสวงหาความรู้ การใช้เหตุผล ฯลฯ
๒. อภิปรายประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย

ผลที่ได้รับ : แนวทางที่ ๑ ครูใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการนำผลการวิจัยมาต่อเติมความรู้ของตนเองจากที่ครูผู้สอนเลือกมาประกอบการเรียนการสอน

แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ การให้ผู้เรียนสืบค้นและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาระที่เรียนด้วยตนเอง

บทบาทครู : แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

๑. ครูสืบค้นแหล่งข้อมูลและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาระที่สอน

^{๒๒}พิจิตรา ทีสุกะ, “การพัฒนา รูปแบบการเรียนการสอน โดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาการพัฒนาหลักสูตร สำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๘๒-๘๖.

๒. ครูกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้ เกิดข้อสงสัยอยากรู้ อยากแสวงหาคำตอบของข้อสงสัย

๓. ครูให้คำแนะนำเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล และงานวิจัยที่ผู้เรียนจะต้องสืบค้นเพื่อการศึกษาหาความรู้ รวมทั้งคัดเลือกงานวิจัยที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

๔. ครูอาจจำเป็นต้องสรุปงานวิจัยให้เหมาะสมกับระดับของผู้เรียน

๕. ครูแนะนำวิธีการอ่าน/ศึกษา/วิเคราะห์รายงานวิจัยตามความเหมาะสมกับระดับของผู้เรียน ได้แก่ องค์ประกอบต่าง ๆ ของงานวิจัย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย ขอบเขต ข้อจำกัด ผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย การอ้างอิง ฯลฯ

๖. ครูเชื่อมโยงสาระของงานวิจัยกับสาระของการเรียนการสอน

๗. ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย

๘. ครูวัดและประเมินผลทักษะการอ่านรายงานวิจัยและการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน : แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

๑. แสวงหา สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาระที่เรียนรู้ตามความสนใจของตน

๒. ศึกษารายงานวิจัยต่าง ๆ โดยฝึกทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็น เช่น ทักษะการอ่านงานวิจัย การสรุปผลการวิจัย การนำเสนอผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย

๓. นำเสนอสาระของงานวิจัยอย่างเชื่อมโยงกับสาระที่กำลังเรียนรู้

๔. อภิปรายประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย

๕. ประเมินตนเองเกี่ยวกับทักษะการอ่านรายงานวิจัย และการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย

ผลที่ได้รับ : แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นหา และคัดสรรผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ตนกำลังศึกษาหาความรู้ เป็นการขยายผลของความรู้ในขอบเขตที่กว้างและลึกทำให้ผู้เรียนรู้กว้างและรู้ลึกมากยิ่งขึ้น

แนวทางที่ ๓ ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ครูใช้กระบวนการวิจัยอาจจะเป็นบางขั้นตอนในการจัดการเรียนการสอน โดยพิจารณาตามความเหมาะสมของสาระการเรียนการสอนและวัยของผู้เรียน

บทบาทครู : แนวทางที่ ๓ ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

๑. ครูพิจารณาวัตถุประสงค์และสาระที่จะให้แก่ผู้เรียนและวิเคราะห์ว่าสามารถใช้ขั้นตอนการวิจัยขั้นตอนใดได้บ้างในการสอน ซึ่งอาจจะใช้กระบวนการวิจัยบางขั้นตอนหรือครบทุกขั้นตอน

๒. ครูออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้กระบวนการวิจัย/ขั้นตอนการวิจัยที่กำหนด เพื่อการเรียนรู้สาระที่ต้องการตามแผน

๓. ครูดำเนินกิจกรรมโดยใช้กระบวนการวิจัย/ขั้นตอนการวิจัยที่กำหนดในการสอน

๔. ครูฝึกทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินการตามกระบวนการวิจัยให้แก่ผู้เรียน (ทักษะการระบุปัญหา ให้คำนิยาม ตั้งสมมติฐาน คัดเลือกตัวแปร การสุ่มตัวอย่าง ประชากร การสร้างเครื่องมือ การพิสูจน์ทดสอบ การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและการให้ข้อเสนอแนะ)

๕. ครูสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ ทักษะกระบวนการวิจัยของผู้เรียนและพิจารณาว่าควรส่งเสริมทักษะด้านใดให้กับผู้เรียน

๖. ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น

๗. ครูวัดและประเมินผลทักษะกระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน : แนวทางที่ ๓ ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

๑. เรียนรู้ตามขั้นตอนของกระบวนการวิจัยที่ครูกำหนด

๒. ฝึกทักษะกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยที่

ครูกำหนด

๓. อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยที่ตนเองมีประสบการณ์และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น

๔. ประเมินตนเองในด้านทักษะกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่ได้รับ

ผลที่ได้รับ : แนวทางที่ ๓ ครูใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้เรียนเข้าใจวิธีการทำงานวิจัยตามขั้นตอนที่ครูผู้สอนกำหนดให้

แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ ครูให้ผู้เรียนทำวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัย (ครบทุกขั้นตอน) ในการทำวิจัยเพื่อแสวงหาคำตอบ หรือความรู้ใหม่ตามความสนใจของตน

บทบาทครู : แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

๑. ครูพิจารณาและวิเคราะห์วัตถุประสงค์และสาระการเรียนรู้ว่ามีส่วนใดที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถทำวิจัยได้

๒. ครูออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทำวิจัยได้

๓. ครูกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้

๔. ครูฝึกทักษะกระบวนการวิจัยให้แก่ผู้เรียน (ทักษะการระบุปัญหา ให้คำนิยาม ตั้งสมมติฐาน คัดเลือกตัวแปร การสุ่มตัวอย่าง ประชากร การสร้างเครื่องมือ การพิสูจน์ทดสอบ การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและการให้ข้อเสนอแนะ)

๕. ครูให้ผู้เรียนทำวิจัย

๖. ครูสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ และทักษะกระบวนการวิจัยของผู้เรียน

๗. ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น

๘. ครูวัดและประเมินผลทักษะกระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน : แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

๑. คิดประเด็นวิจัยที่ตนสนใจ
๒. ฝึกทักษะกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินการ เช่น การระบุปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ การตั้งสมมติฐาน การออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปและอภิปรายผล

๓. ปฏิบัติการวิจัยตามกระบวนการวิจัยที่เหมาะสม
๔. บันทึกความคิดและประสบการณ์ รวมทั้งข้อสังเกตต่าง ๆ ที่ตนประสบจากการดำเนินงาน

๕. อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่เกิดขึ้น

๖. ประเมินตนเองในด้านทักษะกระบวนการวิจัย

ผลที่ได้รับ : แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้เรียนมีทักษะการวิจัยตามกระบวนการที่ถูกต้องครบทุกขั้นตอน ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อถือได้ โดยสิ่งที่คุณเรียนได้รับการพัฒนาตามแนวทางที่ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ มีดังนี้

๑. ผู้เรียนได้หัวข้อหรือประเด็นปัญหาการวิจัย

๒. ผู้เรียนเขียนสมมติฐานที่ชัดเจนและทดสอบได้

๓. ผู้เรียนมีกระบวนการดำเนินการวิจัยเพื่อทดสอบสมมติฐานที่ถูกต้องและ

เหมาะสม

๔. ผู้เรียนมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลจริง

๕. ผู้เรียนสามารถเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ได้

สินธวา คามดิษฐ์ เสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัย ทั้ง ๔ รูปแบบ มีตัวอย่างกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้สอนระดับอุดมศึกษา สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ดังนี้^{๒๓}

รูปแบบที่ ๑ ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการสอน มีวิธีการ ดังนี้

๑.๑ วัตถุประสงค์ : ให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาสาระในศาสตร์จากผลงานวิจัยของผู้สอนหรือที่ผู้สอนค้นคว้ามาให้

๑.๒ กิจกรรมการเรียนการสอน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังตัวอย่างการเรียนการสอนหัวข้อ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ ในรายวิชาการและการจัดการ สาขาการจัดการทั่วไป คณะบริหารธุรกิจ มีขั้นตอน ดังนี้

๑.๒.๑ ขั้นการเตรียมตัวของผู้สอน เนื่องจากผู้สอนเป็นอาจารย์ประจำในรายวิชาการและการจัดการ มาเป็นเวลานาน และได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบองค์การสมัยใหม่ ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารต่างประเทศมาแล้ว ดังนั้น ผู้สอนจึงนำ

^{๒๓}สินธวา คามดิษฐ์, “การจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัยในระดับอุดมศึกษา”, วารสารสุทธิปริทัศน์, ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๘๕ (มกราคม – มีนาคม), ๒๕๕๗ : ๑๓-๑๙.

ผลงานวิจัยของตนเองมาใช้ในการเรียนการสอน อันเป็นหลักการของรูปแบบที่ ๑ คือ ผู้สอนมุ่งให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหา เรื่อง แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ จากผลงานวิจัยของตนเอง โดยผู้สอนจัดทำเป็นสรุปย่อผลการวิจัยดังกล่าวให้กับผู้เรียนทุกคน

๑.๒.๒ ขั้นการเรียนการสอนผู้สอนและผู้เรียนมีกิจกรรมร่วมกัน โดยผู้สอนอธิบายกิจกรรมการเรียนการสอนในหัวข้อ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ ว่าได้นำผลการศึกษาวิจัยของผู้สอนเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบองค์การสมัยใหม่มาให้ผู้เรียนได้ศึกษาว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นอย่างไร และใช้ระเบียบวิธีการวิจัยอย่างไรเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทั้งองค์ความรู้รูปแบบองค์การสมัยใหม่ และวิธีวิจัยไปพร้อม ๆ กันโดยผู้สอนดำเนินการ ดังนี้

๑) ผู้สอนให้ผู้เรียนทุกคนอ่านผลงานวิจัยที่ผู้สอนสรุปไว้ล่วงหน้า แล้ว ใช้เวลาประมาณ ๑๐ นาที

๒) ผู้สอนอธิบายขั้นตอนการทำวิจัยตามหัวข้อสำคัญ คือ

๒.๑) การระบุปัญหาวิจัย

๒.๒) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๓) การทบทวนวรรณกรรม

๒.๔) การเก็บรวบรวมข้อมูล

๒.๕) การวิเคราะห์ข้อมูล และ

๒.๖) การสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

เพื่อให้ผู้เรียนได้ความรู้ทั้งเนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ และความรู้ด้านการทำวิจัย โดยผู้สอนอธิบายวิธีวิจัยแต่ละขั้นตอนที่ถูกต้องจากประสบการณ์ตรง และกล่าวถึงปัญหาอุปสรรค รวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ระหว่างการทำงานวิจัยด้วย

๓) ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนอภิปราย ซักถาม และแสดงความคิดเห็นต่อผลการวิจัย และวิธีวิจัย โดยกำหนดขอบเขตการอภิปราย ๆ ดังนี้

๓.๑) ด้านผลการวิจัย ให้ผู้เรียนเปรียบเทียบผลการวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบองค์การสมัยใหม่ กับองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบองค์การที่อ่านในตำราว่ามี ความสอดคล้องหรือความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง และความรู้ใหม่ที่ได้จากรายงานวิจัยนี้ คืออะไร

๓.๒) ด้านวิธีวิจัย ให้ผู้เรียนซักถามเกี่ยวกับการทำวิจัยแต่ละขั้นตอนโดยเริ่มจากการระบุประเด็นปัญหาการวิจัยไปจนถึงขั้นตอนการสรุปและเขียนรายงานการวิจัย

๔) ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันสรุปทบทเรียนทั้งด้านแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์การสมัยใหม่ และความรู้เกี่ยวกับวิธีวิจัย

๑.๓ การประเมินผลการเรียนรู้ : ประเมินความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระในศาสตร์ และศัพทการวิจัยโดยใช้แบบทดสอบ

ข้อเสนอแนะ

๑) ผู้สอนควรสืบค้นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาอื่น ๆ ในรายวิชา ที่เป็นผลงานวิจัยของนักวิจัยชั้นนำทั้งในและต่างประเทศ มาใช้ในการเรียนการสอนนอกเหนือจากใช้ งานวิจัยของตนเอง

๒) ผู้สอนควรส่งสรุปผลงานวิจัยที่มาจากนักวิจัยคนอื่นหรือของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนอ่านและวิเคราะห์งานวิจัยดังกล่าวล่วงหน้าเป็นการบ้าน เพื่อประหยัดเวลา และผู้เรียนจะได้ใช้เวลาศึกษารายงานวิจัยมากขึ้น

รูปแบบที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ มีวิธีการ ดังนี้

๒.๑ วัตถุประสงค์ : ให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาสาระในศาสตร์จากผลงานวิจัยของผู้สอนหรือที่ผู้เรียนค้นคว้ามาเอง

๒.๒ กิจกรรมการเรียนการสอนแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังตัวอย่างการเรียนการสอนหัวข้อ แรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยว ในรายวิชาพฤติกรรมนักท่องเที่ยว คณะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีขั้นตอน ดังนี้

๒.๒.๑ ขั้นการเตรียมตัวของผู้สอน ก่อนที่จะมีการเรียนการสอนในหัวข้อ แรง

จูงใจในการเดินทางท่องเที่ยว ผู้สอนมอบหมายงานล่วงหน้า (ประมาณ ๑ สัปดาห์) เพื่อให้ผู้เรียนไปค้นคว้าหารายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง แรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยว จากฐานข้อมูลออนไลน์ หรือจากห้องสมุด โดยทำสรุปตามแบบหรือหัวข้อที่กำหนด ได้แก่ ชื่อเรื่อง วัตถุประสงค์ วิธีการวิจัย ผลการวิจัย และ ข้อเสนอแนะ (และหัวข้ออื่น ๆ ตามความจำเป็น) โดยทำเป็นงานกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๕ คน และแต่ละกลุ่มอาจให้แบ่งกันสืบค้นคนละ ๑ เรื่องเพื่อฝึกทักษะการสืบค้นข้อมูลให้แก่ผู้เรียน

๒.๒.๒ ขั้นการเรียนการสอนผู้สอนและผู้เรียนมีกิจกรรมร่วมกัน ตามลำดับ ดังนี้

๑) ผู้สอน : แบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๕ คน ตามที่กำหนดไว้เมื่อตอนมอบหมายงานล่วงหน้า แล้วให้แต่ละกลุ่มนำเสนอสรุปผลการสืบค้นรายงานวิจัย ตามหัวข้อที่ผู้สอนกำหนด คือ ชื่อเรื่อง วัตถุประสงค์ วิธีการวิจัย ผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๒) ผู้เรียน : ดำเนินการตามที่คุณสอนมอบหมายให้ ไปจนครบทุกกลุ่ม

๓) ผู้สอน : หลังจากที่ทุกกลุ่มเสนอรายงานสรุปเรียบร้อยแล้ว โดยผู้สอนเป็นผู้ดำเนินการให้ทุกกลุ่มช่วยกันวิเคราะห์เปรียบเทียบงานวิจัยภายในกลุ่ม และระหว่างกลุ่ม ใน ๒ ประเด็น ต่อไปนี้

๓.๑) ด้านวิธีวิจัย ให้วิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของงานวิจัยแต่ละเรื่องว่าใช้วิธีวิจัยอย่างไรบ้าง เช่น สมมติฐาน ประชากรและตัวอย่าง ตัวแปร เครื่องมือ และการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นต้น

๓.๒) ด้านสรุปผลการวิจัย ให้สังเคราะห์เนื้อหา โดยการหาความสอดคล้องของผลการวิจัยแต่ละเรื่อง ที่ศึกษาตัวแปรเดียวกัน เช่น ตัวแปรแรงจูงใจในการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว (เช่น แรงจูงใจที่จะได้สัมผัสสิ่งแวดล้อม พบปะกับคนในท้องถิ่น เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นและประเทศเจ้าบ้าน เสริมสร้างสัมพันธภาพภายในครอบครัวพักผ่อนในสภาพแวดล้อมที่น่าสบาย และให้รางวัลแก่ตัวเอง เป็นต้น) ว่ามีข้อค้นพบจากงานวิจัยเรื่องใดและของใครบ้างที่สอดคล้องกัน เพื่อฝึกให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ใหม่ ในประเด็นดังกล่าว แล้วให้

เปรียบเทียบกับเนื้อหาสาระในเอกสารหรือตำราที่มีอยู่ว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่ พร้อมกับอภิปรายผลไปพร้อม ๆ กัน

๒.๓ การประเมินผลการเรียนรู้ :

๑) ประเมินความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระในศาสตร์ และกระบวนการวิจัย โดยใช้แบบทดสอบ

๒) ประเมินทักษะการแสวงหาความรู้ หรือการสืบค้นโดยพิจารณาจากความสามารถในการสรุปประเด็นและการสังเคราะห์งานวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ผู้สอนอาจมอบหมายให้ผู้เรียนวิเคราะห์และสังเคราะห์งานวิจัยล่วงหน้าเป็นการบ้าน เพื่อให้ผู้เรียนจะได้ใช้เวลาศึกษารายงานวิจัยมากขึ้น โดยผู้สอนควรแนะนำวิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์งานวิจัยหรือมีตัวอย่างให้ศึกษา

รูปแบบที่ ๓ ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการสอน มีวิธีการ ดังนี้

๓.๑ วัตถุประสงค์ : ให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาสาระในศาสตร์ผ่านกระบวนการวิจัยที่ผู้สอนออกแบบ

๓.๒ กิจกรรมการเรียนการสอน เนื่องจากรูปแบบที่ ๓ เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยเป็นวิธีสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในศาสตร์ ยังไม่ถึงขั้นที่ผู้เรียนต้องทำวิจัยเองทั้งโครงการ ดังนั้นผู้เรียนจึงมีส่วนร่วมตามที่ผู้สอนออกแบบหรือกำหนดบทบาทหน้าที่ไว้เท่านั้น ส่วนกิจกรรมที่ผู้เรียนต้องทำวิจัยเองทั้งหมดนั้นจะกล่าวถึงในรูปแบบที่ ๔ แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ดังตัวอย่างการเรียนการสอนหัวข้อ ความเชื่อเรื่องผี ในรายวิชาภูมิปัญญาไทย หมวดวิชาศึกษาทั่วไป คณะศิลปศาสตร์ มีขั้นตอน ดังนี้

๓.๒.๑ ขั้นการเตรียมตัวของผู้สอน ผู้สอนทบทวนขั้นตอนและกระบวนการวิจัย ได้แก่

- ๑) การระบุปัญหาวิจัย
- ๒) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ๓) การทบทวนวรรณกรรม
- ๔) การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๕) การวิเคราะห์ข้อมูล และ
- ๖) การสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

ขั้นตอนดังกล่าว ผู้สอนควรระบุกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในหัวข้อ ความเชื่อเรื่องผี โดยผ่านกระบวนการดังกล่าว ซึ่งผู้สอนสามารถใช้กระบวนการวิจัยครบทุกขั้นตอน หรือใช้บางขั้นตอนตามความเหมาะสมกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ และข้อจำกัดที่มี เพื่อให้กระบวนการนี้บรรลุเป้าหมาย ผู้สอนควรกำหนดให้ผู้เรียนค้นคว้าเกี่ยวกับระบบความเชื่อของคนไทย ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำมาอภิปรายในชั้นเรียน

๓.๒.๒ ขั้นการเรียนการสอน ผู้สอนและผู้เรียนมีกิจกรรมร่วมกันตามลำดับ
ดังนี้

๑) การระบุปัญหาวิจัย หลังจากที่ผู้สอนนำเข้าสู่บทเรียน และให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของคนไทยว่ามีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยมา ยาวนาน และพฤติกรรมทั้งดีและไม่เหมาะสมที่เกิดจากความเชื่อนี้อาจมีผลกระทบทั้งเป็นคุณและโทษ ต่อคนไทยในปัจจุบัน หลังจากนั้น ผู้สอนระดมความคิดเห็นจากผู้เรียนว่าความเชื่อดังกล่าวของคนไทย มีความเป็นมาและมีผลกระทบต่อสังคมไทยในปัจจุบันนี้อย่างไร โดยให้ผู้เรียนอภิปรายเพื่อร่วมกัน กำหนดประเด็นปัญหาว่า สิ่งที่คุณเรียนส่วนใหญ่สนใจอยากรู้ และต้องการหาคำตอบเกี่ยวกับความเชื่อ เรื่องผีของคนไทยในปัจจุบันนี้คืออะไร ผลจากการอภิปราย ผู้สอนสรุปให้เห็นประเด็นปัญหาที่ผู้เรียน ให้ความสนใจหาคำตอบ สมมติว่าประเด็นปัญหา คือ มีสาเหตุและปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลให้คนไทยมี ความเชื่อเรื่องผี (อาจมีประเด็นอื่น ๆ ตามที่คุณเรียนสนใจ)

๒) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากปัญหาการวิจัยในข้อ ๑) ให้ผู้เรียนทดลองเขียนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นข้อ ๆ ให้ชัดเจน สมมติว่าวัตถุประสงค์การวิจัย คือ เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของคนไทย (ชุมชนใกล้มหาวิทยาลัย)

๓) การทบทวนวรรณกรรม ให้ผู้เรียนค้นคว้าทฤษฎี หลักการ และ งานวิจัยที่ผ่านมาว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีควรประกอบด้วยปัจจัยอะไรบ้าง สมมติว่า จากการทบทวนเอกสารดังกล่าว ได้ข้อสรุปว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของคนไทย คือ ระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา

๔) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันกำหนด ประชากรและตัวอย่าง การสร้างเครื่องมือ และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล สมมติว่า ผลที่ได้รับจากการ ทำงานร่วมกันแต่ละประเด็น ดังนี้

๔.๑) ประชากรที่ศึกษา คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ใกล้เคียงกับสถาบันการศึกษา ที่มีความหลากหลายทั้งระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา มีจำนวน คนอาศัยอยู่ในชุมชนจำนวน ๑,๕๐๐ คน

๔.๒) การกำหนดขนาดและการสุ่มตัวอย่าง ได้ขนาด ตัวอย่างจำนวน ๓๐๖ คน (ตามตาราง Krejcie and Morgan) และใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบง่าย

๔.๓) เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม ที่มีคำถามหลัก คือ ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา และ ความเชื่อเรื่องผี เป็นคำถามปลายเปิดแบบ หลายตัวเลือก โดยผู้สอนตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหาในแบบสอบถาม

๔.๔) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ให้ผู้เรียนลงพื้นที่ชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลจริงโดยผู้สอนให้คำแนะนำขั้นตอนและวิธีการที่ถูกต้อง

๕) การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันตรวจสอบความ สมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับกลับมาก่อนทำการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามที่ได้วางแผน ไว้ โดยผู้สอนให้คำแนะนำขั้นตอนและวิธีการวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในห้องปฏิบัติการ คอมพิวเตอร์

๖) การสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

๖.๑) การสรุปผลการวิจัยผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของชุมชนใกล้เคียงมหาวิทยาลัย โดยปัจจัยที่ศึกษา คือ ระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา สมมติว่า ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ทั้ง ๓ ปัจจัยเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียงกับสถาบันการศึกษา

๖.๒) การอภิปรายผล ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันอภิปรายผลการวิจัยว่าสอดคล้องกับผลการศึกษที่ผ่านมาหรือไม่ อย่างไร เหตุผลที่สนับสนุนว่าแต่ละปัจจัยมีผลต่อความเชื่อเรื่องผีและผลทางการวิจัยที่ได้จากชุมชนรอบสถาบันศึกษาน่าจะเป็นจริงหรือไม่อย่างไร หากศึกษาประชากรกลุ่มอื่น ๆ

๓.๒.๓ การประเมินผลการเรียนรู้ :

๑) ประเมินความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระในศาสตร์ โดยใช้แบบทดสอบ

๒) ประเมินทักษะการแสวงหาความรู้ หรือการสืบค้นโดยพิจารณาจากผลงานที่นำเสนอ

๓) ประเมินทักษะการทำวิจัยในแต่ละขั้นตอน ที่ผู้สอนมอบหมายให้ผู้เรียนทำร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

๑) โดยทั่วไปการเรียนการสอนโดยผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน ส่วนใหญ่เป็นกระบวนการที่ใช้สอนในกลุ่มสาขาวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในรายวิชาปฏิบัติในห้องทดลอง ส่วนสาขาวิชาในกลุ่มสังคมศาสตร์ ผู้สอนควรเลือกหัวข้อในแต่ละรายวิชาให้เหมาะสมที่จะใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

๒) ตัวอย่างกิจกรรมการเรียนการสอนในรูปแบบที่ ๓ ผู้สอนออกแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิธีวิจัยและใช้ระยะเวลาพอสมควร ซึ่งผู้สอนสามารถออกแบบโดยใช้บางขั้นตอนของวิธีวิจัย และใช้เวลาน้อยกว่าได้

รูปแบบที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ มีวิธีการ ดังนี้

๔.๑ วัตถุประสงค์ : ให้ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยเรียนรู้เนื้อหาสาระในศาสตร์

๔.๒ กิจกรรมการเรียนการสอน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ ดังตัวอย่างการเรียนการสอนหัวข้อ ปัญหาวัยรุ่น ในรายวิชาจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ (รายวิชาดังกล่าวมีชั่วโมงที่กำหนดให้ผู้เรียนต้องทำวิจัย แต่ผู้สอนเลือกใช้วิธีการให้ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ด้วยตนเอง) มีขั้นตอน ดังนี้

๔.๒.๑ ขั้นการเตรียมตัวของผู้สอน ผู้สอนเตรียมข้อมูลและรายละเอียดหรือ ใบงาน เพื่อให้ผู้เรียนทำรายงานวิจัยในรูปแบบของรายงานวิจัยในประเด็นเล็ก ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนในหัวข้อปัญหาวัยรุ่น โดยกำหนดให้ทำเป็นรายงานกลุ่ม ใช้เวลาดำเนินการประมาณ ๔ - ๖ สัปดาห์ และมีคะแนนเก็บ ประมาณ ๒๕ - ๓๐ คะแนน

๔.๒.๒ ขั้นการเรียนการสอน เนื่องจากรูปแบบการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ มีความแตกต่างจากรูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบอื่น ๆ กล่าวคือ ผู้สอนกำหนดให้ผู้เรียนทำรายงานวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวกับเนื้อหาในรายวิชา ซึ่งรูปแบบนี้มีเงื่อนไข คือ ผู้เรียนมีประสบการณ์ด้านการเรียนในรูปแบบที่ ๑ - ๓ มาก่อน และเคยเรียนในรายวิชาเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ผู้สอนควรทบทวนความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนและกระบวนการวิจัย และแนะนำให้ผู้เรียนอ่านเอกสารคู่มือหรือตำราระเบียบวิธีวิจัยเพิ่มเติม ดังนั้น ผู้สอนจึงกำหนดขั้นตอนการทำงานของนักเรียนแต่ละกลุ่ม ตามลำดับดังนี้

๑) ผู้สอนชี้แจงให้ผู้เรียนทราบขั้นตอนการทำงานวิจัยว่า แต่ละกลุ่มต้องทำข้อเสนอโครงการวิจัย (Research Proposal) ตามแบบการเขียน ที่ผู้สอนกำหนด เพื่อให้ผู้สอนพิจารณาและให้คำแนะนำก่อนดำเนินการ ตามแผนงานวิจัย

๒) ให้ผู้เรียนเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยเกี่ยวกับปัญหาวิจัย และกำหนดให้นำเสนอหน้าชั้นเรียนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มอื่นโดยผู้สอนให้ข้อเสนอแนะเป็นรายกลุ่มเกี่ยวกับความเหมาะสมของเนื้อหาและความถูกต้องของระเบียบวิธีวิจัยที่นำมาใช้ และให้กลุ่มอื่น ๆ มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นด้วย

๓) ให้ผู้เรียนทำการวิจัยตามแผนงานที่กำหนดไว้ในข้อเสนอโครงการวิจัย โดยขณะที่ผู้เรียนแต่ละกลุ่มดำเนินการ หากมีปัญหาอุปสรรคใดเกิดขึ้น ให้ขอคำปรึกษาจากผู้สอนได้ตลอดเวลา

๔) เมื่อครบกำหนดระยะเวลาการทำรายงานการวิจัย ผู้สอนกำหนดให้แต่ละกลุ่มรายงานผลการวิจัย และส่งรายงานฉบับสมบูรณ์ โดยให้แต่ละกลุ่มช่วยกันคิดวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ และสร้างสรรค์ หรือ อาจจัดในลักษณะการประชุมวิชาการเพื่อเสนอผลการวิจัย โดยเปิดกว้างให้นักศึกษาสาขาวิชาอื่น ๆ ที่สนใจเข้าฟังด้วย

๕) มีการสรุปเนื้อหาที่ได้จากการวิจัยเชื่อมโยงกับเนื้อหาสาระตามคำอธิบายรายวิชา

๔.๓ การประเมินผลการเรียนรู้ :

๑) ประเมินความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระในศาสตร์จากรายงานการวิจัยของกลุ่ม

๒) ประเมินทักษะทางด้านกระบวนการวิจัยจากรายงานการวิจัยและการนำเสนอของกลุ่ม

ข้อเสนอแนะ

ตัวอย่างการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวข้างต้น ผู้เรียนเป็นผู้ศึกษาวิจัยด้วยตนเองโดยมีอาจารย์เป็นผู้ให้คำปรึกษา ซึ่งแตกต่างจาก รูปแบบที่ ๓ ที่ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยเป็นวิธีสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในศาสตร์ของตนและมีส่วนร่วมกับผู้สอนในการดำเนินการวิจัยในบางกิจกรรม เช่น การกำหนดปัญหา วัตถุประสงค์ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการสรุปและอภิปรายผล เป็นต้น ซึ่งจะเห็นว่าผู้เรียนมิได้เป็นผู้ทำรายงานวิจัยแต่ได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยที่ผู้สอนเป็นผู้ออกแบบ ดังนั้น ผู้สอนจึงควรนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับธรรมชาติของศาสตร์ และความถนัด

ของผู้สอนเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ เสนอแนวทางในการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย ที่เน้นการเรียนรู้ด้วยการหาคำตอบ แก้ปัญหา แสวงหาความรู้ และคิดค้นสิ่งใหม่โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีขั้นตอนการเรียนการสอน^{๒๔} สอดคล้องกับทัศนะของมาเรียม นิลพันธุ์ ที่ได้กล่าวถึงแนวทางในการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย (Research-Based Learning) ว่าเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการหาคำตอบ แก้ปัญหา แสวงหาความรู้ และคิดค้นสิ่งใหม่ โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ผู้เรียนต้องมีการตกผลึกทางความรู้เป็นพื้นฐานสำหรับการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย^{๒๕} แสดงรายละเอียดปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๒ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย

ขั้นที่ ๑ ติความปัญหา/การกำหนดปัญหา : การเรียนรู้ร่วมกัน/การเรียนรู้แบบแก้ปัญหา	
- สสำรวจปัญหา	๑.๑ ผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเพื่อสำรวจปัญหา
- จัดลำดับความสำคัญของปัญหา	๑.๒ ผู้เรียนร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
- เลือกปัญหา	๑.๓ ผู้เรียนร่วมกันเลือกปัญหาที่จะศึกษา
- กำหนดคำถามการวิจัย	๑.๔ ผู้เรียนร่วมกันกำหนดคำถามการวิจัย
- กำหนดตัวแปร	๑.๕ ผู้เรียนร่วมกันกำหนดตัวแปร
ขั้นที่ ๒ วางแผน : การเรียนรู้ร่วมกัน	
- กำหนดสมมติฐาน	๒.๑ ผู้เรียนร่วมกันกำหนดสมมติฐาน โดยมีผู้สอนชี้แนะแนวทาง
- ออกแบบการวิจัย	๒.๒ ผู้เรียนร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยมีผู้สอนชี้แนะแนวทาง
ขั้นที่ ๓ ดำเนินการตามแผน : การเรียนรู้ร่วมกัน	
- รวบรวม	๓.๑ ผู้เรียนร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูล
- วิเคราะห์	๓.๒ ผู้เรียนช่วยกันวิเคราะห์ข้อมูล
- สรุป	๓.๓ ผู้เรียนร่วมกันสรุปผล
ขั้นที่ ๔ การนำผลการวิจัยไปใช้แก้ปัญหาเพื่อการพัฒนา : การเรียนรู้ร่วมกัน/การเรียนรู้จากสถานการณ์จริง	
- ทดลองใช้	๔.๑ ผู้เรียนร่วมกันนำผลการวิจัยไปทดลองปฏิบัติ
- พัฒนา	๔.๒ ผู้เรียนร่วมกันนำข้อมูลย้อนกลับที่ได้มาพัฒนาการทำงาน

^{๒๔}ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, การเรียนการสอนที่มีการวิจัยเป็นฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๔.

^{๒๕}มาเรียม นิลพันธุ์, วิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : โครงการส่งเสริมการผลิตตำรา และเอกสารการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๔๙), หน้า ๙.

จากแนวทางการศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน แบ่งออกเป็น ๔ แนวทาง ประกอบด้วย แนวทางที่ ๑ ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๓ ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน และแนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน จากแนวคิดดังกล่าวนี้นำมาใช้ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยการผสมผสานแนวทางต่าง ๆ แนวทางที่ ๑, ๒ ผู้สอนและผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการสอนและการเรียน ซึ่งอาจเลือกเอารายงานผลการวิจัยที่มีผู้เคยศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนนั้น ๆ ที่ผู้เรียนสนใจ เลือกมาศึกษา หากชุมชนนั้น ๆ ยังไม่ผู้เคยศึกษาวิจัยมาก่อนก็เลือกเอารายงานผลการวิจัยที่ใกล้เคียงกับประเด็นที่ผู้เรียนสนใจเลือกศึกษาในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง มาศึกษาตามความสนใจของผู้เรียน ส่วนแนวทางที่ ๓, ๔ ผู้สอนนำมาใช้สอนในลักษณะของการเป็นที่ปรึกษา ให้ผู้เรียนได้นำกระบวนการวิจัยลงไปใช้ปฏิบัติการจริงในชุมชนที่ตนเองสนใจศึกษา ในลักษณะของการศึกษาในเชิงวิชาการควบคู่กับวิถีการ หรือการเรียนรู้จากการปฏิบัติ

๒.๓.๓ ประโยชน์ของการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน

อรุณ จันทวานิช สรุปรายประโยชน์ของการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ไว้ดังนี้^{๒๖}

๑. ประโยชน์ต่อผู้เรียน โดยผู้เรียนได้รับการพัฒนาการเกิดทักษะการใช้การวิจัยในการแสวงหาความรู้ เรียนรู้ทฤษฎี แนวคิด หลักการและข้อค้นพบที่มีความหมายมีความเที่ยงตรง รู้จักวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนการแก้ปัญหาหรือการพัฒนา เก็บรวบรวมข้อมูล สรุปผลนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ ผู้เรียนมีโอกาสได้รับการพัฒนาทักษะการคิด (Thinking Skills) ทักษะการแก้ปัญหา (Problem Solving and Resolution Skills) ทักษะการบริหารจัดการเวลา (Time Management Skills) ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills) ทักษะประมวลผล (Computer Skills) และทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life Long Learning Skills)

๒. ประโยชน์ต่อครู ทำให้ครูมีการวางแผนทำงานในหน้าที่ของตนอย่างเป็นระบบ ได้แก่ วางแผนการสอน ออกแบบกิจกรรมโดยให้ผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน ประเมินผลการทำงานเป็นระยะโดยมีเป้าหมายชัดเจนว่าจะทำอะไร เมื่อไร เพราะอะไร และทำให้ทราบผลการกระทำว่าบรรลุเป้าหมายได้อย่างไร

๓. ประโยชน์ต่อวงการการศึกษา ซึ่งผลของการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานสามารถนำมาเป็นข้อมูลในการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของครู เกี่ยวกับวิธีการจัดการการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนที่ครูแต่ละคน ซึ่งครูแต่ละคนสามารถจะประยุกต์และนำไปใช้เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูอย่างต่อเนื่อง

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา กล่าวว่า การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการวิจัยเป็นฐานนี้สามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีประสิทธิภาพในการสืบค้นแสวงหาความรู้อย่างมีความสุขด้วยการลงพื้นที่จริง ได้พัฒนาระบบการคิดและได้สร้างองค์ความรู้ที่สะท้อนถึงความเข้าใจในข้อเท็จจริง และมนต์ศักดิ์ต่าง ๆ โดยสามารถบูรณาการหล่อหลอมให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญา ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือ

^{๒๖}อรุณ จันทวานิช, “ปาฐกถาพิเศษ เรื่องนโยบายส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้”, ในการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๘).

พฤติกรรมบ่งชี้ของการรักความเป็นไทยที่เป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑^{๒๗}

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน ช่วยให้ผู้เรียนได้รู้จักวิธีการแสวงหา ความรู้ จนกระทั่งสามารถนำไปใช้ในการค้นคว้าหาความรู้ที่มีอยู่รอบตัวและเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาหรือ เรียกว่าเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ผู้เรียนจึงต้องเรียนรู้ที่จะแสวงหาความรู้ได้ด้วยวิธีการของตนเอง การ เรียนรู้ที่ตัวเนื้อหาแต่อย่างเดียวยังไม่ใช่เป้าหมายสำคัญของการจัดการเรียนรู้ในยุคปฏิรูปการศึกษาอีก ต่อไป นั้นหมายถึงในท่ามกลางสังคมที่ก้าวสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วฉับไว ทุกคนจำเป็นต้องมี ทักษะในการเรียนรู้ด้วยเองสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถสร้างความรู้ได้ด้วยตนเองเพื่อการ ปรับตัวก้าวทันการเปลี่ยนแปลง ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความรู้ความสามารถของตนเอง

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน เป็นการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียน ได้ศึกษาในชุมชนหรือท้องถิ่นที่ตนเลือก โดยใช้วิจัยเป็นเครื่องมือในการศึกษามิติต่าง ๆ ที่ผู้เรียนสนใจ ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งแนวคิดหลักของ กระบวนการวิจัยท้องถิ่น คือ แนวคิดที่ให้ความหมายต่องานวิจัยท้องถิ่นมีหัวใจ คือ กระบวนการ เรียนรู้ กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น^{๒๘} หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่างดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผนการทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” (คนในท้องถิ่น)

วิธีการนี้ เป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่ เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น มุ่งแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการทดลองทำจริง และมีการ บันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการที่จะขอตำแหน่ง ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครุบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็น ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการตั้ง “คำถาม” ให้คมชัด เพราะงานวิจัยคือการตอบ คำถามหรือข้อสงสัยบางอย่าง และเชื่อว่าการตอบคำถามนี้ ถ้าทำด้วยกระบวนการที่เป็นระบบ ด้วย วิธีการที่เชื่อถือได้ ก็จะมีน้ำหนักในการอธิบายและชักจูงคน โดยปกติชาวบ้านมักจะมี “ปัญหา” และ “สิ่งที่อยากได้” ชัดเจนอยู่แล้ว อีกส่วนหนึ่งที่เรียกว่า “งานวิจัยปฏิบัติการ” โดยระหว่างทำจะมีการ

^{๒๗}วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, “ค่านิยม” ใน สัจจัตถ์งานนิทรรศการและเสวนาวิชาการ แพร่งภูธร... วันวานไม่เคยเปลี่ยน, (กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม, ๒๕๕๖).

^{๒๘}กชกร ชินะวงศ์, กระบวนทัศน์การวิจัยท้องถิ่นจุดเปลี่ยนการพัฒนา, (เชียงใหม่ : สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). ๒๕๔๘, หน้า ๒๗.

บันทึก ทบทวน และถกเถียงกันอย่างสม่ำเสมอ และในที่สุดก็จะสรุปผลว่าวิธีแก้ปัญหาที่ได้ทดลองทำ แล้วนั้น แก้ปัญหาได้หรือไม่ มากน้อยอย่างไร ได้บทเรียนอะไร แต่ไม่ว่าผลจะออกมาอย่างไรก็จะมี ประโยชน์ทั้งสิ้น เพราะคนทั้งกลุ่มเกิดการเรียนรู้ไปด้วยกัน และผลการ “บันทึก” และ “วิเคราะห์” ก็ จะเป็นประโยชน์กับคนกลุ่มอื่น ๆ ด้วย

จากหลักการและแนวคิดของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่กล่าวมานั้น ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นและใช้ แนวคิดดังกล่าวทำงานมาโดยตลอดอย่างที่กล่าวมาในตอนต้นแก่นสำคัญของ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” คือ “กระบวนการเรียนรู้” ประเวศ วะสี^{๒๙} ได้ให้หลักว่า การวิจัยแบบนี้จะนำไปสู่ “ผล” อย่าง น้อยสามอย่าง คือ อย่างแรก เกิดความรู้ขึ้นในท้องถิ่นและเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง อย่างที่ สอง เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้นและทำงานได้ดีขึ้น และอย่างที่ สาม เกิดกลไกหรือองค์กรในชุมชนที่จะจัดการสานงานต่อไป โดยทั้งหมดนี้ทำโดยชาวบ้าน หรือ ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น และอาจมี “เพื่อนชาวบ้าน” คอยช่วยเหลือสนับสนุนบ้างตามความ จำเป็น

ความยั่งยืนของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอยู่ที่หลังจากทำไประยะหนึ่งแล้ว เรื่องที่วิจัยนั้นก็ จะกลมกลืนกับงานพัฒนา กลายเป็นงานพัฒนาปกติ แล้วงานวิจัยก็ไปตั้งโจทย์ใหม่เรื่องใหม่ในวงการใหม่ ต่อไปอีก ทั้งงานวิจัยและงานพัฒนาจึงทำงานอยู่ด้วยกันเหมือนบันไดเวียน แต่ไม่ใช่งานเดียวกัน คน ทำคือชุมชนท้องถิ่นขึ้นไปแต่งานวิจัยทางซ้ายที่ แต่งานพัฒนาทางขวาที่ แล้วก้าวสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ เมื่อสูงขึ้นก็มองไกลขึ้น มองกว้างขึ้น เชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้น เห็นบริบท และมั่นคงในจุดยืนของ ตัวเอง

หัวใจของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการสร้างปัญญาแบบกระจาย (Distributed Intelligence)^{๓๐} คือ ให้ส่วนเล็กที่สุดของสังคม หรือ Basic Units มีปัญญาจัดการตัวเองหลังจากนั้น แต่ละยูนิตก็สัมพันธ์กับยูนิตอื่นด้วยการประกอบตัวขึ้นเอง (Self organization) แล้วสังคมทั้งสังคมก็ จัดการปัญหาใหญ่ ๆ ได้อย่างสมดุลและยั่งยืน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคือการเปิดโอกาสให้ส่วนพื้นฐาน ที่สุดเหล่านี้ ให้ไปค้นหาวิธีการดำรงอยู่ด้วยตัวเอง และอยู่ร่วมกับชุมชนอื่น อาวุธหลัก ก็คือ ความเชื่อ ที่ว่าการทำงานด้วยเหตุด้วยผล ด้วยข้อมูล ด้วยเครือข่ายคนที่เข้าใจซึ่งกันและกันจะแก้ปัญหาได้ และ ความเชื่อพื้นฐานของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคือ ความเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้แหละ จะช่วยให้ชุมชนอยู่รอดและ เจริญรุ่งเรืองได้ในระยะยาว

ในส่วนของแนวคิด หลักคิดสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) เป็นการมุ่งเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการคิด ตั้ง คำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิง ปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุ เป็นผล ซึ่งงานวิจัยแบบนี้ไม่ได้เน้นไปที่ “ผลการวิจัย” หรือการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ หากแต่มอง

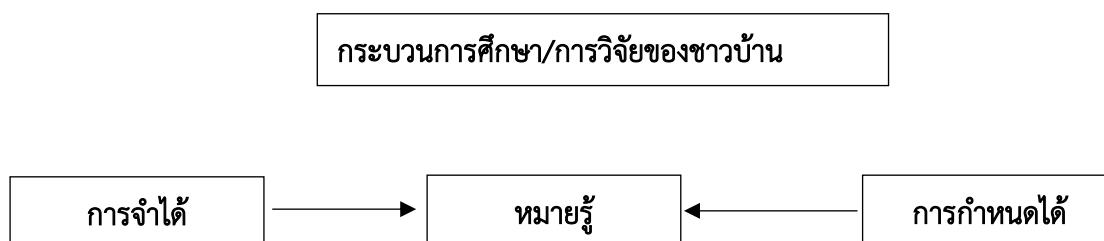
^{๒๙}ประเวศ วะสี, อ่างใน กชกร ชินะวงศ์, *กระบวนการศึกษาริวิจัยท้องถิ่นจุดเปลี่ยนการพัฒนา*, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๔๘), หน้า ๓๒.

^{๓๐}ลินุ์ สโรบล, *วิธีวิทยาวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน : บทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในประเทศไทยและประสบการณ์จากต่างประเทศ*, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๕๒), หน้า ๓๙.

“กระบวนการวิจัย” เป็น “เครื่องมือ” ในการเพิ่มพลัง (Empower) ชุมชนในการจัดการตามแผนเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังนั้น ผลการวิจัยที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยนี้คือ “คน” และ “กลุ่ม” ที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนตัวเองทั้งในปัจจุบันและมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคตสามารถชี้แนะและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไปด้วย

จากแนวคิดที่ว่ามา สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์^{๓๑} ได้อธิบายถึงนัยของงานวิจัยกับวิถีชาวบ้านที่สอดคล้องและเป็นรูปธรรม ที่ไม่แตกต่างจากการให้ความหมายว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคือวิถีชาวบ้าน กล่าวคือ ในการที่ชาวบ้านสมัยก่อนถ่ายทอดความรู้ความคิดรุ่นแล้วรุ่นเล่าสู่คนรุ่นหลังเป็นแบบรับรู้ไว้บอก เล่าให้จดจำ ให้จำ ให้ทำตาม อันนี้เรียกว่าเป็นกระบวนการ การจำได้หมายรู้ คือ การจำเอาไว้ก่อนแล้วค่อยรู้ แบบนี้จะเสี่ยงน้อยตรงที่ว่าคนมีความจำได้ไม่มาก ถ้ามีความจำมาก ๆ มันก็จะผลอจะตีบลง เพราะฉะนั้นการใช้การจำได้หมายรู้เป็นฐานมาก ๆ จะทำให้ฐานใหญ่กว่ายอด ขอสรุปว่านี่คือวิธีการศึกษาของบรรพบุรุษเรา

บรรพบุรุษของเราใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้แบบจำได้หมายรู้ ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งของสมัยโบราณที่ผ่านมา แต่อีกวิธีหนึ่งที่คู่กันมากก็คือ การกำหนดได้หมายรู้ ซึ่งตรงกันข้ามกับการจำได้หมายรู้ตรงที่ว่า ผู้เรียนรู้จะต้องใช้สติ จะต้องใช้ปัญญา ต้องใช้ความคิด ความใคร่ครวญตลอดเวลา ในหลักของสังคม โดยเฉพาะสังคมที่มีศาสนา จะพบว่าใช้หลักการการกำหนดได้หมายรู้เป็นหลัก คนเรามักจะมักง่ายคือ ใช้วิธีการจำได้หมายรู้เสียมากกว่าการกำหนดได้หมายรู้ การเรียนรู้จึงเกิดบกพร่อง เพราะฉะนั้นขอให้เห็นภาพกว้าง ๆ ว่า มันจึงเกิดอุปายในการที่จะเรียนรู้ ให้รู้สิ่งต่าง ๆ เพื่อเอาชนะสิ่งต่าง ๆ ที่เรียกว่า ข้ามปัญหา^{๓๒}

ภาพที่ ๒.๒ กระบวนการศึกษา/การวิจัยของชาวบ้าน

แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) เป็นการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ในการทำวิจัยที่สำคัญ โดยการเริ่มจากคำถามว่าทำไมงานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกิดจากนักวิชาการจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยที่มีนักวิชาการ

^{๓๑}สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, อ่างใน อังคณา ทาสัดชัย, **พัฒนาการและวิธีการสร้างความรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนภาคเหนือ**, (เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^{๓๒}ปณิธิ บุญสา, “รูปแบบการบริหารงานวิจัยเชิงพื้นที่ในการพัฒนาภูมิสังคมของตำบลแม่ตั้น อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖-๑๗.

ลงไปทำงานวิจัยในชุมชนไว้มากมาย แนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นนักวิจัยทำวิจัยแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เริ่มตั้งแต่การตั้งโจทย์วิจัยซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการจัดการภัยพิบัติ ปัญหาด้านการจัดสวัสดิการ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ปัญหาการทำบัญชีกองทุนต่าง ๆ ในชุมชน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้ต่างจากงานวิจัยที่ใช้แนวคิด “ท้องถิ่นนิยม” (Localism) ซึ่งเป็นแนวคิดพันธะผูกพันทางอารมณ์ที่มนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มมีต่อถิ่นของตน ทั้งด้านที่อยู่อาศัย ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ประเพณี สัญลักษณ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของตนเอง โดยในกระบวนการทำวิจัยที่ใช้แนวคิดท้องถิ่นนิยมนี้ อาจเกิดขึ้นได้ในหลากหลายแง่มุมด้วยกัน เช่น การรณรงค์ให้ชุมชนหันมาอนุรักษ์แหล่งวัฒนธรรมพื้นถิ่นทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ภูมิปัญญา ภูมิปัญญา หรือสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นกระแสของชุมชนท้องถิ่นที่มีรากฐานทางทรัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการ และประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของตนเอง ซึ่งนักวิจัยไม่จำเป็นต้องเป็นคนในท้องถิ่น แต่อาจเป็นนักวิชาการหรือผู้ที่สนใจความเป็นท้องถิ่นนั้น ๆ ก็ได้ อย่างไรก็ตามการทำให้ท้องถิ่นในที่นี่เป็นการเสนอแนวคิดการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวทางของฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นกำหนดให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา ต้องการแก้ปัญหาและเป็นผู้ที่จะใช้ผลงานวิจัยเป็นผู้ร่วมกันตั้งโจทย์วิจัย โดยผ่านกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนหลายครั้งจนกว่าจะตกผลึกในการถกเถียง และเห็นภาพของปัญหาที่คมชัดร่วมกันแล้วนักวิจัยชาวบ้านก็เป็นผู้ที่ลงมือทำวิจัยค้นหาคำตอบเอง โดยการทดลอง ประเมิน สรุป ทดลองซ้ำอย่างเป็นขั้นตอนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ต่างจากกระบวนการทดลองของนักวิจัยอาจารย์ในมหาวิทยาลัย โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่ค้นพบในชุมชน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยที่ผู้สร้างความรู้คือผู้ใช้ และผู้ใช้คือผู้สร้างความรู้ในตัวเอง (Presumes) การหาคำในยุคนั้นที่ความรู้อยู่ที่สามัญไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงกระบวนการการวิจัยจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดพลังปัญญาการเรียนรู้สามารถแก้ปัญหาของชุมชนสังคมของตนเองได้ ทั้งนี้เป้าหมายสูงสุดในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น มุ่งให้ชาวบ้านเจ้าของปัญหาเป็นนักวิจัยชาวบ้านที่สามารถหาคำตอบในการแก้ปัญหาตนเองโดยไม่ต้องมีนักวิชาการหรือคนนอกอีกต่อไป ซึ่งต่างจากการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Preceptory Action Research: PAR) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั่นเอง^{๓๓}

๒.๔.๑ ลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประกอบด้วย ๓ ลักษณะ คือ^{๓๔}

๑. โจทย์วิจัย

^{๓๓}เพ็ญประภา ภัทรานุกรม, “วิจัยเพื่อท้องถิ่น : บทบาทมหาวิทยาลัยในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน”, วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม), ๒๕๖๐ : ๑๔๑-๑๔๒.

^{๓๔}ชัคตตรี รัชสวรรค์ และคณะ, “การจัดกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการงานวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาอย่างยั่งยืนด้วยฐานทรัพยากร ๔ ประการ”, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, หน้า ๙-๑๐.

เป็นเรื่องอะไรก็ได้ โจทย์อะไรก็ได้ ที่ชุมชนหรือคนท้องถิ่นเห็นว่ามีสำคัญ และอยากจะทำคำตอบร่วมกัน ซึ่งชุมชนในที่นี้มีความหมายที่หลากหลาย หมายถึงกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการที่มีเป้าหมาย หรือดำเนินกิจกรรมบางอย่าง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการ ครู เด็กและเยาวชน คนชรา พระสงฆ์ และชนเผ่า

๒. ชุมชน

ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบ และแปลความหมาย รวมทั้งคาดว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังจากการดำเนินงานวิจัย

๓. การรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติ

มีการดำเนินงานรวบรวมข้อมูล และทดลองปฏิบัติการ นั่นคือ มีการดำเนินงานใน ๓ ระยะ คือ ระยะแรก วิจัยให้ทราบถึงสภาพที่อยู่ ได้แก่ สภาพหรือบริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน สภาพของปัญหานั้น ทราบสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไขของปัญหา และเลือกทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ระยะที่สอง เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อแก้ปัญหา และวิเคราะห์ สรุปบทเรียน รวมทั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้ และระยะที่สาม เป็นการร่วมกันเสนอทางเลือก รูปแบบ แผนพัฒนา ฯลฯ ของชุมชนท้องถิ่น

๒.๔.๒ รูปแบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น/พื้นที่

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาค) กล่าวถึงรูปแบบการสนับสนุนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีลักษณะการดำเนินงานโครงการวิจัย ๒ รูปแบบใหญ่ ๆ ตามศักยภาพพื้นที่/ชุมชน ดังนี้^{๓๕}

๑. การวิจัยเต็มรูปแบบ

เป็นการวิจัยที่มีลักษณะสมบูรณ์แบบตามแนวความคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในเชิงเนื้อหาและในเชิงกระบวนการ ภายใต้หลักการที่ว่า “เป็นปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นที่วิจัย และมีปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหา” โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการไม่เกิน ๒ ปี ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) งานวิจัยแบบนี้ มี ๒ ลักษณะ กล่าวคือ

๑.๑ การวิจัยที่เน้นกระบวนการแก้ปัญหาสังคมในทุกประเด็น เป็นการศึกษาในเชิงกระบวนการเคลื่อนไหวตัวของชุมชนท้องถิ่นในบริบทหนึ่ง ๆ ต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันดำเนินการ ได้แก่ ชุมชนกับการจัดการปัญหาต่าง ๆ การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายปัญหาหรืออาชีพ การเรียนรู้และการศึกษาทางเลือก ซึ่งเป็นเกณฑ์สนับสนุนโดยปกติ

๑.๒ การวิจัยที่เน้นการทดลองเปรียบเทียบและทดสอบปัจจัยต่าง ๆ เป็นการศึกษาเพื่อที่จะทดลอง/ทดสอบทางเลือกจากหลาย ๆ ทางเลือก เพื่อที่จะหาทางเลือกที่มีประสิทธิภาพ คุ่มค่าและคุ่มทุนที่สุดของชุมชนโดยเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก ได้แก่ การทดลองปัจจัย

^{๓๕}สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (สำนักงานภาค), การบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

ต่าง ๆ ในการผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยเน้นทางเลือกอาชีพเป็นหลัก โดยพัฒนาเกณฑ์การสนับสนุนที่เหมาะสมกับแต่ละประเด็นที่ต้องการทดลองเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่น และกลุ่มชาติพันธุ์

๒. การวิจัยเพื่อเสนอทางเลือกใหม่ให้กับท้องถิ่น

เป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นรูปแบบใหม่ที่พัฒนามาจากแบบแรกเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการและสอดคล้องกับศักยภาพของท้องถิ่น และกลุ่มคนซึ่งมีหลากหลายระดับ หรือเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม เป็นการเริ่มต้นทดลองทำงานวิจัยอย่างง่าย ๆ โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการไม่มากนักประมาณ ๓ - ๖ เดือน หรือไม่เกิน ๑ ปี ได้แก่

๒.๑ การวิจัยเบื้องต้น เป็นกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย และการรวบรวมความรู้ รวมถึงการเตรียมชุมชน เตรียมทีมวิจัยชาวบ้าน เพื่อวางแผน และแก้ปัญหาในเบื้องต้น หรือพัฒนาไปสู่งานวิจัยเต็มรูปแบบต่อไป

๒.๒ การวิจัยที่เน้นการสรุปองค์ความรู้และรวบรวมองค์ความรู้จากการทำงานพัฒนาของชุมชน เป็นเรื่องที่ชุมชนอยากรู้ อยากรวบรวมความรู้ของตนเอง และชุมชนร่วมกันทำงานวิจัย โดยไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาชุมชนมากนัก

๒.๓ การวิจัยเชิงความร่วมมือ เป็นการสนับสนุนการสร้างความรู้ร่วมกับหน่วยงาน หรือภาคีอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานเพื่อชุมชนท้องถิ่น และเป็นการสร้างความร่วมมือในทั้งแง่การมีเป้าหมายเพื่อท้องถิ่น ความร่วมมือของคน หรือทีมงาน การสนับสนุนปัจจัยและทุนดำเนินการร่วมกัน งานวิจัยลักษณะนี้จะมุ่งสร้างวิธีการทำงานที่เป็นทางเลือกใหม่ของภาคีภายนอกพร้อมกับคนท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหาท้องถิ่น

๒.๔.๓ กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น/พื้นที่

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). อธิบายถึงกระบวนการพัฒนาชุดโครงการ ประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญ ๓ กระบวนการ คือ^{๓๖}

๑. กระบวนการตั้งโจทย์การวิจัย กรอบ และวัตถุประสงค์ของชุดโครงการวิจัย โดยการกำหนดกรอบและวัตถุประสงค์ของชุดโครงการวิจัย เป็นกระบวนการที่สำคัญมาก เพราะเป็นตัวกำหนดว่าในกลุ่มเรื่อง/สาขานั้น ๆ มีอะไรที่รู้แล้วบ้าง อะไรที่ยังไม่รู้ และอะไรที่ควรทำการศึกษาการวิจัย โดยเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการตั้งโจทย์การวิจัย กรอบ วัตถุประสงค์ของชุดโครงการวิจัย คือ การจัดประชุม ซึ่งอาจจัดได้มากกว่า ๑ ครั้ง แต่ก็ควรน้อยที่สุด หรือเท่าที่จำเป็นต่อการสร้างความชัดเจนของโจทย์ กรอบ และวัตถุประสงค์ของชุดโครงการต่อผลลัพธ์ที่ได้จากขั้นตอนนี้ คือ กรอบการวิจัยที่ระบุถึงวัตถุประสงค์/เป้าหมายของชุดโครงการ กลุ่มของประเด็นที่ควรมีการวิจัยเพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และประเด็นย่อยที่ควรมีการวิจัยต่อไป

๒. กระบวนการสรรหานักวิจัยมาร่วมในชุดโครงการ โดยการได้นักวิจัยมาร่วมทีมในชุดโครงการอาจเกิดขึ้นจากการทำงานโดยใช้วิธีการ ๒ แบบ คือ แบบที่ ๑ การประกาศทุน โดยให้ผู้สนใจส่งข้อเสนอเอกสารเชิงหลักการ (Concept Paper) หลังจากผ่านการพิจารณาคัดเลือกแล้วจึงจัดทำข้อเสนอโครงการเต็มรูปแบบ (Full Proposal) เพื่อรับการพิจารณาต่อไป แบบที่ ๒ เป็นการจัดประชุม โดยอาจทำร่วมไปในกระบวนการเดียวกับการตั้งโจทย์และกรอบของชุดโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้

^{๓๖}สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), คู่มือการบริหารงานวิจัย : ประเภททุนวิจัยและพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗-๙.

นักวิจัยได้มีส่วนร่วมเข้ามาร่วมคิดตั้งแต่ต้น และจะได้เข้าใจที่ไปที่มาของโจทย์การวิจัย กรอบ และ วัตถุประสงค์ โดยวิธีนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเสนอ Concept Paper และ Full Proposal ได้ตรง ประเด็นมากที่สุด อันเป็นการช่วยลดเวลา และขั้นตอนในการปรับปรุงแก้ไขข้อเสนอโครงการวิจัยไป ได้มาก โดยเครื่องมือสำคัญ ได้แก่ การจัดประชุมเพื่อสร้างความชัดเจนกับกรอบแนวคิดในการทำการ วิจัย และโจทย์การวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิจัย และผู้ใช้ผลงานวิจัย การจัดประชุมเพื่อทบทวนองค์ ความรู้ และสถานการณ์ความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานในประเด็นวิจัยที่สนใจ การจัดประชุมเพื่อ สร้างกรอบการวิจัยของโครงการ/กลุ่มโครงการ (Research Framework) และการจัดประชุมเพื่อ สร้างทีมวิจัย

๓. กระบวนการประสานชุดโครงการ พบว่าการตอบโจทย์การพัฒนาที่ใหญ่ ๆ และ สำคัญ ๆ ของประเทศจำเป็นต้องอาศัยงานวิจัยหลาย ๆ ชิ้น มาต่อภาพรวมกัน จึงได้เกิดการทำงานใน ลักษณะของชุดโครงการหรือกลุ่มโครงการขึ้น และเพื่อให้โครงการย่อย ๆ ที่อยู่ภายใต้ชุดเดียวกัน สามารถเชื่อมโยงกัน ติดตามความก้าวหน้าของกันและกัน และร่วมมือกันได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด จึงจำเป็นต้องมีการประสานชุดโครงการ โดยการประสานงานทำได้หลายลักษณะ เช่น การ ประสานงานเพื่อพัฒนารอบความคิดของชุดโครงการ การประสานเพื่อกระตุ้นให้มีผู้สนใจเสนอ ขอรับทุนวิจัย การประสานงานเพื่อสร้างและส่งเสริมเครือข่ายนักวิจัยภายใต้ชุดโครงการ การประสาน เพื่อติดตามความก้าวหน้าของโครงการย่อยที่ได้รับอนุมัติทุนไปแล้วภายใต้ชุดโครงการ เป็นต้น

เพ็ญประภา ภัทรานุกรม เสนอทัศนะเกี่ยวกับกระบวนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น สรุปลจาก บทบาทของมหาวิทยาลัยเกริกในการสนับสนุนกระบวนการในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชุมชนใน เขตบางเขนและสายไหม มีรายละเอียดดังนี้^{๓๗}

๑. กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

๑.๑ การเลือกพื้นที่ในการทำวิจัย

ก่อนการพัฒนาโจทย์งานวิจัย การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายเพื่อเป็นพื้นที่วิจัยนับเป็น เรื่องสำคัญที่มหาวิทยาลัยจะต้องดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนงานวิจัย โดยการพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ วิจัยร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ทั้งฝ่ายพัฒนาชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ และได้ ร่วมกันกำหนดเกณฑ์เพื่อคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายในเบื้องต้น คือ

- ๑) ต้องเป็นชุมชนที่มีเครือข่ายของประชาชนเพื่อดูแลปัญหาของพื้นที่
- ๒) ประชาชนในชุมชนมีจิตอาสา เสียสละในการดูแลชุมชน
- ๓) ประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนร่วมกันทำงานอย่างเข้มแข็ง
- ๔) พื้นที่ชุมชนยังประสบปัญหาที่ต้องการแก้ไขโดยประชาชนในชุมชนมีส่วน

ร่วม

- ๕) มีศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยเป็นประธานหรือเป็นผู้นำในชุมชน

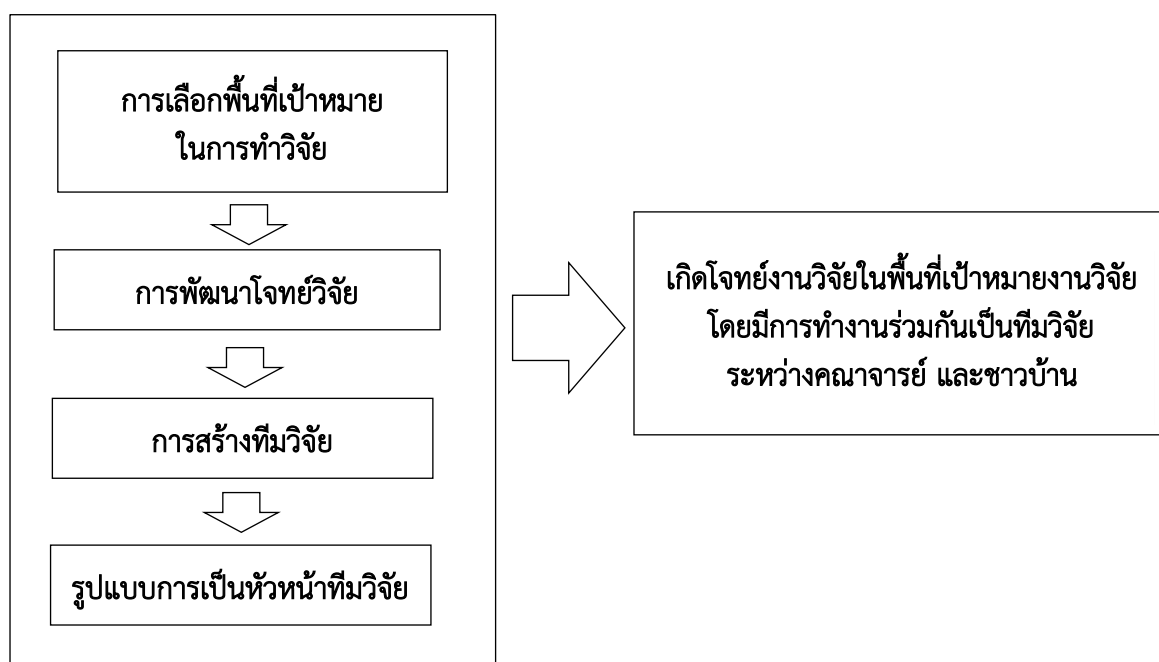
๑.๒ การพัฒนาโจทย์หรือปัญหาของการวิจัย

เมื่อได้พื้นที่ในการทำวิจัยแล้ว ต่อไปก็เป็นขั้นตอนในการพัฒนาโจทย์หรือปัญหาของ การวิจัยที่ต้องมาจากความต้องการเพื่อการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านหรือชุมชนอย่างแท้จริง ทั้ง

^{๓๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗-๑๕๑.

นักวิจัยอาจารย์จากมหาวิทยาลัยและนักวิจัยชาวบ้านจากชุมชนต้องมีการพบปะพูดคุยจนได้ข้อสรุปร่วมกันว่าปัญหาของชุมชน เพื่อการแก้ปัญหาที่มีอะไรบ้าง แล้วจึงจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่มีมากมายของชุมชนว่าปัญหาใดบ้างเป็นปัญหาที่ต้องใช้กระบวนการวิจัยเพื่อการแก้ปัญหา กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น สามารถสรุปได้ดังแผนภาพข้างล่าง

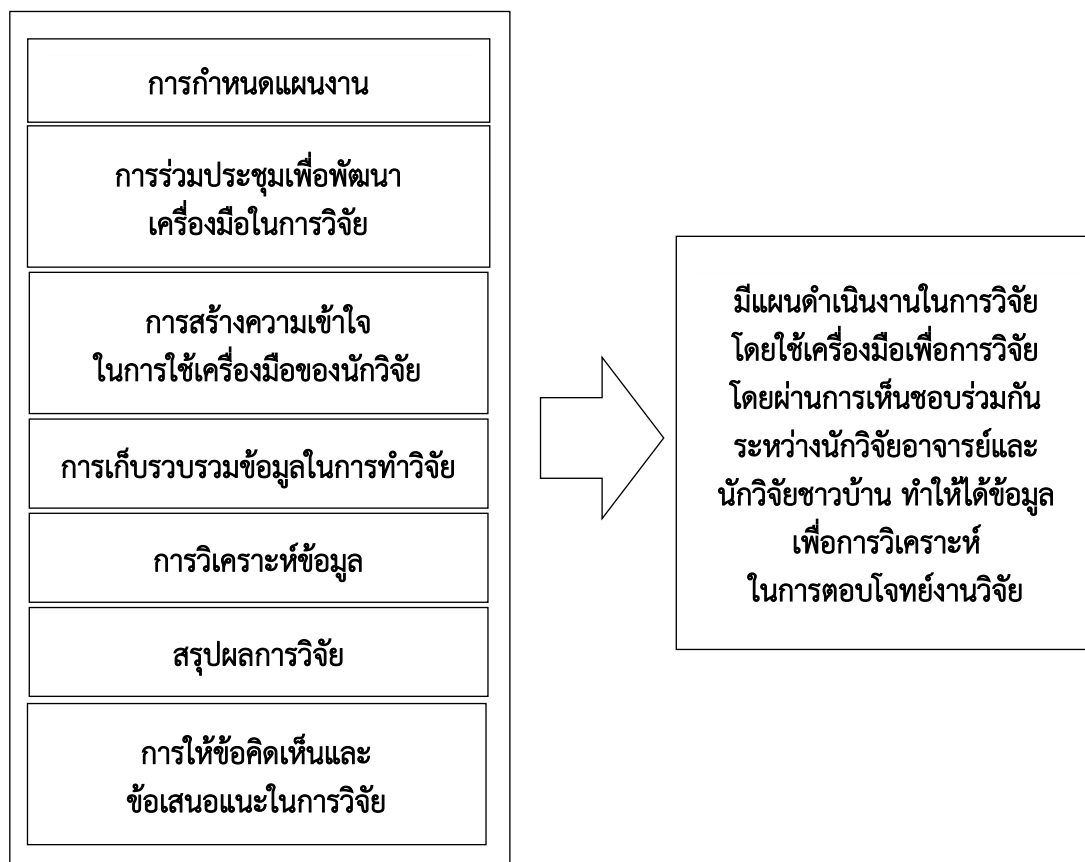
ภาพที่ ๒.๓ กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

๒. กระบวนการระหว่างการทำวิจัย

ในกระบวนการระหว่างการทำวิจัย ทีมวิจัยทั้งนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน ต้องมีการกำหนดแผนงาน และระยะเวลาเพื่อพบปะกัน ทั้งนี้เพื่อให้การทำงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งในกระบวนการนี้ ทีมวิจัยมักปรึกษาหารือเพื่อพัฒนางานวิจัย ทั้งการร่วมกันพัฒนาเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีการอบรมให้นักวิจัยมีความเข้าใจวิธีการพัฒนาและใช้เครื่องมือ รวมถึงเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูล การฝึกทดลองการเก็บข้อมูลเพื่อให้นักวิจัยชาวบ้านได้เข้าใจในการใช้เครื่องมือเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัยของตนเอง

หลังจากนั้นทีมนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน ต้องร่วมกันหาข้อสรุปของงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ซึ่งเป็นขั้นตอนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สำคัญที่ต้องมีบทบาทร่วมกันในการวิเคราะห์ข้อมูล ระหว่างนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน อีกทั้งนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้านจะต้องให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ต่องานวิจัยร่วมกัน

กระบวนการระหว่างการทำวิจัย สามารถสรุปได้ดังแผนภาพข้างล่าง

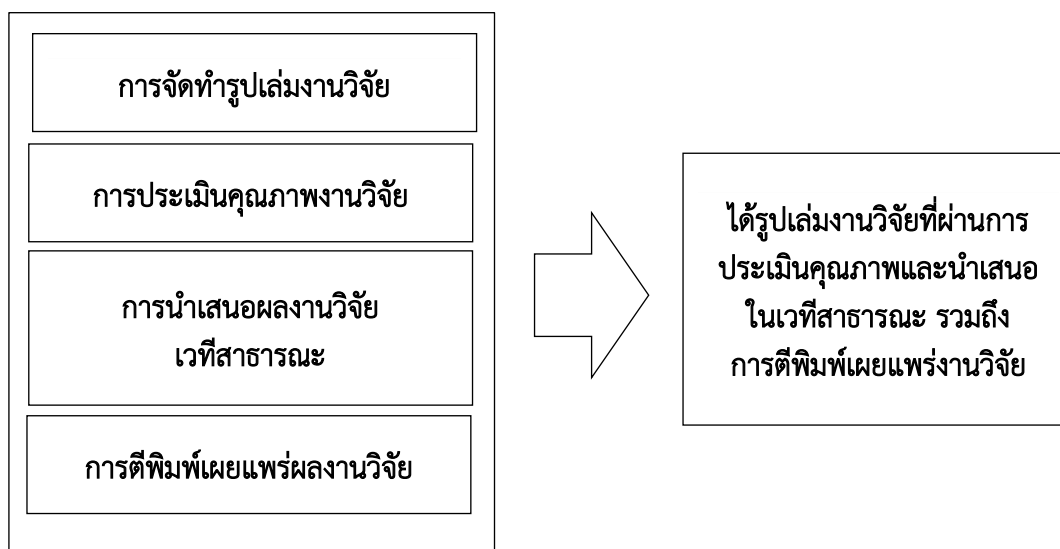

แผนภาพที่ ๒.๔ กระบวนการระหว่างการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

๓. กระบวนการหลังการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เมื่อกระบวนการวิจัยได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว นักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้านต้องมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดทำรูปแบบงานวิจัย มีการแบ่งหน้าที่เพื่อการนำเสนอผลการศึกษาเพื่อประเมินคุณภาพงานวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิในเวทีต่าง ๆ หรือเวทีสาธารณะหลายครั้งโดยนักวิจัยชาวบ้านซึ่งการนำเสนอผลการวิจัยนี้เองที่เป็นเวทีสำคัญที่ทำให้นักวิจัยชาวบ้านเรียนรู้ในการจัดระบบความรู้ สร้างความมั่นใจและความภาคภูมิใจให้แก่นักวิจัยชาวบ้านที่ได้นำเสนอผลงานของตนเองจากโครงการงานวิจัยในพื้นที่ของตน อีกทั้งยังมีการร่วมกันฝึกเขียนบทความจากงานวิจัยเพื่อการตีพิมพ์เผยแพร่งานวิจัย

กระบวนการหลังการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น สามารถสรุปได้ดังแผนภาพข้างล่าง

แผนภาพที่ ๒.๕ กระบวนการหลังการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

๒.๔.๔ แนวปฏิบัติของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น/พื้นที่

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (๒๕๔๕ : ๕) ได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติที่ควรแนะนำในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังนี้^{๓๘}

๑. ศึกษา และทำความเข้าใจชุมชน

การศึกษา และทำความเข้าใจชุมชนนั้น มีจำนวน ๒ ประการหลัก คือ

๑.๑ วัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ชุมชนมีวัฒนธรรมเชิงซ้อน การถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนต้องเข้าใจค่านิยม วิธีคิด ทางเลือกของชาวบ้าน และชุมชนมีวัฒนธรรมในการจัดระเบียบ การควบคุมดูแลซึ่งกันและกัน และความรู้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

๑.๒ ผสมผสานวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เพื่อให้เห็นภาพของชุมชนอย่างรอบด้าน

๒. การจัดการ

เป็นกลไกประสานสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านจากความต้องการของท้องถิ่น เป็นกระบวนการ ต่อเนื่อง ตั้งแต่การสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการส่งเสริมให้เกิดการขยายผล อธิบายได้ดังนี้

๒.๑ การสร้างความรู้ ได้แก่ การที่นักวิจัยได้เข้าไปกระตุ้น จุดประกาย เสริมในส่วนที่ชาวบ้านขาด ให้ชาวบ้าน “คิด” อยากรู้ปัญหาด้วยตนเอง ร่วมเรียนรู้ในแนวราบ (แลกเปลี่ยน ๒ ทาง) และนักวิจัยต้อง “ลงพื้นที่” เพื่อนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่จากชุมชน และสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่

^{๓๘}สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), **วิจัยเพื่อคืนความรู้สู่ท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

๒.๒ การถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ต้องทบทวนว่าเป็นความรู้สำหรับทำอะไร ใคร ใช้ ใช้ได้แค่ไหน ด้วยช่องทางใด ประกอบกับมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่กิจกรรม “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน” ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยน จัดการความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ตามลักษณะอาชีพ และกลไกการถ่ายทอดความรู้ต้องให้ความรู้ทางสังคม การตลาด ซึ่งมีหลายตัวแบบ

๒.๓ การส่งเสริมให้เกิดการขยายผล ได้แก่ กลไกติดตามตรวจสอบการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับท้องถิ่น (จริง) ควรมีข้อกำหนดว่าให้มีการรายงานผลหลังจากนำไปใช้ในระยะเวลาหนึ่ง (ประมาณ ๑ ปี) การขยายผลสามารถทำได้ทั้งระดับนักวิจัย/ชาวบ้าน การยกย่องความรู้ที่ร่วมสร้างระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้าน และการสร้างความเชื่อถือและความไว้วางใจของชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ (ชาวบ้าน/นักวิจัย) และเกิดการปรับความรู้ในทิศทางเดียวกัน

๒.๔ กลไก แบ่งได้ดังนี้

๑) ผู้ประสานงานเป็นตัวเชื่อมระหว่างนักวิจัย ผู้ใช้/ลูกค้า (การตลาด) โดยทำการศึกษาคูณลักษณะ บทบาท หน้าที่ การได้มา (ให้พัฒนาจากที่มีอยู่ อาทิ ผู้จัดการเครือข่ายผู้ประสานงานท้องถิ่น และกระบวนการชุมชนเป็นตัวคัดสรร) และการพัฒนาการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ เพื่อพัฒนารูปแบบ/วิธีการ

๒) สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนความรู้ เช่น คู่มือที่ง่ายต่อการสร้างความเข้าใจ และสื่อได้ง่าย สื่อที่สร้างโดยชุมชน (สื่ออาจมีหลายประเภท) และสื่อบุคคลโดยชาวบ้านเพื่อขยายผลกับชาวบ้าน

๓) มหภาค คือการส่งเสริมสถาบันการศึกษา ท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกในการสร้างความรู้ ถ่ายทอด และส่งเสริมความรู้ในท้องถิ่น

๒.๕ แนวทางปฏิบัติในการสร้างกลไกการทำงานเพื่อกระจายความรู้กลับสู่ท้องถิ่น ได้แก่ นักวิจัยต้องมีศักยภาพ (ความรู้ เข้าใจชุมชนที่จะวิจัยทั้งโครงสร้างชุมชน ภาษา และวัฒนธรรม ตรวจสอบทุน (องค์ความรู้) เดิมของชุมชน เพื่อให้เกิดการต่อยอด ลดความซ้ำซ้อน ตรวจสอบองค์ความรู้ที่มี (ล่าง,บน) และสังเคราะห์ และกระบวนการย้อนกลับ ชุมชน องค์กรท้องถิ่น และนโยบายระดับบน

๒.๖ กระบวนการที่ควรใช้ ได้แก่ วิธีการ PAR (นักวิจัย, ชาวบ้าน, ผู้มีส่วนได้เสีย) ในทุกขั้นตอนการทำงานตั้งแต่ร่วมตั้งโจทย์ ร่วมคิดตั้งแต่แรกไปจนถึงร่วมทุน ร่วมวิจัย และร่วมใช้ประโยชน์ ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ชุมชนร่วมกันผ่านประวัติศาสตร์ชุมชน ค้นข้อมูลที่ได้สู่โรงเรียน (ผ่านหลักสูตร) ชุมชน (เอกสาร สื่อ) ค้นความรู้สู่ชุมชนอย่างสม่ำเสมอตลอดโครงการใช้การประสานประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนานักวิจัยโดยการประชุมแลกเปลี่ยนระหว่างโครงการวิจัย และการประชุมร่วมกัน โดยหัวใจ คือ ผู้ประสานงาน

๒.๗ แนวทางในการทำงาน/สร้างความเข้าใจ ได้แก่ ไม่มีสัญญากับชาวบ้าน มีความจริงใจในการทำงานกับชุมชน ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน (ดูงาน ปฏิบัติการนอกสถานที่) จัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้กับชุมชนระหว่างการทำวิจัย โดยจัดทำสื่อ ใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม สร้างจิตสำนึกชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟู เกิดความเป็นเจ้าของให้กับชาวบ้าน/ท้องถิ่น สร้างผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ commit ระยะเวลา ใช้การฝังตัวในชุมชน เกาะติด จัดเวทีค้นความรู้สู่ท้องถิ่น

อบรมกระบวนการทำงานกับชุมชนให้กับทีมวิจัยก่อนลงพื้นที่จริง (ตั้งคำถาม และถามประเด็น) และสร้างเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ข้ามฝ่ายหลากหลายสาขา

๒.๘ ปัญหาอุปสรรคที่อาจมีได้ เช่น การสื่อสารระหว่างนักวิจัยหลายสาขาในทีม ความหลากหลายของชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐกับชาวบ้าน ทักษะการจัดการกระบวนการของทีมวิจัย และความเข้าใจและความคาดหวังของนักวิจัย

๒.๔.๕ แนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้กำหนดตัวชี้วัดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ โดยการพัฒนาเกณฑ์ในการคัดเลือกโครงการวิจัยเด่น โดยเริ่มดำเนินการตั้งแตปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ไว้ดังนี้^{๓๙}

๑. เป็นโครงการวิจัยที่มีกระบวนการวิจัยที่ชัดเจน มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ

๒. ผลการวิจัยสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหา หรือหาทางออกให้แก่ชุมชนได้

๓. เกิดผลกระทบ (impact) ที่เป็นรูปธรรม เช่น เกิดเครือข่าย เกิดกลไกการทำงาน หรือองค์ความรู้ที่นำไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นได้ หรือมีการขยายผลสู่การเรียนการสอนในโรงเรียน เป็นต้น

๔. มีการพัฒนาคน หรือสร้างคน ให้เป็นผู้คิด วิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบ โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลในการตัดสินใจ มีทีมวิจัยที่สามารถนำเสนอกระบวนการวิจัย และผลจากการศึกษาวิจัยสู่สาธารณะได้

โกลม สนั่นก้อง แสดงทัศนะว่า ผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรมีคุณสมบัติที่ดี ดังนี้^{๔๐}

๑. ประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีความเป็นมาตามยุคสมัยอย่างไร

๒. บริบทชุมชนที่แวดล้อมเรื่องราวและประเด็นศึกษาทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ รวมถึงข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่เป้าหมาย

๓. เห็นพัฒนาการปัญหา กลุ่มปัญหาว่า ดำรงอยู่อย่างไร เป็นปัญหาอย่างไร ส่งผลกระทบอะไรบ้าง ที่ทำให้พวกเขาเดือดร้อน มีทุกข์และเห็นความพยายามแก้ปัญหาแล้วบางอย่างแต่แก้ไม่ได้หรือได้ส่วนหนึ่งที่ต้องการพัฒนาเพิ่ม

๔. มีการเก็บข้อมูลจากหลากหลายวิธีในประเด็นศึกษาเดียวกัน (เรื่องเดียวแต่เก็บข้อมูลหลายวิธี) เพื่อตรวจสอบและเพิ่มเติมความลึกของข้อมูล

๕. มีการเก็บข้อมูลจากหลายกลุ่มคนที่แตกต่างกันอย่างน้อย ๓ กลุ่มในเรื่องเดียวกัน เพื่อตรวจสอบความเหมือน ความต่างและเหตุผลกำกับหรือที่มาของความคิดเห็นนั้น

๖. องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา เรื่องนั้นถูกศึกษารวบรวมและนำมาประยุกต์ใช้ต่อการแก้ปัญหาจริง และเห็นรูปธรรมการแก้ปัญหา ไม่ว่าจะสำเร็จหรือล้มเหลวก็สามารถอธิบายผลได้ว่าเป็นอย่างนั้นเพราะอะไร

^{๓๙}สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, **สรุปการประชุม การสังเคราะห์ความรู้โครงการวิจัยเด่น มองผ่านมุม คนวิจัย**, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๐.

^{๔๐}โกลม สนั่นก้อง, **การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับ RC/Node และเครือข่ายฯ ภาคอีสาน**, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙.

๗. เห็นคุณค่าและความหมายใหม่ ๆ องค์กรความรู้ใหม่ในการแก้ปัญหา และอธิบายเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนของเขาและรูปธรรมประกอบการอธิบายหรือให้เห็นภาพชัดเจน

๘. เห็นบทเรียนการทำงานของทีมวิจัย ชุมชนวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง ว่าได้เรียนรู้อะไรจากการวิจัยในครั้งนี้

๙. เห็นข้อเสนอแนะต่อการวิจัย และการพัฒนาทั้งในระดับพื้นที่ ชุมชน และท้องถิ่น เพื่อสนองต่อองค์กรท้องถิ่น หน่วยราชการ คนในชุมชนและผู้สนับสนุนทุน

๑๐. เห็นการเชื่อมโยงและความร่วมมือ จากหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในชุมชนและท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมวิจัยพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาเรื่องนั้น ไม่ว่าจะ ต้นทาง ระหว่างทาง และปลายทาง โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน

๑๑. เห็นมรรควิธีในการนำไปใช้ในการพัฒนา และแก้ปัญหาชุมชนของคนทำงานวิจัย และชุมชนวิจัย นั่นคือ เห็นแนวทางและรูปแบบวิธีการแก้ปัญหา

๑๒. ข้อมูลอื่น ๆ เช่น ภาพประกอบ ประวัตินักวิจัย และเอกสารอ้างอิง ก็จะช่วยให้เกิดความสมบูรณ์ในระบบงานวิจัยมากขึ้น รวมถึงกรอบคิด ทฤษฎีที่นำมาใช้หากจำเป็นต้องใช้

วิทยา อาภรณ์^{๔๑} สรุปผลจากประสบการณ์ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จสูงหลายด้านว่า จุดเด่นของการขับเคลื่อนของงานวิจัยกลุ่มนี้ คือ การวิจัยที่เกิดจากความต้องการอย่างแรงกล้าของคนในชุมชน การจัดโครงสร้างการดำเนินงานวิจัย ให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งในทีมวิจัยและชุมชน หัวหน้าโครงการที่มีจิตสาธารณะ เปิดกว้าง มีแนวคิดและทักษะในงานวิจัยและพัฒนาชุมชนสูงทำให้งานสำเร็จได้ และทีมวิจัยกลุ่มนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการวิจัยมากกว่าเนื้อหา หัวหน้าโครงการวิจัยกริซามันถึงกับบอกว่า “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ วิถีชีวิต”

ผลสรุปจากการดำเนินงานโครงการวิจัยเด่น ปี ๒๕๔๕-๒๕๔๖ จากการจัดเวทีสังเคราะห์ความรู้โครงการวิจัยเด่นผ่านมุมมอง “คนทำวิจัย” ของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้ข้อสรุปผลการดำเนินงานของโครงการที่ดี ดังนี้^{๔๒}

๑. ความรู้จากงานวิจัยถูกนำไปใช้ประโยชน์ เช่น มีการนำประวัติศาสตร์แม่เจ้าอยู่หัวไปใช้เปิดงานแข่งขันกีฬาระดับจังหวัด มีการนำเอาองค์ความรู้ชนมพื้นบ้าน และการทำกริซามันไปเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ฯลฯ

๒. เกิดการสร้างความสัมพันธ์อันดีในทีมวิจัย สามารถพัฒนาการทำงานเป็นทีมได้เป็นอย่างดี

๓. สร้างพลัง ในการดำเนินงานต่าง ๆ ของชุมชนวิจัยร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น การบูรณะรูปปั้นแม่เจ้าอยู่หัว ชุมชนน้ำปางร่วมกันรณรงค์ไม่กินของดิบ งดเหล้าและบุหรี่ในการจัดประเพณีและเกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน ฯลฯ

๔. หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนให้การยอมรับ เอาเป็นแบบอย่าง และร่วมสนับสนุนงบประมาณการทำกิจกรรมพัฒนาของโครงการวิจัย

^{๔๑}วิทยา อาภรณ์, **การวิจัยคือการปลดปล่อย**, (เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓๓.

^{๔๒}สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, **สรุปการประชุม การสังเคราะห์ความรู้โครงการวิจัยเด่น มองผ่านมุม คนวิจัย**, หน้า ๘๕-๘๗.

๕. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย เช่น รองอธิบดีกรมชลประทานให้สร้างประตูน้ำในแบบของชาวบ้าน ผ่านรองผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม

๖. มีการปรับใช้กระบวนการวิจัยในการทำงานอื่น ๆ ของหมู่บ้าน เช่น กองทุนหมู่บ้าน, สวัสดิการชุมชน, การบริหารจัดการกลุ่มอาชีพ ฯลฯ

๗. บทพิสูจน์และก่อให้เกิดความภาคภูมิใจว่า “ชาวบ้านสามารถทำวิจัยได้”

จากบทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลาง ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย พบว่า ความสำเร็จของงานวิจัยเพื่อที่นำไปใช้ในการขยายผล สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่^{๔๓}

๑. พื้นที่เดิมประเด็นใหม่ เป็นลักษณะการขยายขอบเขตการวิจัยเพื่อครอบคลุมพื้นที่และสร้างการเรียนรู้กับกลุ่มเป้าหมายที่เพิ่มขึ้นหรือการลงลึกในรายละเอียดของเนื้อหา ยกเว้นความรู้ต่อยอดจากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการอยู่เดิม การขยายผลในลักษณะนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑.๑ การขยายผลรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีการขยายผลใน ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑.๑.๑ การขยายผลในเชิงพื้นที่ เป็นการขยายขอบเขตของพื้นที่เป้าหมายให้ครอบคลุมพื้นที่ และเพิ่มจำนวนกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อสร้างการเรียนรู้ในเชิงกระบวนการวิจัยให้ขับเคลื่อนในเชิงพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นโจทย์วิจัยเรื่องใหม่ หรือโจทย์วิจัยที่เชื่อมโยงกับโจทย์วิจัยเดิม

๑.๑.๒ การขยายผลเชิงประเด็น เป็นการลงลึกในรายละเอียดของเนื้อหาเพื่อต่อยอดหรือยกระดับประเด็นเนื้อหาโครงการวิจัยหรือการศึกษาในเชิงลึกให้มีความคมชัดมากขึ้น

๒. พื้นที่ใหม่ประเด็นเดิม เป็นการขยายผลในลักษณะของการขยายพื้นที่และชุมชนวิจัยออกไปในเชิงการเพิ่มปริมาณพื้นที่วิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งการขยายผลจากพื้นที่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเดิมไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง มี ๒ ลักษณะการขยายผล ดังนี้

๒.๑ การนำผลและกระบวนการวิจัยไปใช้บางส่วน เป็นการขยายผลกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่นำเอางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปปรับใช้ในพื้นที่ใหม่ หรือการนำผลการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้ในงานหรือกิจกรรมของชุมชน

๒.๒ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นการนำแนวคิดและหลักการกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้ในชุมชนอื่นโดยใช้ประเด็นของการวิจัยเป็นตัวตั้งในพื้นที่ซึ่งมีประเด็นปัญหาและมีลักษณะที่คล้ายกัน

๓. การขยายผลสู่ภาคีหน่วยงาน เป็นการขยายผลการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในกับหน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการขยายผลเชิงรับที่เน้นการนำผลและกระบวนการวิจัยไปใช้บางส่วน ไม่มุ่งเน้นการลงลึกในรายละเอียดของกระบวนการวิจัย เป็นขยายผลกระบวนการเรียนรู้ไปปรับใช้ในภาคีหน่วยงานหรือไปประยุกต์ใช้ในงานหรือภารกิจขององค์กร ซึ่งสามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภท ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ดังนี้

๓.๑ สถาบันการศึกษา เป็นการขยายผลที่มุ่งเน้นการใช้พื้นที่งานวิจัยเป็นแหล่งเรียนรู้ การใช้กระบวนการวิจัยเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ของนักศึกษา หรือการเรียนรู้วิถีวิทยางานวิจัย

^{๔๓}สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, รายงานบทสังเคราะห์ รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลาง ตะวันตก ตะวันออก, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๐-๘๕.

เพื่อท้องถิ่น เกิดการรับรู้และเข้าใจขยายผลงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นในวงกว้างทำให้สร้างการยอมรับ กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในวงวิชาการ และนักวิจัยได้พัฒนาศักยภาพตัวเองเป็นอาจารย์พิเศษ ให้กับสถาบันการศึกษาในการบรรยายพิเศษตลอดจนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๓.๒ หน่วยงานองค์กรภาครัฐ/เอกชน เป็นการขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือองค์กรหรือหน่วยงานที่สนใจงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นหรือสนใจชุดความรู้จากการดำเนินงานของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น การนำผลการวิจัยไป ใช้ ในการสร้างนวัตกรรมและกระบวนการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับสภาพชุมชน เช่น การเปลี่ยน ประตุน้ำของแพรกหนามแดง ของกรมชลประทาน เป็นต้น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้นำเสนอผลการสังเคราะห์โครงการวิจัยในภาคใต้ ซึ่งให้เห็นถึงผลความสำเร็จที่เกิดจากกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยสรุปว่ามีอยู่ ๓ ด้าน ดังต่อไปนี้^{๔๔}

๑. คุณค่าที่เกิดขึ้น มีหลากหลายมิติ ดังต่อไปนี้

๑.๑ คุณค่าขององค์ความรู้ ภูมิปัญญา องค์ความรู้ การพัฒนากระบวนการเรียนการสอน และการบริหารการศึกษาในโรงเรียน องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการประมง ซึ่งเป็นการปลูกป่า ชายเลนและเลี้ยงปูในบ่อกึ่งร้าง ที่เป็นความพยายามที่จะสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพไปพร้อมกับการฟื้นฟูสภาพนิเวศน์ ซึ่งกระบวนการวิจัยได้บ่มเพาะให้ เกิดจิตสำนึกต่อส่วนรวม ทำให้รู้ถึงคุณค่าของกระบวนการเรียนรู้ ที่สัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ทั้งในระบบโรงเรียนและระบบชุมชน รวมถึงระบบ นิเวศน์ และตอบแทนสิ่งเหล่านั้นที่ได้เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพและการเรียนรู้

๑.๒ คุณค่าของการทำวิจัย การเห็นคุณค่าของการทำงาน เพื่อส่วนรวมสร้างให้มี อุดมการณ์ร่วมกันในการแก้ปัญหการศึกษา ปัญหาเด็ก เยาวชน และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อส่วนรวม เห็นคุณค่าของการรวบรวมข้อมูล การจัดบันทึกข้อมูล รวมถึงการใช้ข้อมูลเพื่อเป็น หลักฐานโดยมีเหตุผลรองรับ และการนำข้อมูลไปกระตุ้นกลุ่มคน ประสานกลุ่มคนต่อไป

๑.๓ คุณค่าของคน คุณค่าในตนเอง รู้สึกภาคภูมิใจว่าชีวิตที่มีคุณค่า มีส่วนในการ สร้างชุมชน สร้างคนให้เป็นคน ให้มีศีลธรรม อุดมการณ์ และจิตสำนึก เช่น ที่ทีมวิจัยชาวบ้านกล่าวถึง งานวิจัยว่า “ไม่ง่าย แต่ไม่ยาก น่าค้นคว้า น่าศึกษา ทำทายน ทำแล้วสบายใจ และมีความภูมิใจ”

๑.๔ คุณค่าที่เกิดกับชุมชนท้องถิ่น การส่งเสริม สนับสนุนให้ชาวบ้านทำงานวิจัยโดย ท้องถิ่น เป็นหนทางหนึ่งในการพัฒนาคนในด้านความสามารถไปพร้อมกับคุณธรรม ดังคำกล่าวของ ทีมวิจัยชาวบ้านที่ว่า การทำวิจัยช่วย “สร้างคนให้เป็นคน ให้มีศีลธรรมอุดมการณ์ และจิตสำนึก”

๑.๕ คุณค่าที่เกิดกับทรัพยากรของชุมชน เช่น คลอง ป่าชายเลน และพันธุกรรม พื้นบ้านได้รับความสนใจจากชาวบ้านทั่วไปและมีการชักชวนกันให้หันมาฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรป่า ชายเลนมากขึ้น ปริมาณสัตว์น้ำในทะเลเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน และกลายเป็นแหล่งอาหารสำคัญในการ ดำรงชีวิตของพืช สัตว์ และมนุษย์

๒. เพิ่มพลัง ในหลายด้านที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๒.๑ พลังในความรู้ พลังนวัตกรรม การจัดการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างจิตสำนึก ให้กับเด็กและเยาวชน และข้อมูลเป็นเครื่องมือในการต่อรอง แก้ไขปัญหาเป็นพลังเชิงนโยบาย

^{๔๔}สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, รายงานบทสังเคราะห์ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ ประมวลผล คุณค่า พลัง และความสุข, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๐-๘๕.

๒.๒ พลังในการแก้ปัญหา เพราะการวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระตุ้นและประสานกลุ่มคนต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาคณิตศึกษาปัญหาเด็ก เยาวชน ปัญหาการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากร

๒.๓ พลังผลักดันเชิงนโยบาย ให้เกิดกฎระเบียบของชุมชนในเรื่องการร่วมดูแลทรัพยากรของชุมชนและการขยายไปในหลายหมู่บ้าน รวมไปถึงการใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือเพิ่มพลังในการต่อรองเพื่อเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่ถูกทิ้งให้รกร้าง เช่น กรณี บ่อกึ่งร้างในปัจจุบัน ด้วยการปลูกป่าฟื้นฟูไปพร้อมกับการส่งเสริมด้านอาชีพด้วยการเลี้ยงปูเปี้ยวในบ่อกึ่งร้าง เป็นต้น

๓. สุขุมสุข ผลการวิจัยทั้ง ๒ ข้อ ที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลต่อเนื่องทำให้ชุมชนวิจัยเครือข่ายนักวิจัยรวมไปถึงพี่เลี้ยง เกิดความสุขร่วมกันในหลายด้าน ดังต่อไปนี้ ความสุขในตนเองที่เกิดกับจิตวิญญาณ สำนึก อิสระ เกิดความภูมิใจ ความสุขกับงานที่ได้ทำงานเพื่อชุมชน เพื่อชาวบ้าน เพื่อลูกหลาน ลดความเครียด มีเพื่อนเพิ่มมากขึ้นได้พูดคุยปรับทุกข์ ให้กำลังใจกันและกัน มีความสุขที่ได้ร่วมกับชุมชนมากขึ้น อีกทั้งการที่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้นก็ทำให้ลดความเครียดลงได้ การมีความมั่นใจในการพึ่งตนเองที่เพิ่มมากขึ้น “การได้คิด และทำด้วยตัวเอง” ความสุขที่ได้รู้จักรากเหง้าของตัวเองมากขึ้น ความสุขที่ได้จากการมีแหล่งอาหารอันเป็นผลมาจากกรณี “ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์” และมีความสุขที่ได้สัมพันธ์ อยู่กับวัฒนธรรม สังคม ธรรมชาติ ที่ดีสมบูรณ์ และสุขที่สำคัญอีกประการ คือ การที่ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างแท้จริง

๒.๕ การศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

๒.๕.๑ หลักการของการศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของสังคมแห่งการเรียนรู้ ส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาทุกแห่งหันมาทบทวนบทบาทและแนวทางในการจัดการศึกษา ด้วยเป้าหมายเพื่อสร้างและพัฒนากำลังคนที่มีความสามารถ มีความคิดวิเคราะห์ สามารถแก้ปัญหาและตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้น เพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ แนวคิดของการปฏิรูปการศึกษาที่มีผลโดยตรงต่อผู้สอนและผู้เรียนที่จะเป็นกำลังทรัพยากรบุคคลที่สำคัญในอนาคต คือ หลักการและรูปแบบการจัดการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และการวัดและการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

คู่มือการปฏิบัติงานการจัดการเรียนการสอนของอาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึง รูปแบบการจัดการเรียนรู้อันระดับอุดมศึกษาตามแนวทางที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มุ่งเน้นการพัฒนาความรู้ ทักษะทางวิชาชีพ ทักษะชีวิตและทักษะสังคม คือ การเรียนรู้ที่เน้นการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ (Research-Based Learning) เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการวิจัย ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นการพัฒนาระบบการแสวงหาความรู้และทดสอบความสามารถทางการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีรูปแบบการเรียนการสอนแบ่งได้เป็น (๑) การสอนโดยใช้วิธี

วิจัยเป็นวิธีการสอนโดยผู้เรียนร่วมทำโครงการวิจัยกับอาจารย์ (๒) การสอนโดยผู้เรียนศึกษางานวิจัยของอาจารย์และของนักวิจัยที่มีชื่อเสียง และ (๓) การสอนโดยใช้ผลการวิจัยประกอบการสอน^{๔๕}

วัตถุประสงค์ของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คือ เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์ วิพากษ์ และวิจัยวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้อย่างแตกฉาน ฉะนั้น วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (Independent Study on Buddhism) จึงเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรที่จะช่วยเสริมหนุนให้การจัดการศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร โดยกำหนดขอบข่ายรายวิชา ดังนี้ “ศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระที่สามารถประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนา โดยความเห็นชอบและควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา”^{๔๖}

๒.๕.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาอิสระ

การศึกษาอิสระ (Independent Study : IS) เป็นการให้ผู้เรียนได้ศึกษา วิเคราะห์ ฝึกทักษะตั้งประเด็นปัญหา ตั้งคำถาม ในเรื่องที่สนใจ โดยเริ่มจากตนเองเชื่อมโยงกับชุมชน ท้องถิ่นและประเทศ ตั้งสมมติฐานและให้เหตุผล โดยใช้ความรู้จากศาสตร์สาขาต่าง ๆ ค้นคว้า แสวงหาความรู้เกี่ยวกับสมมติฐานที่ตั้งไว้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ออกแบบ วางแผนรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการที่เหมาะสม ทำงานบรรลุผลตามเป้าหมายภายในกรอบการดำเนินงานที่กำหนด โดยการกำกับดูแล ช่วยเหลือของผู้สอนอย่างต่อเนื่อง สังเคราะห์สรุปองค์ความรู้ และร่วมกันเสนอแนวคิดวิธีแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบด้วยกระบวนการคิด กระบวนการสืบค้นข้อมูล กระบวนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยการปฏิบัติเป็นรายบุคคลหรือกลุ่ม เพื่อให้เกิดทักษะในการค้นคว้า แสวงหาความรู้ เปรียบเทียบเชื่อมโยงองค์ความรู้ สังเคราะห์ สรุป อภิปราย เพื่อให้เห็นประโยชน์และคุณค่าของการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

การศึกษาอิสระ (Independent Study : IS) หมายถึง “Educational Activity Carried on by an Individual Seeking Self-improvement, Usually but not Always Self Initiated” การจัดการเรียนรู้การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง มีความสอดคล้องกับความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มาตรา ๒๔ ว่าด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ วรรค ๕ ความตอนหนึ่งว่า “ผู้สอนสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และความรอบรู้”^{๔๗} เป็นไปตามหลักการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง และหลักการทำงานของสมอง การจัดการเรียนรู้ จึงมุ่งหวังให้ผู้เรียนตระหนักว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นได้หลายวิธีความรู้ ไม่ใช่มาจากหนังสือตำราหรือคำบอกเล่าของผู้สอนเท่านั้น แต่ความรู้เกิดจากความสงสัยและการตั้งคำถามที่จะเป็นหัวข้อในการสืบค้นคิด และลงมือแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จนเกิด

^{๔๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการปฏิบัติงานการจัดการเรียนการสอนของอาจารย์, ออนไลน์, แหล่งที่มา : www.mcu.ac.th (๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๕).

^{๔๖}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๖๐), ออนไลน์, แหล่งที่มา : https://acd.mcu.ac.th/?page_id=๗๕๘ (๗ เมษายน ๒๕๖๕).

^{๔๗}สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๖๒), หน้า ๗.

ความเข้าใจในเรื่องนั้นนั้น นอกจากนี้ยังปูพื้นฐานการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ต่อผู้อื่น ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของความรู้ที่ต้องสืบเสาะ และเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง การเรียนรู้ลักษณะนี้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนตั้งประเด็นง่าย ๆ เพื่อการสืบค้นและสื่อสารแลกเปลี่ยน ผู้สอนและผู้เรียนจึงต้องมีความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับความรู้ว่ามีได้เป็นสิ่งที่เป็นการตอบตายตัว ความรู้เกี่ยวกับประเด็นหรือปัญหา มีหลายมิติ มีความไม่แน่นอน เนื่องจากเกิดสัมพันธ์กับกระบวนการที่ได้มา และทั้งตัวผู้สร้างความรู้ที่ได้ตีความหมายของข้อมูลของตน

ดังนั้นความรู้ในเรื่องหนึ่ง ๆ นั้นยังเปิดโอกาสให้สืบและสร้างองค์ความรู้ใหม่ต่อไปอีก อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาอิสระเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนกับผู้สอนตกลงเกี่ยวกับหัวเรื่อง และขอบข่ายที่ต้องการศึกษา แล้วผู้เรียนแสวงหาความรู้ตามความต้องการที่ความสนใจ

การศึกษาอิสระเป็นเครื่องมือสำคัญของแนวคิดในการศึกษาตลอดชีวิต ความสนใจ กระตือรือร้นแสวงหาข้อเท็จจริง การยอมรับข้อเท็จจริง ตลอดจนการวิเคราะห์ ที่เป็นเหตุเป็นผล อีกทั้งพัฒนาความสามารถในการควบคุมตนเอง ผู้เรียนเป็นผู้รับผิดชอบการเรียนรู้และเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง ผลที่เกิดขึ้นกับการเรียนรู้ที่ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองจึงขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของการจัดการเรียนรู้ ความรู้ และประสบการณ์เดิมของผู้เรียน การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองมีความมุ่งหมายเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาความรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับประเด็นที่อยู่ในความต้องการและความสนใจอย่างเป็นระบบ เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจอีกทั้งได้พัฒนาทักษะกระบวนการคิดเป็นแนวทางและวิธีการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ ตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการและวิธีการศึกษาด้วยตนเอง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้

แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การจัดการเรียนรู้ในรายวิชาศึกษาอิสระ ผู้เรียนจะเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้รับความรู้ไปเป็นผู้ตระหนักในคุณค่าของกระบวนการศึกษาค้นคว้าของตน เห็นคุณค่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ ผลจากการนำความรู้ไปใช้จะชี้้นำประเด็นใหม่ ๆ ในการศึกษาค้นคว้าของตนเองอย่างต่อเนื่อง ผู้สอนเป็นผู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น คอยช่วยเหลือให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ภายใต้อำนาจที่ผู้เรียนสนใจศึกษา กระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชุมชนและสังคมไปจนถึงชุมชนโลก ผู้สอนสามารถจุดประกายหรือเปิดประตูความสนใจของผู้เรียนสู่โลกกว้างด้วยกัน นำเรื่องราวในสังคมมานำเสนอให้แก่ผู้เรียนในรูปแบบที่น่าสนใจ หรือการนำผู้เรียนสำรวจศึกษาสภาพจริง เพื่อให้ผู้เรียนมีหัวข้อที่ชัดเจนในการศึกษาและเห็นภาพปลายทางว่าการสิ่งที่ตนศึกษาจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์แก่ผู้อื่นในสังคมได้อย่างไร เป็นการเชื่อมโยงผู้เรียนกับชุมชนและสังคมในฐานะพลเมืองของโลก^{๔๔}

การศึกษาอิสระ เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง นับเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่งที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในการ พัฒนาผู้เรียน เพราะเป็นการเปิดโลกกว้าง ให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าอย่างอิสระ ในเรื่องหรือประเด็นที่ตนสนใจ เริ่มตั้งแต่การกำหนดประเด็นปัญหา ซึ่งอาจเป็น Public Issue และ Global Issue และดำเนินการค้นคว้า แสวงหาความรู้

^{๔๔}พจนา ทรัพย์สมาน, การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนแสวงหาและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑-๑๓.

จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย มีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ การ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำไปสู่การสรุปองค์ความรู้ จากนั้นก็หาวิธีการที่เหมาะสมในการสื่อสารนำเสนอให้ผู้อื่นได้รับทราบ และสามารถนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าไปทำประโยชน์แก่สาธารณะ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกันตลอดแนว ภายใต้ “การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (Independent Study : IS)” ซึ่งจัดแบ่งเป็นสาระการเรียนรู้ ๓ สาระประกอบด้วย

๑. การศึกษาค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ (Research and Knowledge Formation) เป็นสาระที่มุ่งให้ผู้เรียนกำหนดประเด็นปัญหา ตั้งสมมุติฐาน ค้นคว้า แสวงหาความรู้ และฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสร้างองค์ความรู้

๒. การสื่อสารและการนำเสนอ (Communication and Presentation) เป็นสาระที่มุ่งให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้รับมาพัฒนาวิธีการการถ่ายทอด/สื่อสารความหมาย/แนวคิด ข้อมูลและองค์ความรู้ด้วยวิธีการนำเสนอที่เหมาะสม หลากหลายรูปแบบ และมีประสิทธิภาพ

๓. การนำองค์ความรู้ไปใช้บริการสังคม (Social Service Activity) เป็นสาระที่มุ่งให้ผู้เรียน นำ/ประยุกต์องค์ความรู้ไปสู่การปฏิบัติ หรือนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม เกิดบริการสาธารณะ (Public Service)^{๔๙}

๒.๕.๓ ประเภทของการศึกษาอิสระ

๑. การศึกษาอิสระประเภทการสำรวจและรวบรวมข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าอิสระประเภทนี้ ผู้ศึกษามุ่งสำรวจและรวบรวมข้อมูล แล้วนำข้อมูลเหล่านั้นมาจำแนกเป็นหมวดหมู่และ นำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เห็นลักษณะหรือความสัมพันธ์ในเรื่องที่ต้องการศึกษาให้ชัดเจน ในการศึกษาค้นคว้าอิสระประเภทสำรวจและรวบรวมข้อมูล ไม่จำเป็นต้องมีตัวแปรเข้ามาเกี่ยวข้อง นักเรียนเพียงแค่สำรวจรวบรวมข้อมูลที่ได้แล้ว นำข้อมูลที่ได้มาจัดให้เป็นหมวดหมู่และนำเสนอ ก็ถือว่าเป็นการสำรวจรวบรวมข้อมูลแล้ว เช่น การสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ การสำรวจภาษาถิ่นในชุมชน การศึกษาค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชน การสำรวจพืชสมุนไพรในท้องถิ่น ฯลฯ

๒. การศึกษาค้นคว้าอิสระประเภททดลอง ในการศึกษาค้นคว้าอิสระประเภททดลอง ต้องมีการจัดการกับตัวแปรที่จะมีผลต่อการทดลอง ซึ่งจะมี ๔ ชนิด คือ

๑) ตัวแปรต้นหรือตัวแปรอิสระ หมายถึง เหตุผลของการทดลองนั้น ๆ

๒) ตัวแปรตาม ซึ่งจะเป็นผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงตัวแปรต้น

๓) ตัวแปรควบคุม หมายถึง สิ่งที่ต้องควบคุมให้เหมือน ๆ กัน มิฉะนั้นจะมีผลทำให้ตัวแปรตามเปลี่ยนไป

๔) ตัวแปรแทรกซ้อน ซึ่งจริง ๆ แล้วก็คือ ตัวแปรควบคุมนั่นเอง แต่บางครั้งเราจะควบคุมไม่ได้ ซึ่งจะมีผลแทรกซ้อนทำให้ผลการทดลองผิดไปแต่แก้ไขได้โดยการตัดข้อมูลที่ผิดพลาดทิ้งไป

^{๔๙}แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง, ออนไลน์, แหล่งที่มา : www.hongson.ac.th/web/images/IS.pdf (๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕).

๓. การศึกษาอิสระประเภทสิ่งประดิษฐ์หรือพัฒนาชิ้นงาน เป็นการนำเอาความรู้ที่มีอยู่ มาประดิษฐ์หรือสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากมาย อาจรวมถึงการเขียนหนังสือ แต่งเพลง สร้างบท ละครและอื่น ๆ ไว้ในโครงการประเภทสิ่งประดิษฐ์ด้วย เช่น การสร้างหรือพัฒนาระเบียงวิธีการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์หรือผลิตภัณฑ์ นวัตกรรมในการลอกภาพเขียนโบราณ เทคนิคการย้อมสีผ้าโดยใช้ภูมิปัญญาไทย ฯลฯ

๔. การศึกษาอิสระประเภททฤษฎี เป็นการใช้จ่ายเงินของตนเองมาอธิบายหลักการ หรือแนวความคิดใหม่ ๆ ซึ่งอาจอธิบายในรูปของสูตรหรือสมการ หรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และไม่สามารถอธิบายได้โดยหลักการเดิม ๆ^{๕๐}

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รัชนีเพ็ญ พลเยี่ยม ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบห้องเรียนแห่งชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน มีผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า ผลการพัฒนาารูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า (Input) ประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ ดังนี้

๑) ความเป็นผู้นำ (Leadership) ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย ๒ องค์ประกอบ ได้แก่

๑.๑) กำหนดเป้าหมาย และ

๑.๒) เนื้อหา

๒) วิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision) ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย ๑ องค์ประกอบ ได้แก่

๒.๑) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ (Sharing)

๓) ทีมเรียนรู้ร่วมกัน (Learning Team) มี ๒ องค์ประกอบย่อย ได้แก่

๓.๑) การทำงานเป็นทีม (Team work)

๓.๒) กิจกรรมการเรียนรู้ (Learning Activity)

๔) แหล่งเรียนรู้และเทคโนโลยีสารสนเทศ (Learning Resource and Technology) ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย ๒ องค์ประกอบ ได้แก่

๔.๑) เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network)

๔.๒) ช่องทางการสื่อสาร (Communication Channel)

กระบวนการเรียนรู้ (Process) ของรูปแบบ แบ่งได้ ๕ ขั้นตอน ภายใต้แนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานโดยให้ผู้เรียนผลการวิจัยในการเรียนการสอน ดังนี้

๑) สร้างสรรค์ชุมชน (Selective Community) มี ๕ ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย

๑.๑) กำหนดบทบาทการทำงานของสมาชิก

๑.๒) พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ที่สมาชิกร่วมกัน

๑.๓) แลกเปลี่ยนแนวคิด รูปแบบการทำงานร่วมกัน

๑.๔) กำหนดข้อตกลงภายในชุมชน และ

^{๕๐}เรื่องเดียวกัน.

- ๑.๕) ทำงานร่วมกันตามข้อตกลง
- ๒) กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ (Goal Learning) มี ๗ ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
  - ๒.๑) กำหนดจุดมุ่งหมายชุมชนการเรียนรู้
  - ๒.๒) กำหนดกลยุทธ์และวิธีการทำงาน เลือกเครื่องมือในการทำงานร่วมกัน
  - ๒.๓) กำหนดหลักเกณฑ์การประเมินความสำเร็จในการเรียนของกลุ่ม
  - ๒.๔) สำรวจค้นหาและวิธีการเข้าถึงข้อมูล
  - ๒.๕) ศึกษาค้นคว้าในทรัพยากรการเรียนรู้ร่วมกัน
  - ๒.๖) ทำงานร่วมกันผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และ
  - ๒.๗) สรุปผลการค้นหาและการเข้าถึงข้อมูลร่วมกัน
- ๓) ทำทายความคิด (Brainstorm) มี ๔ ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
  - ๓.๑) นำเสนอ แลกเปลี่ยนเรียนรู้
  - ๓.๒) ร่วมกันคิดและตัดสินใจภายในชุมชน
  - ๓.๓) วิเคราะห์ ประมวล และ
  - ๓.๔) สรุปแนวทางการทำงาน
- ๔) ประดิษฐ์ชิ้นงาน (Invention) มี ๔ ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
  - ๔.๑) สังเคราะห์เพื่อสร้างสรรค์ความรู้
  - ๔.๒) สร้างสรรค์ความรู้ให้เป็นรูปธรรม
  - ๔.๓) การลงมือทำเพื่อค้นหาคำตอบที่ถูกต้อง และ
  - ๔.๔) ปรับปรุงผลงานให้เหมาะสม
- ๕) ประเมินและปรับปรุง (Wrap up and Feedback) มี ๓ ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย
  - ๕.๑) ประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน
  - ๕.๒) ประเมินการทำงานเป็นทีม และ
  - ๕.๓) เจตคติที่มีต่อรายวิชา

ผลการเรียนรู้ (Output) ของรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ประกอบด้วย การประเมินศักยภาพของการเรียนรู้ของผู้เรียน ใน ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

- (๑) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
- (๒) ทักษะการทำงานเป็นทีม และ
- (๓) เจตคติต่อรายวิชา

ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ของรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ประกอบด้วย การประเมินศักยภาพของการเรียนรู้ของผู้เรียน ใน ๓ ด้าน ประกอบด้วย

- (๑) ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ
- (๒) ความคิดเห็นของผู้เรียน และ

(๓) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการทำงานเป็นทีมของผู้เรียนอยู่ในระดับ
ควรปรับปรุง

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า ผลการทดลองใช้รูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่ง
การเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน นักศึกษาที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ผ่าน
รูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน แล้ว
เกิดผลดังนี้

๑. ดัชนีประสิทธิผลของกิจกรรมการเรียนรู้แบบการใช้วิจัยเป็นฐาน มีค่าเท่ากับ
๐.๖๓ แสดงว่านักเรียนมีความก้าวหน้าทางการเรียนเพิ่มขึ้นหลังเรียนร้อยละ ๖๓

๒. ระดับคะแนนเฉลี่ยการทำงานเป็นทีมหลังเรียน ของนักศึกษาครูที่ได้รับการ
จัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัย
เป็นฐาน โดยรวมอยู่ในระดับมาก

๓. นักศึกษาครูที่ได้รับการเรียนรู้ด้วยรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ทาง
วิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน โดยรวมมีเจตคติต่อรายวิชาวิจัยทางการศึกษา อยู่
ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า มีเจตคติต่อรายวิชาสูงสุดที่สุด คือ เป็นวิชาที่มีผลต่อความ
เป็นครูมืออาชีพในอนาคต รองลงมาคือ เป็นวิชาที่สำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียน และต่ำที่สุด คือ เป็น
วิชาที่ทำให้ผลการเรียนต่ำ

๔. นักศึกษาครูที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ตามรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่งการเรียนรู้
ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน มีผลการเรียนเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ ๘๔.๗๐

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ พบว่า ผลการประเมินรูปแบบห้องเรียนชุมชนแห่ง
การเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครู โดยใช้วิจัยเป็นฐาน มีผลการประเมินโดยรวมอยู่ในระดับ
มากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านที่มีผลการประเมินสูงสุดคือด้านความเหมาะสม รองลงมา
เป็นด้านความถูกต้อง และต่ำสุด เท่ากัน ๒ ด้าน คือ ด้านความเป็นประโยชน์และด้านความเป็นไป
ได้^{๕๑}

วรรณรี ปานศิริ และคณะ ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาผู้เรียนด้านการทำวิจัยโดยการจั
ดประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ผลการวิจัย พบว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่สามารถทำใบงานอยู่
ในระดับดีมาก ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานวิจัย พบว่า
ค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ความเข้าใจหลังการจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน สูงกว่า
ค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ความเข้าใจก่อนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ที่ระดับ
นัยสำคัญทางสถิติ .๐๕^{๕๒}

^{๕๑}รชนีเพ็ญ พลเยี่ยม, “การพัฒนาแบบห้องเรียนแห่งชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพ
ครูโดยใช้วิจัยเป็นฐาน”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, ๒๕๖๑), ออนไลน์, แหล่งที่มา :
<https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqID=๖๑๐๐๒๒๘๔> (๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕).

^{๕๒}วรรณรี ปานศิริ, “การพัฒนาผู้เรียนด้านการทำวิจัยโดยการจัประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัย
เป็นฐาน”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๙), ออนไลน์, แหล่งที่มา :
<https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqID=๒๕๓๖๓๓> (๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕).

พิจิตรา ทีสุกะ ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
วิชาการพัฒนาหลักสูตรสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู ผลการวิจัย พบว่า

๑. รูปแบบการเรียนการสอน NPU Model โดยใช้แนวความคิดการสร้างองค์ความรู้ด้วย
ตนเอง คือ

- ๑) การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการเรียนรู้
- ๒) การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และ
- ๓) การตรวจสอบความเข้าใจในการเรียนรู้โดยมีสาระการสอน ๔ ประเด็น คือ
  - ๓.๑) การวางแผนหลักสูตร
  - ๓.๒) การออกแบบหลักสูตร
  - ๓.๓) การจัดระบบหลักสูตร และ
  - ๓.๔) การประเมินหลักสูตร โดยประสิทธิภาพของกระบวนการ

๒. ประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนการสอน โดยใช้วิจัยเป็นฐาน พบว่า ความรู้ใน
การพัฒนาหลักสูตรก่อนและหลังการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน แตกต่าง
อย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยหลังทดลองรูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
นักศึกษาวิชาชีพครูมีความรู้หลังสูงกว่าก่อนการใช้รูปแบบ

๓. ความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาของนักศึกษาโดยรวม อยู่ใน
ระดับสูงมาก

๔. ความคิดเห็นของนักศึกษาวิชาชีพครูที่มีต่อรูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัย
เป็นฐาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมากทุกด้าน ส่วนสาระที่นักศึกษาเห็นด้วยในระดับมากที่สุด
คือ การใช้คำถามกระตุ้นผู้เรียนเกิดองค์ความรู้ด้วยตนเอง รองลงมา คือ การส่งเสริมให้วางแผนการ
เรียนรู้ด้วยตนเอง^{๕๓}

ปกิต วิเศษปัดสา ศึกษาวิจัยเรื่องผลของการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐานที่มีต่อมโน
ทัศน์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและเจตคติต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยของนักเรียน
มัธยมศึกษาปีที่ ๔ ผลการวิจัย พบว่า

๑. นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยมโนทัศน์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมหลัง
เรียนสูงกว่าก่อนเรียนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐาน อย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ
๐.๐๑

๒. นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนการ
เรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ โดยสรุปนักเรียนมีเจตคติ
ที่ดี เห็นคุณค่าของชุมชน มีความภูมิใจและถือเป็นที่ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย^{๕๔}

^{๕๓}พิจิตรา ทีสุกะ, “การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาการพัฒนาหลักสูตร
สำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู”, **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๖), หน้า ๑๔๗-๑๔๙.

^{๕๔}ปกิต วิเศษปัดสา, “ผลของการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐานที่มีต่อมโนทัศน์การเปลี่ยนแปลง
ทางสังคมและวัฒนธรรมและเจตคติต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๔”, **วิทยานิพนธ์
หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๕.

ผ่องฉวี ไวยาวัจฉัย และคณะ ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาต้นแบบการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาโดยใช้วิจัยเป็นฐาน โดยแบ่งวิธีการดำเนินการออกเป็น ๓ ระยะ ดังนี้ ระยะที่หนึ่ง การวางแผน เริ่มด้วยการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในกลุ่มอาจารย์ เพื่อกำหนดกรอบเนื้อหาและกรอบปฏิบัติการวิจัย ระยะที่สองการปฏิบัติ อาจารย์แต่ละคนดำเนินการสอนในรายวิชาของตนเอง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากบันทึกหลังสอน การสังเกตผลงานนักศึกษา และบันทึกการเรียนรู้ของนักศึกษา มีการนิเทศแบบกัลยาณมิตร โดยสมาชิกในกลุ่มนำกลับมาสะท้อนคิด เพื่อสนับสนุนวิธีการที่ดี ช่วยกันหาวิธีแก้ปัญหา แลกเปลี่ยนวิธีสอน แนวคิด การวางแผนดำเนินการเกี่ยวกับการเรียนการสอนทุกด้าน นอกจากนั้น ยังมีการหนุนเสริมโดยเชิญวิทยากรภายนอกมาให้ความรู้ หลังเสร็จสิ้นการสอนได้จัดประชุมสนทนากลุ่มกับนักศึกษา เป็นการประชุมรวมทุกวิชา และประชุมสนทนากลุ่มตามกระบวนวิชา เพื่อให้นักศึกษาสะท้อนความคิดเกี่ยวกับวิธีการจัดการเรียนที่ส่งเสริมทักษะกระบวนการคิด คุณธรรมจริยธรรม และให้นักศึกษาประเมินคุณลักษณะด้วยตนเอง ระยะที่สาม การสังเคราะห์รูปแบบการสอนจากการที่คณาจารย์ทำวิจัยในชั้นเรียนวิชาของตนโดยสังเคราะห์กิจกรรมการเรียนการสอนเป็นผังความคิด นำกลับมาเสนอในกลุ่มสมาชิก ที่ประชุมสมาชิกอภิปรายสังเคราะห์ รูปแบบร่วมกันเพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา ผลของโครงการวิจัยครั้งนี้ ทำให้เกิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ในการพัฒนาต้นแบบการสอนที่ส่งเสริมการคิดและคุณธรรมแก่นักศึกษา คณาจารย์และนักศึกษามีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน คณาจารย์มีความสุขกับการปฏิบัติการสอน^{๕๕}

อทิติยา ใจเตี้ย ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการดูแลเด็กที่มีความต้องการพิเศษที่บ้านบนฐานการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน ผลการศึกษาพบว่า เด็กที่มีความต้องการพิเศษมีปัญหาด้านการเรียนรู้ ศักยภาพการปฏิบัติงานตามบทบาทการช่วยเหลือเด็กที่มีความต้องการพิเศษของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการศึกษา ด้านการเข้าถึงสวัสดิการและด้านการฟื้นฟู โดยรวมเฉลี่ยมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย ๑.๗๐ ๒.๐๑ และ ๑.๙๕ ตามลำดับ ส่วนค่าคะแนนทดสอบความรู้เฉลี่ยหลังการฝึกอบรมมีค่าสูงกว่าก่อนการอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ (P-value = ๐.๐๐๘) และผู้มีส่วนได้เสียได้พัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายโดยมุ่งเน้นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และการปรับทัศนคติของประชาชนต่อเด็กที่มีความต้องการพิเศษ^{๕๖}

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่มุ่งวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน โดยใช้รูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐานในรายวิชาใดวิชาหนึ่งที่จัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน ส่วนงานวิจัยที่ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชน แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ชุมชนด้วยวิธีการอื่น ๆ ได้แก่ การเรียนรู้ชุมชนโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน กระบวนการเรียนรู้ชุมชนบนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน และยังไม่มีการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนในมิติที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ใน

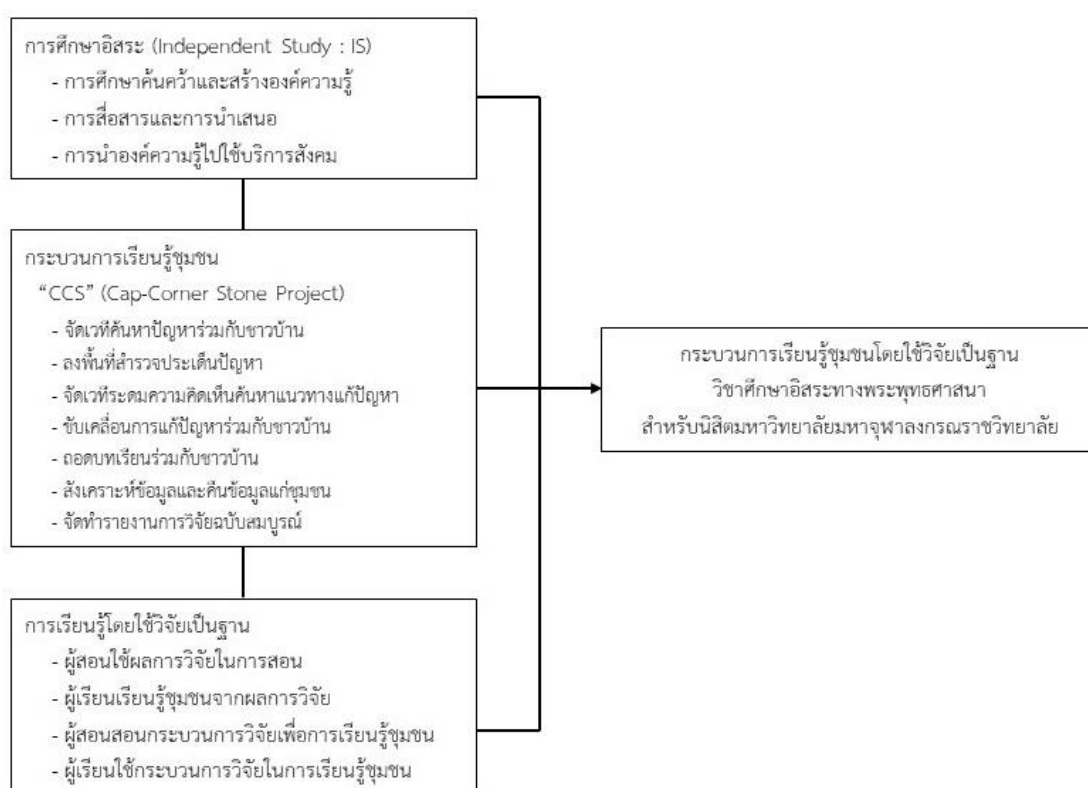
^{๕๕}ผ่องฉวี ไวยาวัจฉัย และคณะ, “การพัฒนาต้นแบบการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาโดยใช้วิจัยเป็นฐาน”, **รายงานการวิจัย**, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ข บทคัดย่อ.

^{๕๖}อทิติยา ใจเตี้ย, “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการดูแลเด็กที่มีความต้องการพิเศษที่บ้านบนฐานการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๙), ออนไลน์, แหล่งที่มา : <https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqID=๑๘๕๖๕๔> (๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕).

การแก้ไขและพัฒนาชุมชน การวิจัยครั้งนี้จึงบูรณาการ แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนกับแนวคิด การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน โดยพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน เพื่อนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมในส่วนของแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดของโครงการวิจัยในเบื้องต้นได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้วิธีดำเนินการวิจัยในลักษณะการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) มีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๒ การออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน วิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ ๓ การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ ๔ การประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๑ ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลเอกสาร

การศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ วารสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวิธีการศึกษา ดังนี้

๓.๑.๑ ศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ วารสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ชุมชน การจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินประสิทธิผล เพื่อนำผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ไปใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

๓.๑.๒ ศึกษาคำอธิบายรายวิชาการศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิเคราะห์จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการเรียนรู้ในรายวิชาการศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และการวางแผนการเรียนรู้ให้บรรลุจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของรายวิชาการศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา

ตารางที่ ๓.๑ สรุปรวิธการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ ๑

ขั้นตอนการวิจัย	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษา วิเคราะห์/ สังเคราะห์ เอกสาร งานวิจัยที่ เกี่ยวข้องกับ กระบวนการ เรียนรู้ชุมชน โดยใช้วิจัยเป็น ฐาน และ รายละเอียด ของหลักสูตร พุทธศาสตร์ บัณฑิต วิชา ศึกษาอิสระ ทาง พระพุทธศาส นา	๑. เพื่อ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลเอกสาร ตามประเด็น สำคัญ คือ กระบวนการ การเรียนรู้, การเรียนรู้ ชุมชน, การ จัดการเรียนรู้ โดยใช้วิจัยเป็น ฐาน, งานวิจัย เพื่อท้องถิ่น และการ ประเมิน ประสิทธิภาพ กระบวนการ เรียนรู้ ๒. เพื่อ วิเคราะห์ จุดมุ่งหมาย สำคัญของ รายวิชาศึกษา อิสระทาง พระพุทธศาส นา	๑. ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสาร งานวิจัย เกี่ยวกับ กระบวนการ การเรียนรู้, การเรียนรู้ ชุมชน, การ จัดการเรียนรู้ โดยใช้วิจัยเป็น ฐาน, งานวิจัย เพื่อท้องถิ่น และการ ประเมิน ประสิทธิภาพ กระบวนการ เรียนรู้ ๒. ศึกษา วิเคราะห์จุด มุ่งหมาย สำคัญของ รายวิชาศึกษา อิสระทาง พระพุทธศาส นา	๑. เอกสาร หนังสือ ตำรา วารสาร และ งานวิจัย เกี่ยวกับ - กระบวน การเรียนรู้ - การเรียนรู้ ชุมชน - การจัดการ เรียนรู้โดยใช้ วิจัยเป็นฐาน – งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น - การประเมิน ประสิทธิภาพ กระบวนการ เรียนรู้ ๒. หลักสูตร พุทธศาสตร์ บัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาส นา (ฉบับ ปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๐)	๑. การ วิเคราะห์ เนื้อหา (Content Analysis)	๑. การ วิเคราะห์ เนื้อหา สาระ ความรู้ เกี่ยวกับ กระบวนการ เรียนรู้ ชุมชนโดย ใช้วิจัยเป็น ฐาน ๒. การ สังเคราะห์ สาระ ความรู้ สำคัญ เกี่ยวกับ การ ออกแบบ และ พัฒนา กระบวนการ เรียนรู้ ชุมชนโดย ใช้วิจัยเป็น ฐาน ๓. การ วิเคราะห์ จุดมุ่งหมา ยสำคัญ ของ รายวิชา ศึกษา อิสระทาง พระพุทธศ าสนา	๑. ชุดข้อมูล ความรู้ เกี่ยวกับ กระบวนการ เรียนรู้ชุมชน ๒. ชุดข้อมูล ความรู้ เกี่ยวกับการ จัดการ เรียนรู้โดยใช้ วิจัยเป็นฐาน ๓. ชุดข้อมูล ความรู้ เกี่ยวกับ จุดมุ่งหมาย ของ การศึกษา รายวิชา ศึกษาอิสระ ทาง พระพุทธศา สนา

๓.๒ ขั้นตอนที่ ๒ ออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

ผู้วิจัยนำผลการวิจัยที่ได้จากการดำเนินการวิจัยขั้นตอนที่ ๑ มาใช้เป็นข้อมูลประกอบการออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีขั้นตอนตามลำดับ ดังนี้

๓.๒.๑ สร้างคู่มือ “กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา” นำฉบับร่างไปให้ที่ปรึกษาโครงการวิจัยตรวจแก้ไข

๓.๒.๒ นำฉบับร่าง คู่มือ “กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา” ไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๕ รูป/คน พิจารณาความสอดคล้องระหว่างจุดมุ่งหมายรายวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนากับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อปรับปรุงแก้ไข ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

๓.๒.๓ จัดสนทนากลุ่ม โดยสรุปเนื้อหาของคู่มือ “กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา” และข้อมูลข้อเสนอแนะจากการสัมภาษณ์สอบถามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ นำมากำหนดเป็นประเด็นที่จะใช้ในการสนทนากลุ่ม

ตารางที่ ๓.๒ สรุปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ ๒

ขั้นตอนการวิจัย	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ ๒ การออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑. เพื่อออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒. เพื่อพัฒนา	๑. จัดทำฉบับร่างคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ๒. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญปรับปรุงแก้ไขคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชา	๑. ชุดความรู้ที่ได้จากการดำเนินการวิจัยในขั้นตอนที่ ๑ ๒. ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๕ รูป/คน ๓. นิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้ศึกษาใน	๑. แบบสอบถามความคิดเห็น ๒. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม	๑. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	๑. ข้อมูลผลการพิจารณาความสอดคล้องระหว่างจุดมุ่งหมายรายวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา กับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็น

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาตามคำแนะนำ ๓. สนทนา กลุ่มพิจารณา ความสอดคล้อง ระหว่าง จุดมุ่งหมาย รายวิชา ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา กับ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	รายวิชา ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ภาค การศึกษาที่ ๒ ปี การศึกษา ๒๕๖๕	๒. คู่มือ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (ฉบับทดลอง)
---	--	---

๓.๓ ขั้นตอนที่ ๓ ทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปรายการวิจัยตามขั้นตอนที่ ๓ ดังตารางที่ ๓.๓

ตารางที่ ๓.๓ สรุปรายการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ ๓

ขั้นตอนการวิจัย	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ ๓ การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น	๑. เพื่อทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ๒. เพื่อ	๑. จัดเตรียมคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	นิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑. แผนการจัดการเรียนสอนวิชาศึกษาอิสระทาง	๑. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	๑. ทราบปัญหาและอุปสรรคในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชน

ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	ตรวจสอบความถูกต้องและความเป็นไปได้ของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ๓. เพื่อปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	๒. วางแผนการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ๓. ทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ๔. การประชุมกลุ่มย่อยระหว่างทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ๕. ปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	วิทยาลัยผู้ศึกษาในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕	พระพุทธศาสนา ๒.คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ๓. แบบสอบถามความคิดเห็นของนิสิต ๔. แบบบันทึกประเด็นการสนทนา กลุ่ม ๕.แบบสังเกตพฤติกรรม การมีส่วนร่วมในการเรียนของนิสิต	โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ๒. คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน (ฉบับปรับปรุง)
--	---	--	--	---	--

๓.๔ ขั้นตอนที่ ๔ การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปการวิจัยตามขั้นตอนที่ ๔ ดังตารางที่ ๓.๔

๓.๔.๑ การประเมินความคิดเห็นของนิสิตที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

๓.๔.๒ การประเมินประสิทธิผลการเรียนรู้จากรายงานผลการดำเนินงานวิจัยของนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

๓.๔.๓ การสนทนากลุ่มเพื่อประเมินปรับปรุงพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

ตารางที่ ๓.๔ สรุปวิธีการดำเนินการวิจัย ขั้นตอนที่ ๔

ขั้นตอนการวิจัย	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	วิธีดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ ๔ การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้นทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑. เพื่อประเมินประสิทธิผลการเรียนรู้และประเมินผลการทำงานวิจัยของนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา โดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อปรับปรุงพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา	๑. การสนทนากลุ่ม (Focus Group)	๑. ข้อมูลผลการทดลองใช้คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม ๒. แบบสอบถามความคิดเห็น	การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	๑. คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน (ฉบับปรับปรุง)

๓.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีลำดับขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

๑.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม

๑.๒) กำหนดประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเพื่อออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๓) นำแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๑.๔) ปรับปรุงแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๒. คู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

๒.๒) ออกแบบคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๓) นำคู่มือฉบับร่างเสนอโดยการสนทนากลุ่มร่วมกับนิสิตกลุ่มตัวอย่าง เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและศึกษาความเป็นไปได้ในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๔) นำคู่มือฉบับร่างเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๒.๕) ปรับปรุงคู่มือตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๓. แบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการลงพื้นที่เพื่อทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๒) สร้างแบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๓) นำแบบสังเกตเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๓.๔) ปรับปรุงแบบสังเกตตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๔. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อประเมินผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อประเมินผลการทดลองใช้กระบวนการ

เรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๒) กำหนดประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบด้วย ประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค ข้อเด่น ข้อด้อย ของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และประเด็นคำถามเกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาคู่มือ

๔.๓) นำแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๔.๔) ปรับปรุงแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๕. แบบประเมินประสิทธิผลกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบประเมินประสิทธิผลกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕.๒) สร้างแบบประเมินประสิทธิผลกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕.๓) นำแบบประเมินประสิทธิผลที่สร้างขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๕.๔) ปรับปรุงแบบประเมินประสิทธิผลตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะนักวิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีแบบผสมผสานดังต่อไปนี้

๑) การประชุมกลุ่ม (Focus Group) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มดังนี้

- (๑) คณาจารย์
- (๒) ผู้เชี่ยวชาญ
- (๓) นิสิตผู้ศึกษารายวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา
- (๔) ตัวแทนชาวบ้านในชุมชนที่นิสิตเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการระดมความคิดเห็นและการอภิปรายในประเด็นหรือคำถามที่ตัวแทนคณะนักวิจัย ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มได้ป้อนให้แก่ผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในการดำเนินการวิจัยในการดำเนินการวิจัย ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นการออกแบบและพัฒนา

ขั้นการทดลองใช้ และขั้นการประเมินปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษา
อิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In -depth Interview) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้
แนวคำถามแบบไม่มีโครงสร้าง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในรายที่คณะนักวิจัยได้
พิจารณาจากการให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่ม แล้วเห็นว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังกล่าวจะให้ข้อมูลที่เป็น
ประโยชน์สำหรับการวิจัย คณะนักวิจัยจึงทำการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

๓) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการเก็บข้อมูลโดยการเข้าไปสังเกตการณ์การ โดยการลง
พื้นที่ร่วมกับนิสิตกลุ่มตัวอย่าง ในขั้นตอนการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
วิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร และการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม โดยการดำเนินการ
วิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ ๑ กำหนดมโนทัศน์ (Concept) ขั้นที่ ๒ รวบรวมสาระ
เนื้อหา (Content) ขั้นที่ ๓ วิเคราะห์/สังเคราะห์จำแนกกลุ่มข้อมูล (Classification)

การวิเคราะห์ สังเคราะห์ จำแนกกลุ่มกลุ่มข้อมูล ตีความและประมวลผลข้อมูลที่เก็บ
รวบรวมจากแบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่ม จำแนกข้อมูลออกเป็น ๒ ชุด คือ

๑) ข้อมูลเพื่อออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชา
ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หลักสูตรพุทธ
ศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๒) ข้อมูลเพื่อประเมินผลระหว่างทดลองใช้และหลังการทดลองใช้กระบวนการ
เรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาที่พัฒนาขึ้น นำไปทดลองใช้ใน
การจัดการเรียนการสอนวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๓) เพื่อประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ๔ ขั้นตอนประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๒ การออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ ๓ การนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ ๔ การประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่พัฒนาขึ้น ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

๔.๑ ผลการออกแบบและพัฒนาคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๒ ผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๓ ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ผลการออกแบบและพัฒนาคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ได้เป็นชุดความรู้ในลักษณะของการบูรณาการหลักการเกี่ยวกับการศึกษาอิสระ, กระบวนการเรียนรู้ชุมชนและการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน เพื่อนำมาใช้ออกแบบและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนำไปสร้างเป็นคู่มือสำหรับให้นิสิตใช้ประกอบการเรียนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็น ๔ ส่วน มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑.๑ ส่วนที่ ๑ เกริ่นนำ เป็นการอธิบายคำสำคัญที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชุมชน คือ เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งเพื่อทำกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน เกิดการเรียนรู้ ช่วยเหลือกันเพื่อให้ถึงเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน รวมทั้งชุมชนออนไลน์

กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นเป็นกระบวนการจากการสั่งสมและประมวลพัฒนาข้อมูลหรือชุดประสบการณ์ขึ้นเป็นการเรียนรู้ ในการสร้างสรรค์ใหม่

โดยมีขั้นตอนการเรียนรู้ ๓ ขั้นตอน คือ

๑. การรับรู้ (reception) เป็นขั้นตอนพื้นฐาน ที่บุคคลรับเอาข้อมูลข่าวสาร และองค์ความรู้ต่าง ๆ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลายซึ่งตนเองพบ ผ่านประสาทสัมผัสเข้ามาสั่งสมไว้เป็นประสบการณ์ของตนเอง

๒. การเข้าใจ (comprehension) เป็นการที่บุคคลสามารถมองเห็นความหมายและความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของข้อมูลหรือความรู้ต่าง ๆ ที่ตนเองรับรู้หรือมีประสบการณ์มาในระดับที่สามารถอธิบายเชิงเหตุเชิงผลได้

๓. การปรับเปลี่ยน (transformant) เป็นระดับของการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงวิถีคิด (conceptualization) การเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า (values) และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (behavior) ในสิ่งที่รับรู้และมีความเข้าใจแล้วเป็นอย่างดี

การเรียนรู้ชุมชน คือ กระบวนการแสวงหาความรู้ในชุมชนอย่างเป็นระบบระเบียบเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้หรือข้อค้นพบใหม่ ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในชุมชนที่ได้ศึกษา สามารถนำความรู้หรือข้อค้นพบใหม่นั้นมาประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนาได้ โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ เรียนรู้ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบสาน ต่อยอด วิถีชุมชนที่เกี่ยวข้องกับงานสร้างสรรค์ศิลปกรรม ประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และ เรียนรู้ชุมชนเพื่อศึกษาให้ทราบถึงปัญหาของชุมชนแล้วนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปช่วยเสริมสร้างในการแก้ไขปัญหา พัฒนาจิตใจของคนในชุมชน

กรอบการเรียนรู้ชุมชน

- การเรียนรู้วัฒนธรรมดั้งเดิม

- การเรียนรู้เริ่มการแปรเปลี่ยน
- การเรียนรู้ผลกระทบ
- การเรียนรู้ข้อค้นพบการพัฒนา

จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ชุมชน

- หาความรู้พื้นฐานทั่วไป
- ทดสอบความรู้เดิม
- นำไปใช้ในงานพัฒนา

การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL) คือ กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ และพัฒนาความสามารถผู้เรียนโดยใช้วิทยาการวิจัยให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อกิจการทางพระพุทธศาสนา และศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (Independent Study on Buddhism) คือ รายวิชาในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๐) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าวิจัยอิสระ (Independent Study) ให้ได้มาซึ่งผลการศึกษาที่สามารถประยุกต์ใช้ในกิจการทางพระพุทธศาสนา โดยความเห็นชอบและควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา ภายใต้ “การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (Independent Study : IS)” บูรณาการ ๓ กรอบแนวคิด

๑. การศึกษาค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ (Research and Knowledge Formation) ในลักษณะบูรณาการศาสตร์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ ศาสตร์สาขาต่าง ๆ ทั้งสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์

๒. การสื่อสารและการนำเสนอ (Communication and Presentation) เป็นการพัฒนารูปการถ่ายทอดแนวคิด การสื่อสารความหมาย องค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา ให้สังคมชุมชนนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

๓. การนำองค์ความรู้ไปใช้บริการสังคม (Social Service Activity) นำเอาองค์ความรู้แนวคิด ทฤษฎี จากการศึกษาวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตร ไปใช้เป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินงานร่วมกับชุมชนที่ตนเองเลือกศึกษา เริ่มตั้งแต่ขั้นการร่วมกันกำหนดแผนการดำเนินงานในชั้นเรียน/ตัวแทนประชาชนบ้านในชุมชน การร่วมกันดำเนินงานในพื้นที่ที่นิสิตสนใจลงไปทำโครงการวิจัย เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนิสิตกับชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง นำเอาความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานและแก้ไขปัญหาอุปสรรคระหว่างดำเนินงาน ได้บ่มเพาะทักษะการทำงานในสาขาวิชาที่ตนศึกษา

๔.๑.๒ ส่วนที่ ๒ การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL)

แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน นำมาใช้เป็นส่วนเสริมในกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย ๔ แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ ๑ ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้สอนใช้ผลการวิจัยประกอบการเรียนการสอน ซึ่งเป็นผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา ช่วยให้ผู้เรียนขยายขอบเขตของความรู้ ได้ความรู้ที่ทันสมัยและคุ้นเคยกับแนวความคิดวิจัย

บทบาทผู้สอน :

๑. ผู้สอนสืบค้นแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา จากแหล่งข้อมูลทุกประเภท

๒. ผู้สอนศึกษางานวิจัย/ข้อมูลข่าวสาร/องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา

๓. ผู้สอนเลือกผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา

๔. ผู้สอนนำผลการวิจัยมาใช้ประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาศึกษาอิสระ

๕. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย

๖. ผู้สอนวัดและประเมินผลการเรียนรู้จากการอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย โดยใช้แบบวัด/แบบสังเกต/แบบประเมินตามความเหมาะสม

บทบาทผู้เรียน :

๑. เรียนรู้เนื้อหาสาระโดยมีผลการวิจัยประกอบเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยกับเรื่องของการวิจัย การแสวงหาความรู้ การใช้เหตุผล ฯลฯ

๒. อภิปรายประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย

ผลที่ได้รับ :

ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการนำผลการวิจัยมาต่อเติมความรู้ของตนเองจากที่ผู้สอนเลือกมาประกอบการเรียนการสอน

แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้

การให้ผู้เรียนสืบค้นและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ตนเองสนใจ/งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่ตนเองเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา

บทบาทครู :

๑. ผู้สอนสืบค้นแหล่งข้อมูลและศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุกประเภท

๒. ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้ เกิดข้อสงสัยอยากรู้ อยากแสวงหาคำตอบของข้อสงสัย

๓. ผู้สอนให้คำแนะนำเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล และงานวิจัยที่ผู้เรียนจะต้องสืบค้นเพื่อการศึกษาหาความรู้ รวมทั้งคัดเลือกงานวิจัยที่เหมาะสมกับผู้เรียน

๔. ผู้สอนจำเป็นต้องสรุปงานวิจัยให้เหมาะสมกับระดับของผู้เรียน
๕. ผู้สอนแนะนำวิธีการอ่าน/ศึกษา/วิเคราะห์รายงานวิจัยตามความเหมาะสมกับระดับของผู้เรียน ได้แก่ องค์ประกอบต่าง ๆ ของงานวิจัย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย ขอบเขต ข้อจำกัด ผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย การอ้างอิง ฯลฯ
๖. ผู้สอนเชื่อมโยงสาระของงานวิจัยกับประเด็นที่ผู้เรียนสนใจศึกษา
๗. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย
๘. ผู้สอนวัดและประเมินผลทักษะการอ่านรายงานวิจัยและการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย โดยใช้แบบวัด/แบบสังเกต/แบบประเมินตามความเหมาะสม

บทบาทผู้เรียน :

๑. แสวงหา สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือประเด็นที่ตนสนใจศึกษา
๒. ศึกษาารายงานวิจัยต่าง ๆ โดยฝึกทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็น เช่น ทักษะการอ่านงานวิจัย การสรุปผลการวิจัย การนำเสนอผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย
๓. นำเสนอสาระของงานวิจัยอย่างเชื่อมโยงกับสาระของประเด็นที่ตนสนใจศึกษา
๔. อภิปรายประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย/กระบวนการวิจัย/ความสำคัญของการวิจัย
๕. ประเมินตนเองเกี่ยวกับทักษะการอ่านรายงานวิจัย และการเรียนรู้เกี่ยวกับผลการวิจัย/กระบวนการวิจัย

ผลที่ได้รับ :

- ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นหา และคัดสรรผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ตนกำลังศึกษาหาความรู้ เป็นการขยายผลของความรู้ในขอบเขตที่กว้างและลึกทำให้ผู้เรียนรู้กว้างและรู้ลึกมากยิ่งขึ้น
- ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยอาจจะเป็นบางขั้นตอนในการจัดการเรียนการสอน โดยพิจารณาตามความเหมาะสมของสาระการเรียนการสอนและวัยของผู้เรียน

แนวทางที่ ๓ ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน

ผู้สอนถ่ายทอดกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนนำวิธีการวิจัยไปใช้ในการเรียนรู้ชุมชน โดยพิจารณาความเหมาะสมให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหาการวิจัยและวิธีการวิจัยที่ผู้เรียนต้องนำไปใช้ในการเรียนรู้ชุมชนที่ตนเองเลือกศึกษา

บทบาทครู :

๑. ผู้สอนพิจารณาวัตถุประสงค์และสาระที่จะให้แก่ผู้เรียนและวิเคราะห์ว่าสามารถใช้ขั้นตอนการวิจัยขั้นตอนใดได้บ้างในการสอน ซึ่งอาจจะใช้กระบวนการวิจัยบางขั้นตอนหรือครบทุกขั้นตอน

๒. ผู้สอนออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย/ขั้นตอนการวิจัยที่กำหนด เพื่อการเรียนรู้สาระที่ต้องการตามแผน

๓. ผู้สอนดำเนินกิจกรรมโดยใช้กระบวนการวิจัย/ขั้นตอนการวิจัยที่กำหนดในการสอน

๔. ผู้สอนฝึกทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินการตามกระบวนการวิจัยให้แก่ผู้เรียน (ทักษะการระบุปัญหา ให้คำนิยาม ตั้งสมมติฐาน คัดเลือกตัวแปร การสุ่มตัวอย่าง ประชากร การสร้างเครื่องมือ การพิสูจน์ทดสอบ การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและการให้ข้อเสนอแนะ)

๕. ผู้สอนสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ ทักษะกระบวนการวิจัยของผู้เรียนและพิจารณาว่าควรส่งเสริมทักษะด้านใดให้กับผู้เรียน

๖. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น

๗. ผู้สอนวัดและประเมินผลทักษะกระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้สาระตามปกติ

บทบาทผู้เรียน :

๑. เรียนรู้ตามขั้นตอนของกระบวนการวิจัยที่ครูกำหนด

๒. ฝึกทักษะกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยที่ครูกำหนด

๓. อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยที่ตนเองมีประสบการณ์และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น

๔. ประเมินตนเองในด้านทักษะกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่ได้รับ

ผลที่ได้รับ :

ผู้เรียนเข้าใจวิธีการทำงานวิจัยตามขั้นตอนที่ครูผู้สอนกำหนดให้

แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้

ผู้สอนให้ผู้เรียนทำวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัยครบทุกขั้นตอน ในการทำวิจัยเพื่อแสวงหาคำตอบ หรือความรู้ใหม่ตามความสนใจของตนเอง

บทบาทครู :

๑. ผู้สอนพิจารณาและวิเคราะห์วัตถุประสงค์และสาระการเรียนรู้ว่ามีส่วนใดที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถทำวิจัยได้

๒. ผู้สอนออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทำวิจัยได้

๓. ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้

๔. ผู้สอนฝึกทักษะกระบวนการวิจัยให้แก่ผู้เรียน (ทักษะการระบุปัญหา ให้คำนิยาม ตั้งสมมติฐาน คัดเลือกตัวแปร การสุ่มตัวอย่าง ประชากร การสร้างเครื่องมือ การพิสูจน์ทดสอบ การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและการให้ข้อเสนอแนะ)

๕. ผู้สอนให้ผู้เรียนทำวิจัย

๖. ผู้สอนสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ และทักษะกระบวนการวิจัยของผู้เรียน
๗. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
๘. ผู้สอนวัดและประเมินผลทักษะกระบวนการวิจัยควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้สาระ

ตามปกติ

บทบาทผู้เรียน :

๑. คิดประเด็นวิจัยที่ตนสนใจ
๒. ฝึกทักษะกระบวนการวิจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินการ เช่น การระบุปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ การตั้งสมมติฐาน การออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล การสรุป และอภิปรายผล
๓. ปฏิบัติการวิจัยตามกระบวนการวิจัยที่เหมาะสม
๔. บันทึกความคิดและประสบการณ์ รวมทั้งข้อสังเกตต่าง ๆ ที่ตนประสบจากการดำเนินงาน
๕. อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่เกิดขึ้น
๖. ประเมินตนเองในด้านทักษะกระบวนการวิจัย

ผลที่ได้รับ :

ผู้เรียนมีทักษะการวิจัยตามกระบวนการที่ถูกต้องครบทุกขั้นตอน ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อถือได้ โดยสิ่งที่คุณเรียนได้รับการพัฒนาตามแนวทางที่คุณเรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ มีดังนี้

๑. ผู้เรียนได้หัวข้อหรือประเด็นปัญหาการวิจัย
๒. ผู้เรียนเขียนสมมติฐานที่ชัดเจนและทดสอบได้
๓. ผู้เรียนมีกระบวนการดำเนินการวิจัยเพื่อทดสอบสมมติฐานที่ถูกต้องและเหมาะสม
๔. ผู้เรียนมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลจริง
๕. ผู้เรียนสามารถเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ได้

๔.๑.๓ ส่วนที่ ๓ กระบวนการเรียนรู้ชุมชน แนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project)

ข้อมูลส่วนนี้เป็นแนวคิดที่นำมาจาก คู่มือปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” (Cap-Corner Stone Project) (พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ, ๒๕๖๓) ภายใต้แนวคิดที่ว่า ทุกคนสามารถเริ่มต้นพัฒนาสังคมได้โดยเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ เพียงจุดเดียว ซึ่งเป็นโครงการขนาดเล็ก แต่มีผลเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น ๆ อีกมาก โดยประกอบด้วย “๓ I” คือ Ideation Implementation และ Impact

ระดับที่ ๑ นวัตกรรมจากฐานความคิด (Ideation Innovation)

ระดับที่ ๒ นวัตกรรมจากการปฏิบัติ (Implementation Innovation)

ระดับที่ ๓ นวัตกรรมจากผลที่เกิดขึ้น (Impact Innovation) เป็นกระบวนการคิดสิ่งใหม่ (Ideation)

กระบวนการบ่มเพาะ (Incubation) เพื่อคิดค้นทดลองจนพบสิ่งที่ต้องการและกระบวนการนำไปใช้ให้เกิดผล (Implementation) ก่อให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้อย่างแพร่หลาย จากแนวคิดสำคัญของเรื่องนี้ กล่าวได้ว่า เป็นการจัดกระบวนการในการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งนำเอาวิธีวิทยาการวิจัยเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เพื่อพัฒนา ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ดังนี้

ระยะที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือการระดมสมอง”

จุดเน้นของการระดมสมอง ออสบอร์น ได้กำหนดไว้ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) เน้นให้มีการแสดงความคิดออกมา (Expressiveness) สมาชิกทุกคนต้องมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ในการที่จะแสดงความคิดเห็นใด ๆ ออกมาจากจิตใจ โดยไม่ต้องคำนึงว่าจะจะเป็นความคิดที่แปลกประหลาด กว้างขวาง ล้ำสมัย หรือเพ้อฝันเพียงใด

(๒) เน้นการไม่ประเมินความคิดในขณะที่กำลังระดมสมอง (Non-evaluative) ความคิดที่สมาชิกแสดงออกต้องไม่ถูกประเมินไม่ว่ากรณีใด ๆ เพราะถือว่า ทุกความคิดมีความสำคัญ ห้ามวิพากษ์วิจารณ์ความคิดผู้อื่น การแสดงความคิดเห็นหักล้าง หรือครอบงำผู้อื่นจะทำลายพลังความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่ม ซึ่งส่งผลทำให้การระดมสมองครั้งนั้นเปล่าประโยชน์

(๓) เน้นปริมาณของความคิด (Quantity) เป้าหมายของการระดมสมองคือต้องการให้ได้ความคิดในปริมาณมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แม้ความคิดที่ไม่มีทางเป็นจริงก็ตาม เพราะอาจใช้ประโยชน์ได้ในแง่การเสริมแรง หรือการเป็นพื้นฐานให้ความคิดอื่นที่ใหม่และมีคุณค่ายิ่งมีความคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากเพียงใดก็ยังมีโอกาสค้นพบวิธีการแก้ปัญหาที่ดี

(๔) เน้นการสร้างความคิด (Building) การระดมสมองเกิดขึ้นในกลุ่ม ดังนั้นสมาชิกสามารถสร้างความคิดขึ้นเองโดยเชื่อมโยงความคิดของเพื่อนในกลุ่มโดยใช้ความคิดของผู้อื่นเป็นฐานแล้วขยายความเพิ่มเติมเพื่อเป็นความคิดใหม่ของตนเอง

ระยะที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา การออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต

(๑) การสำรวจ (Survey)

การสำรวจ ทำโดยสร้างแบบสำรวจที่กำหนดคำถามเพื่อค้นหาข้อมูล หรือความคิดเห็นที่ต้องการ เป็นการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้าง ๆ เป็นการสำรวจหาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงหรือลักษณะทั่ว ๆ ไปของสิ่งที่ทำการวิจัย แบ่งได้เป็น ๕ แบบ คือ

๑) การสำรวจสภาพทั่ว ๆ ไป ด้านสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ทางกายภาพ ด้านบุคคล ด้านสังคม ฯลฯ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุง วางแผน หรือบริหารจัดการวางแผนการพัฒนา

๒) การวิเคราะห์งาน เป็นการสำรวจสภาพการทำงาน ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพของบุคลากรในการทำงาน คุณภาพของงาน ฯลฯ เพื่อช่วยในการปรับปรุงหรือจัดงานให้เป็นระบบ จัดวางตัวบุคลากรให้เหมาะสมกับบทบาทและตำแหน่ง

๓) การวิเคราะห์เอกสาร เป็นการสำรวจสภาพความเป็นจริงของเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยอาศัยเอกสารหรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นหลักฐาน เป็นการวิจัยที่มุ่งสำรวจข้อบกพร่องของเนื้อหา กิจกรรม โครงสร้างของหลักสูตร บทเรียน ตำรา กฎหมาย ระเบียบราชการ คำสั่ง เป็นต้น เพื่อช่วยในการปรับปรุงให้เหมาะสมต่อไป ทั้งยังทำให้ทราบแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย

๔) การสำรวจประชามติ เป็นการสำรวจความคิดเห็นและความนิยมของประชากรส่วนใหญ่ เครื่องมือที่ใช้มักนิยมใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประอบการสัมภาษณ์ (Interview) การสำรวจประชามติใช้มากในวงการเมือง การตลาด และธุรกิจต่าง ๆ การวิจัยประเภทนี้จะต้องระมัดระวังมากเป็นพิเศษในเรื่องของการเลือกกลุ่มตัวอย่าง วิธีการสุ่มตัวอย่าง และขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

๕) การสำรวจชุมชน (Community survey) เป็นการสำรวจลักษณะของประชากรชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ เจตคติของประชากร และสิ่งแวดล้อม เช่น เชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ ขนาดครอบครัว การเกิด การตาย ขนบประเพณีวัฒนธรรม สุขภาพ อนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา การปกครอง กฎหมาย ความเชื่อ ความคิดเห็น เป็นต้น การวิจัยชนิดนี้มุ่งนำข้อเท็จจริงนั้น ๆ มาประกอบการตัดสินใจในการปรับปรุงหรือแก้ปัญหาของชุมชนนั้นนั่นเอง

(๒) การสัมภาษณ์ (interview)

“การสัมภาษณ์ (interview)” เป็นการศึกษาชุมชนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องมือที่รวบรวมข้อมูลแบบเผชิญหน้ากัน ลักษณะของการสัมภาษณ์จะเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทำหรือความสัมพันธ์กันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ทำให้ทราบลักษณะทั่วไปของบุคลิกภาพ ทักษะ ค่านิยม และอื่น ๆ จากการแสดงอารมณ์หรือพฤติกรรมออกมาระหว่างการสัมภาษณ์ ลักษณะของการสัมภาษณ์ที่ดีควรต้องคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

๑. ผู้สัมภาษณ์ อาจจะเป็นผู้ศึกษาและหรือบุคคลอื่นที่ผู้ศึกษาได้คัดเลือกเป็นผู้สัมภาษณ์ ซึ่งจำเป็นต้องมีการได้รับการฝึกฝนวิธีการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ได้ถูกต้องของเรื่องที่จะทำการศึกษาอย่างละเอียด เพื่อให้สามารถจะซักถาม ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบตามวัตถุประสงค์ได้ถูกต้อง

๒. ผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นบุคคลที่สำคัญในการให้ข้อมูลที่แท้จริง ปัจจัยสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณีของผู้ให้สัมภาษณ์ ย่อมมีผลต่อการตอบคำถามตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยมของผู้สัมภาษณ์ อาจจะทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถที่จะแสดงออกในการตอบคำถาม หรือไม่กล้าที่จะตอบคำถาม เช่น หากการศึกษาเรื่องการวางแผนครอบครัว ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นสตรีอาจจะอายไม่กล้าตอบ ซึ่งเป็นไปตามวัฒนธรรมของชุมชน

(๓) การสังเกตการณ์ (Observation)

“การสังเกตการณ์ (Observation)” เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลอีกอย่างหนึ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพนิยมกัน ซึ่งจะต้องอาศัยการฝึกฝนวิธีการสังเกตการณ์นั้นเพื่อที่จะเข้าใจลักษณะธรรมชาติและขอบเขตของการ เกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคม และพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม ดังนั้นการสังเกตการณ์จึงต้องอาศัยการ

สังเกตด้วยตา หู สัมผัส ที่สามารถจะทำการสังเกตการณ์ได้ ซึ่งประเภทของการสังเกตการณ์ แบ่งออกได้ ๒ ประเภทดังนี้

๑. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษา เช่น ศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

๒. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Non-Participant Observation) เป็นวิธีที่ผู้ศึกษาไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือกลุ่มที่ทำการศึกษาเป็นเพียงเข้าไปเฝ้าพฤติกรรมทางสังคม เช่น การสังเกตการณ์เด็กกำลังเล่นเกมต่าง ๆ ผู้ศึกษาเข้าไปดูพฤติกรรมของเด็กที่กำลังเล่นเกมเหล่านั้น

ระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา

การพัฒนาโจทย์วิจัยการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญและเป็นหัวใจของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวชี้วัดว่างานวิจัยนั้นจะเกิดขึ้นมาได้หรือไม่และเมื่อทำแล้วจะมีขอบเขตขนาดไหนมีทิศทางอย่างไร เกิดผลกระทบอะไร มากน้อยแค่ไหนซึ่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีเป้าหมายอยู่ที่ผู้รับประโยชน์โดยตรงจากงานวิจัย คือ ชาวบ้านในชุมชน/ท้องถิ่นวิจัยโดยอาศัยฐานคิด/ วิธีคิดเป็นหลักการอย่างน้อย ๔ ประการ

๑. โจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน

๒. โจทย์วิจัยนั้นต้องมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ

๓. โจทย์วิจัยต้องยกระดับทักษะการแก้ปัญหาของชาวบ้านผ่านการศึกษาค้นคว้าข้อมูล (ไม่ใช่การปฏิบัติการ โดยไม่ค้นหาข้อมูลก่อน)

๔. ทุกคนที่เข้าร่วมมีความเข้าใจต่อโจทย์วิจัยอย่างชัดเจน

ระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำวิจัยเพื่อสังคมที่สำคัญ โดยการเริ่มจากคำถามว่าทำไมงานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกิดจากนักวิชาการจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนได้จริงอย่างยั่งยืน แนวทางการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมจึงถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นนักวิจัยทำวิจัยแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เริ่มตั้งแต่การตั้งโจทย์วิจัยซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการจัดการภัยพิบัติ ปัญหาด้านการจัดสวัสดิการ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ปัญหาการทำบัญชีกองทุนต่างๆ ในชุมชน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยเพื่อการพัฒนาพัฒนาสังคมให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา ต้องการแก้ปัญหาและเป็นผู้ที่จะใช้ผลงานวิจัยเป็นผู้ร่วมกันตั้งโจทย์วิจัย โดยผ่านกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนหลายครั้งจนกว่าจะตกลงในการถกเถียงและเห็นภาพของปัญหาที่คมชัดร่วมกันแล้ว นักวิจัยชาวบ้านก็เป็นผู้ที่ลงมือทำวิจัยค้นหาคำตอบเอง โดยการทดลอง ประเมินสรุป ทดลองซ้ำอย่างเป็นขั้นตอนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ต่างจากกระบวนการทดลองของนิสิต นักวิจัย และอาจารย์ในมหาวิทยาลัย โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่ค้นพบในชุมชน

ระยะที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน

เทคนิคการถอดบทเรียนที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มี ๔ เทคนิคคือ การทบทวนระหว่างการปฏิบัติ (After Action Review technique : AAR) เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique) และอีก ๒ เทคนิคการถอดบทเรียน ที่ประยุกต์มาจากทฤษฎีการประเมินผลโครงการก็คือ เทคนิคการประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement : PM) และเทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping : OM) ดังตารางต่อไปนี้

เทคนิค	แนวทาง	จุดเด่น
การทบทวนระหว่างการปฏิบัติ (After Action Review technique: AAR)	<p>ผิดพลาดได้ แต่ต้องไม่ผิดพลาดซ้ำ/ตีเหล็กตอนร้อน</p> <p>คำถาม ๓ ชุด ให้ได้ข้อสรุปที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง</p> <ul style="list-style-type: none"> - ชุดแรก เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นให้ตรงกัน - ชุดสอง เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และสร้างความเข้าใจถึงที่มาของปรากฏการณ์ - ชุดสาม เพื่อการคิดค้นวิธีการที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง 	<ul style="list-style-type: none"> - ทำในระหว่างดำเนินโครงการง่าย เหมาะสำหรับการเริ่มต้นสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ในบุคคล/องค์กร - ทำได้บ่อยๆใช้เวลาไม่นาน - เลือกลงได้ ถอดเป็นประเด็น หรือรายกิจกรรม
เทคนิคแผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping: OM)	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ผลประเมินเป็นเครื่องมือในการกำหนดประเด็นการถอดบทเรียน ๓ ขั้นตอนในการถอดบทเรียน - ขั้นแรกทบทวนแผนงานโครงการและเกณฑ์ชี้วัดความก้าวหน้าโครงการ ให้เห็นความคาดหวังและความจริงที่เกิดขึ้นตรงกัน - ขั้นสอง วิเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (หมุน ขวาง ใน นอก) - สุดท้าย กำหนดแนวทางทำต่อไปให้ดีขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - ถอดบทเรียนระหว่างดำเนินงาน - ให้นำหนักกับคุณภาพการทำงาน และการพัฒนาการของพฤติกรรม - ต้องใช้กับงานใช้ระบบการติดตามประเมินผลตามหลักการของแผนที่ผลลัพธ์เท่านั้น(การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการองค์กร) - ต้องเก็บข้อมูลตามตัวชี้วัดต่อเนื่อง
เทคนิคการทบทวนหลังการปฏิบัติ (Retrospective technique)	<p>๔ คำถามเพื่อการได้บทเรียน</p> <p>๑.เหตุที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องแรงจูงใจที่เข้ามาทำงาน</p> <p>๒.โครงการที่เกิดขึ้นเพราะอะไร ความสำเร็จที่คาดหวังคืออะไรและอะไรคือความจริงที่เกิดขึ้น</p> <p>๓.อะไร คือสาเหตุที่ทำให้ความจริงเช่นนั้น</p> <p>๔.ได้เรียนรู้อะไรจากสิ่งที่เกิดขึ้นเกิดขึ้นและจะมีแนวทาง</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ทำหลังจบโครงการ ถอดบทเรียน ตั้งแต่การเกิดขึ้นของโครงการ กระบวนการ ดำเนินงาน ผลลัพธ์ - เหมาะกับการถอดบทเรียนโครงการที่ดำเนินเสร็จสิ้นและต้องทำในลักษณะเดียวกันอีก - ใช้ระยะเวลานานขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของโครงการ

เทคนิค	แนวทาง	จุดเด่น
การประเมินประสิทธิผลการทำงาน (Performance Measurement: PM)	- ต้องเห็นคุณค่าและเชื่อมั่นผลการประเมิน - ใช้ผลลัพธ์/ผลสำเร็จ ๓ ขั้นตอนในการถอดบทเรียน ๑. ทบทวนแผนงาน ผลงานและผลการประเมิน ๒. วิเคราะห์เหตุปัจจัยความสำเร็จและไม่สำเร็จ ๓. สังเคราะห์ข้อเสนอแนะ	- ถอดบทเรียนหลังเสร็จสิ้นโครงการ - เหมาะกับงานที่มีระบบการติดตามประเมินผล และมีการเก็บข้อมูลตามตัวชี้วัดแล้ว - ตัวชี้วัดความสำเร็จต้องมีความชัดเจน - ถอดบทเรียนตามกรอบตัวชี้วัด - ใช้เวลานานขึ้นอยู่กับความซับซ้อนชัดเจนของตัวชี้วัด

ระยะที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน

การสังเคราะห์เป็นกระบวนการบูรณาการปัจจัยต่าง ๆ ตั้งแต่สองปัจจัยขึ้นไปซึ่งอาจเป็นได้ทั้งคน สัตว์ สิ่งของ รวมทั้งเหตุการณ์และสิ่งที่อยู่ในรูปของแนวคิดเข้ามาเป็นองค์ประกอบร่วมกัน เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่หรือเกิดปรากฏการณ์ใหม่ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการบูรณาภาพ โดยปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่กระบวนการในการสังเคราะห์นั้น บางปัจจัยอาจจะได้ผ่านการวิเคราะห์แยกแยะสืบค้นมาก่อนแล้ว ขณะที่บางปัจจัยก็อาจจะยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์แยกแยะสืบค้นมาก่อน สภาวะรูปของปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่นำมาเป็นปัจจัยและองค์ประกอบในการสังเคราะห์นั้นอาจเป็นไปได้ทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งบูรณาภาพที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่หรือสิ่งใหม่อันเกิดขึ้นจากการสังเคราะห์นั้นก็เป็นไปได้ทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรมเช่นกัน

การคิดสังเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการคิดที่ดึงองค์ประกอบต่าง ๆ มาหลอมรวมกันภายใต้โครงร่างใหม่อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากเดิมครอบคลุมถึงการค้นคว้า รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะคิดซึ่งมีมากหรือกระจายกันอยู่มาหลอมรวมกัน คนที่คิดสังเคราะห์ได้เร็วกว่าย่อมได้เปรียบกว่าคนที่สังเคราะห์ไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เข้าใจและเห็นภาพรวมของสิ่งนั้นได้มากกว่า การคิดสังเคราะห์แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. การคิดสังเคราะห์เพื่อสร้างสิ่งใหม่ เช่น ประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตามต้องการ

๒. การคิดสังเคราะห์เพื่อสร้างแนวคิดใหม่ เป็นการพัฒนาและคิดค้นแนวคิดใหม่ ถ้าเราสามารถคิดสังเคราะห์ได้ดี จะทำให้พัฒนาความคิดหรือสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมความสำคัญของการคิดสังเคราะห์

การคืนข้อมูลสู่ชุมชน เป็นลักษณะของการจัดเวทีชาวบ้านในกับพื้นที่ชุมชนวิจัยและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งทำให้ประชาชนในพื้นที่วิจัยได้รับรู้ข้อมูลและผลของการวิจัย เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยในพื้นที่กับชุมชน และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน เกิดการนำความรู้ที่ได้รับจาก

การวิจัยไปปรับใช้กับชุมชนของตนเอง ในขณะที่ชุมชนใกล้เคียงก็สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้และดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่ใกล้เคียงกันได้ กระบวนการจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนมีขั้นตอนดังนี้

๑) เขียนร่างผลการวิจัยเพื่อคืนข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชน

๒) นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อขอคำปรึกษาและคำแนะนำ ซึ่งอาจารย์ที่ปรึกษาจะปรับแก้ในส่วนที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการตีความหรือการใช้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง รวมทั้งการเก็บข้อมูลมาอย่างไม่เพียงพอต่อการสรุปผลการวิจัย เป็นต้น

๓) ปรับแก้รายงานผลการวิจัยตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

๔) ติดต่อพื้นที่วิจัยเพื่อจัดเวทีชาวบ้านสำหรับคืนข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชน โดยการเชิญคนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยและชุมชนใกล้เคียงในกรณีและผู้เล่าเรื่องเห็นว่าชุมชนใกล้เคียงจะได้รับประโยชน์จากผลการวิจัยดังกล่าว

๕) จัดทำเอกสาร สรุปและรายงานผลการวิจัยเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยการปรับและใช้ภาษาที่ง่าย ทั้งนี้โดยจะเขียนในลักษณะของการเล่าเรื่องราว ผู้เล่าเรื่องไปทำอะไรมา พบอะไรบ้าง และให้ชุมชนช่วยดูว่าจะเอาผลที่ได้รับไปใช้อย่างไรบ้าง สิ่งสำคัญที่จะเขียนเน้นย้ำคือ บอกรัตถุประสงค์ของการจัดเวทีชาวบ้านที่เป็นไปเพื่อร่วมรับรู้ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน

๖) ส่งรายงานผลการวิจัยไปให้ชุมชนก่อนการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อให้ชุมชนให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feed back) และให้ชุมชนช่วยตรวจสอบผลการวิจัย

๗) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน โดยจะเน้นที่กระบวนการตรวจสอบข้อมูล การทำให้ชาวบ้านเห็นข้อมูลชุมชนของตนเอง และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของการนำผลการวิจัยไปใช้กับชุมชน

๘) ถอดบทเรียนเพื่อจัดทำหนังสือเพื่อเผยแพร่ผลการวิจัย

ระยะที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ในการวิจัยใด ๆ การดำเนินการในขั้นสุดท้าย คือ การเขียนรายงานการวิจัย เพื่อนำเสนอหรือเผยแพร่ผลการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ต่อผู้บังคับบัญชา/หน่วยงานต้นสังกัด/สถาบันการศึกษา/หน่วยงานที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยหรือบุคคลที่ให้ความสนใจในประเด็น/หัวข้อดังกล่าวได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป การรายงานผลการวิจัย เป็นเอกสารเชิงวิชาการที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นภายหลังได้ดำเนินการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว เพื่อนำเสนอผลการวิจัยให้แก่บุคคลที่สนใจ ผู้ให้การสนับสนุนทุน/หน่วยงานต้นสังกัด หรือบุคคลที่ต้องการใช้ประโยชน์ได้รับทราบ และศึกษาข้อเสนอแนะรวมทั้งสามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้

๔.๑.๔ ส่วนที่ ๔ เครื่องมือเรียนรู้ชุมชน

ข้อมูลในส่วนนี้นำมาจาก คู่มือการใช้เครื่องมือเพื่อช่วยในการทำงานร่วมกับชุมชน โดย ผศ. วีรบูรณ์ วิสารทสกุล และคณะ ได้รวบรวมขึ้นภายใต้โครงการการพัฒนาศักยภาพบุคลากรและกลไกเพื่อขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise; SE) สำหรับมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ซึ่งมี

เครื่องมือทำงานกับชุมชนจำนวนมากในคู่มือฉบับนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ ได้นำแนวคิดมาปรับประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะ เครื่องมือ Problem Tree Analysis ต้นไม้เจ้าปัญหา พัฒนาเป็น Ariyasacca Tree Analysis ต้นไม้อริยสัจเจ้าปัญหา

เครื่องมือที่ ๑ Empathy Map Canvas

Empathy Map Canvas เป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับการใช้เพื่อทำความเข้าใจชุมชน โดยมีที่มา จากขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดคือ ทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง ไม่ใช่แค่เข้าใจเพียงความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย แต่เข้าใจเสมือน เป็นกลุ่มเป้าหมาย เข้าใจความรู้สึกนึกคิด ความคาดหวัง ผิดหวัง กังวลใจ และความต้องการที่ลึกซึ้ง มากกว่าการบอกความต้องการ (Kernbach, ๒๐๑๘)

เครื่องมือนี้สามารถใช้สำรวจหรือเข้าถึง Insight ของกลุ่มเป้าหมายได้หลากหลายตามความต้องการของผู้ใช้เครื่องมือ แม้เครื่องมือดังกล่าวจะถูกออกแบบมาเพื่อใช้ในการสร้างนวัตกรรม หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์และธุรกิจ แต่สามารถนำมาปรับใช้ในการทำความเข้าใจชุมชนเพื่อเป้าหมายในการทำงานร่วมกับชุมชนได้เช่นกัน โดยต้องเข้าใจในแต่ละส่วนของเครื่องมือที่แบ่งออกเป็น ๗ ส่วน คือ Think, Feel, See, Say, Do, Hear, Pain และ Gain และนำทุกส่วนในเครื่องมือไปเก็บข้อมูล วิธีการนำเครื่องมือไปใช้

เมื่อเลือกกลุ่มเป้าหมายหรือชุมชนที่ต้องการสำรวจข้อมูลเชิงลึกแล้วเสร็จ ให้นำกระดาษหรืออุปกรณ์ที่สามารถเก็บเครื่องมือ Empathy Map Canvas ใช้ในการสำรวจ การสำรวจโดยใช้เครื่องมือนี้จะต่างจากการสัมภาษณ์ หรือเก็บภาพถ่าย แต่ต้องใช้ประสาทสัมผัสทั้งหมดในการสำรวจ ไม่ใช่เพียงแค่ตั้งคำถามให้ครบตามแต่ละส่วน แต่ตาต้องสังเกตรอบ ๆ สำรวจในสิ่งที่นอกเหนือไปจากกลุ่มเป้าหมายให้คำตอบ แต่เข้าใจผ่านกลิ่น จังหวะ ท่าทาง และสีหน้า แวดตา กล่าวคือ การมุ่งทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง ไม่สามารถทำได้เพียงแค่สัมภาษณ์ แต่ต้องอาศัยทุกวิถีทางในการเข้าใจแบบที่เขาคิด

หลังจากเข้าใจเทคนิคในการสำรวจกลุ่มเป้าหมายวิธีการใช้เครื่องมือ Empathy Map Canvas คือ การสำรวจข้อมูลตามแต่ละส่วน ไม่จำเป็นต้องเรียงต่อกัน หรือถาม ๑ และไปที่ ๒ เท่านั้น แต่สามารถตั้งคำถามให้เหมาะสมกับช่วงเวลาการตอบคำถามของกลุ่มเป้าหมาย (คำถามลูกโซ่ที่เป็นประเด็นสัมพันธ์กับคำตอบ) และออกแบบคำถามเพื่อให้ตอบโจทย์ในแต่ละส่วนของเครื่องมือ มีรายละเอียดของทั้ง ๗ ส่วน ดังนี้

๑. Who are we empathizing with? คือ ใครคือกลุ่มเป้าหมายที่เรากำลังทำความเข้าใจหรือสำรวจ เขามีบทบาทหน้าที่อย่างไรในชุมชน และทำไมเราต้องสำรวจกลุ่มเป้าหมายคนนี้
๒. What do they need? กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการสิ่งใด และต้องเป็นความต้องการที่แท้จริง
๓. What do they see? กลุ่มเป้าหมายมองเห็นอะไร และเขาชอบมองอะไรอยู่ เข้าใจผ่านการมองเห็นของเขา

๔. What do they say? คำพูด ประโยค ที่เขากล่าวถึง ซ้ำไปซ้ำมา เป็นคำติดปากที่ช่วยให้เราเข้าใจความต้องการของเขาได้อย่างลึกซึ้ง

๕. What do they do? เขาทำอะไรบ่อยครั้ง มีพฤติกรรมเช่นไร ท่าที ลักษณะการ แสดงออก

๖. What do they hear? เขากล่าวถึงสิ่งที่เขาได้ยินคนอื่นพูดเช่นไร คนในชุมชน ฯลฯ

๗. What do they think and feel? สิ่งที่เขาคิดและรู้สึก โดยแบ่งออกเป็นความเจ็บปวดและความสำเร็จ

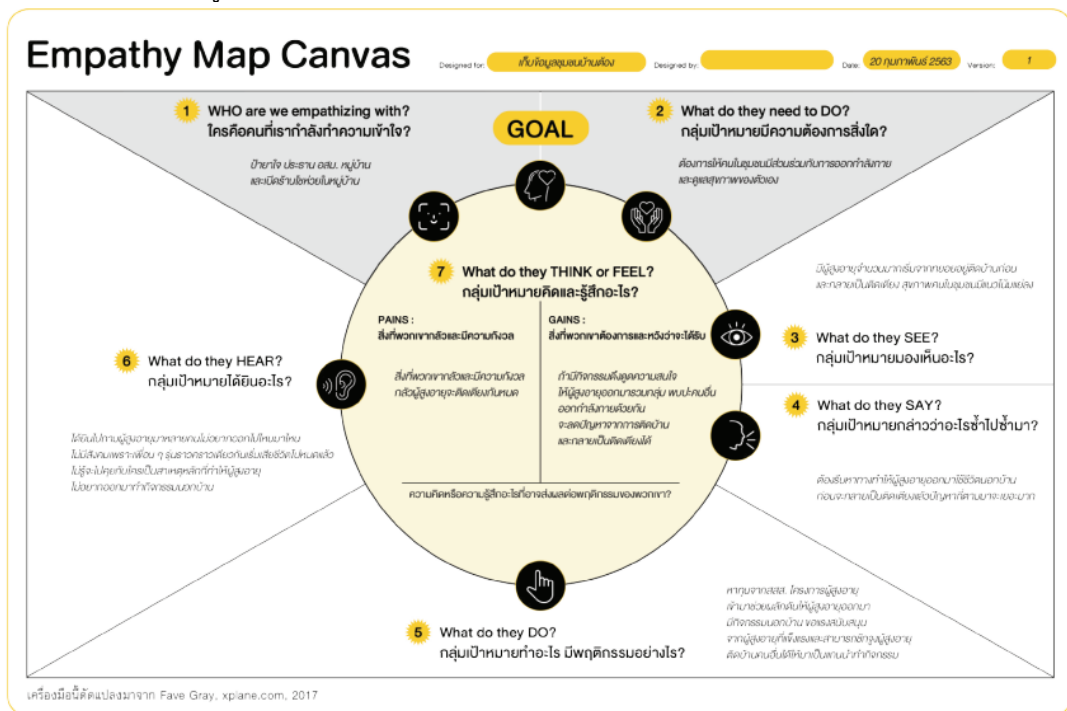
a. Pains สำรวจสิ่งที่เป็นปัญหาอุปสรรค หรือความเจ็บปวดของกลุ่มเป้าหมาย

b. Gains สำรวจสิ่งที่เป็นความคาดหวัง หรือสิ่งที่ประสบความสำเร็จของกลุ่มเป้าหมาย

Note

๑. การใช้เครื่องมือนี้ในการทำความเข้าใจชุมชน พยายามสื่อสารให้ได้มากที่สุด ลดการจดบันทึกทันทีเพราะจะทำให้เกิดบรรยากาศการเกรงกลัวต่อการให้ข้อมูล แต่ให้ผู้สำรวจทำความเข้าใจเครื่องมืออย่างเข้าใจก่อนจะลงสำรวจ และใช้การจดจำเพื่อมาจดบันทึกย้อนหลัง

๒. การตั้งคำถามในแต่ละส่วนของเครื่องมือ ไม่ควรถามตรง ๆ เช่น ที่มีความเจ็บปวดกับอะไรอยู่บ้าง ในชุมชนที่เจอปัญหาอะไร แต่เป็นการชวนคุยเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเล่าออกมาด้วยตนเองเพื่อความสบายใจและดูไม่โจมตี หรือแบ่งแยกระหว่างเราและเขา

ภาพที่ ๔.๑ ตัวอย่างการใช้เครื่องมือที่ ๕ Stakeholder Analysis^๑

เครื่องมือที่ ๒ Stakeholder Analysis

ภายหลังจากใช้เครื่องมืออื่น ๆ เพื่อทำความเข้าใจชุมชนทั้งศักยภาพและปัญหา ซึ่งหลังจากที่เก็บข้อมูลแล้วว่าชุมชนประสบปัญหาในด้านใดบ้าง ขั้นตอนต่อไปคือ การวิเคราะห์หว่ามีใครที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าวบ้าง โดยใช้การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

การวิเคราะห์และกำหนดกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder analysis) เป็นกระบวนการที่ต้องทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของ “กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” แต่ละกลุ่ม กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หมายความว่า บุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรที่มีความสนใจและอาจได้รับผลกระทบจากปัญหานั้น ๆ โดยผลกระทบอาจจะเป็นผลกระทบเชิงบวก หรือผลกระทบเชิงลบก็ได้ การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น นอกจากจะเป็นการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นการช่วยให้เห็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่หลากหลาย และโอกาสในการทำงานกับกลุ่มที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น (Alien & Kilvington, ๒๐๑๐)

ขั้นตอนในการวิเคราะห์กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบไปด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่

- (๑) การสร้างรายชื่อของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหา
- (๒) การสำรวจความสนใจและความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ
- (๓) การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมใน

กระบวนการออกแบบนโยบาย

โดยเครื่องมือที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ ตารางวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Matrix) ตามภาพด้านล่าง โดยมีการกำหนดปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ๒ ปัจจัย ได้แก่

- (๑) ความสนใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (interest) และ
- (๒) ความสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (importance)

เป็นสองปัจจัยหลักที่จะถูกใช้ในการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ความสนใจควรดูควบคู่ไปกับประโยชน์หรือโทษที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอาจจะได้รับ ความสำคัญ หมายถึง ความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นต่อปัญหาที่สนใจ

วิธีการนำเครื่องมือไปใช้

๑. อธิบายความหมายของ “กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” หมายความว่า บุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กร ที่มีความสนใจและอาจได้รับผลกระทบจากปัญหานั้น ๆ โดยผลกระทบอาจจะเป็นผลกระทบเชิงบวก หรือผลกระทบเชิงลบก็ได้ การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นั้น นอกจากจะเป็นการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นการช่วยให้เห็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่หลากหลาย และโอกาสในการทำงานกับกลุ่มที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

^๑สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.), คู่มือการใช้เครื่องมือเพื่อช่วยในการทำงานร่วมกับชุมชน, ๒๕๖๕, หน้า ๖-๗.

๒. ให้ผู้เข้ารับการอบรมสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายและระบุข้อมูลลงในตารางระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยดูความสัมพันธ์ระหว่างความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

๓. ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีบ้าง ถึงมีมาก และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาก อยู่กลุ่ม A

๔. ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีบ้าง ถึงมีมาก และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียน้อยถึงไม่มี อยู่กลุ่ม B

๕. ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียน้อย ถึงไม่ทราบ และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาก อยู่กลุ่ม C

๖. ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความสนใจของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีบ้าง ถึงมีมาก และความสำคัญของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียน้อยถึงไม่มี อยู่กลุ่ม D

๗. เมื่อสามารถจัดกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้วเราสามารถมองเห็นถึงผู้ได้รับผลประโยชน์จากโครงการหรือสิ่งที่ทำ กลุ่มคนเหล่านั้นมีความเป็นไปได้ว่าจะให้ความร่วมมือในการผลักดันให้งานของผู้เข้ารับการอบรมประสบความสำเร็จ

Note

ควรตรวจสอบให้ตีว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ระบุมานั้นมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้น ๆ

บันทึกว่ากลุ่มผู้ถูกถามตอบสนองกับภาพอย่างไร เพื่อนำไปตีความเชิงสังคมเกี่ยวกับการตีความหรือตีคุณค่าเชิงสังคมในมิติต่าง ๆ ของบุคคลนั้นต่อไป โดยเทคนิคนี้เหมาะกับการใช้ทดสอบและวิจัยกับทั้งเด็กและพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ โดยนอกจากจะทำให้ทราบถึงแนวคิดหรือทัศนคติแล้ว ยังทำให้ทราบถึงความต้องการของคนกลุ่มนั้นในขณะนั้นได้อีกด้วยว่า สิ่งใดคือสิ่งที่เขามองว่าเป็นปัญหา หรือสิ่งใดที่เขามองว่าเป็นสิ่งที่ต้องการ เป็นต้น

วิธีการนำเครื่องมือไปใช้

๑. อธิบายความหมายของการใช้เครื่องมือการใช้ภาพถามให้ชัดเจนกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้ใช้เครื่องมือนี้อย่างละเอียด

๒. มอบหมายอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการใช้ หรือ นัดหมายกับผู้ที่มิอุปกรณ์ว่าต้องการจำนวนกี่ภาพ และกำหนดกรอบพื้นที่การเก็บอยู่ที่ใด

๓. ให้เวลาออกไปถ่ายภาพเพื่อเก็บรายละเอียดชุมชน

๔. เมื่อได้ภาพมาให้สำรวจมุมมองและความเป็นไปในชุมชนผ่านภาพถ่าย เปิดโอกาสให้ผู้ถ่ายบอกเล่าเรื่องราวในภาพตนเอง

๕. สรุปเนื้อหาที่อยู่ลึกลงไปมากกว่าภาพถ่าย เพื่อใช้ทำความเข้าใจชุมชนผ่านเลนส์ที่ชุมชนมอง

Note

ควรกำหนดเป้าหมายของวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้กลุ่มเป้าหมายเก็บภาพให้ชัดเจน ทั้งพื้นที่เชิงกายภาพและประเด็น

ภาพที่ ๔.๓ ตัวอย่างการใช้เครื่องมือที่ ๕ Stakeholder Analysis^๓

เครื่องมือ ที่ ๔ Ariyasacca Tree Analysis

เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis พัฒนามาจาก Problem Tree Analysis ต้นไม้เจ้าปัญหา คือ เครื่องมือที่จะช่วยกรอบให้เห็นความเชื่อมโยงของปัญหาต่าง ๆ โดยจะแสดงให้ตระหนักถึงสาเหตุและผลกระทบจากปัญหานั้น ทำโดยการวาดแผนภาพสาเหตุของปัญหา ปัญหาและผลลัพธ์ของปัญหาในรูปแบบต้นไม้ กล่าวคือ จาระบุสาเหตุ (Root cause) ไว้ข้างล่างสุดซึ่งก็คือรากของต้นไม้ ในขณะที่ตรงกลางของต้นไม้จะระบุถึงปัญหาหลัก (Core problem) และด้านบนสุดของต้นไม้จะระบุถึงผลกระทบที่เกิดจากปัญหา (Effect) โดยทั่วไปแล้ว ปัจจัยหลักของการวิเคราะห์ต้นไม้เจ้าปัญหา คือ การ

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๑๙.

พิจารณาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ร่วมทีมเพื่อที่จะตระหนักถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาจากการลงพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย ปัญหาหลัก สาเหตุของปัญหา และผลกระทบของปัญหา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกจะทำให้แต่ละคนตระหนักถึงความคิดเห็นของผู้ร่วมทีมต่อปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบของปัญหา นอกจากนี้ การให้โอกาสกับสมาชิกให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นจะทำให้ผู้ร่วมทีมรู้สึกเป็นหนึ่งของทีม โดยผลลัพธ์ของเครื่องมือ คือ จะได้ผลสรุปของปัญหาที่ต้องการแก้ไขร่วมกันของผู้ร่วมทีม ซึ่งปัญหาดังกล่าวจะเป็นปัญหาที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นปัญหาที่ควรดำเนินการแก้ไข (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.), ๒๕๖๕ : ๒๒-๒๓)

โดยเพิ่มเติมการพิจารณาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ร่วมทีมเพื่อที่จะตระหนักถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาจากการลงพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย เป้าหมาย และวิธีการหรือแนวทางที่นำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินการสู่เป้าหมายที่ทีมต้องการ

วิธีการนำเครื่องมือไปใช้

๑. สัมภาษณ์ผู้ประสบปัญหา เนื่องจากปัญหาของชุมชนแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกันออกไปตามบริบทของชุมชนที่ต่างกัน ดังนั้นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ปัญหาที่แท้จริงของชุมชนนั้น อาจจะต้องใช้เวลาในการพูดคุยเพื่อให้ได้ข้อสรุป การใช้ต้นไม้ร้อยสัจเจ้าปัญหาจะทำให้ทุกคนเห็นภาพเหมือนกัน ทุกคนสามารถเสริมความคิดเห็นหรือสนับสนุนความคิดเห็นคนอื่น ๆ ได้ ในขณะเดียวกันการเขียนและแปะลงบนต้นไม้เจ้าปัญหานั้นจะทำให้ไม่หลุดประเด็น

๒. ให้ผู้ใช้งานเครื่องมือสัมภาษณ์ถึงปัญหาของชุมชน โดยเริ่มจากแกนกลางของปัญหา โดยขณะเริ่มดำเนินการอาจพบปัญหามากกว่าหนึ่งปัญหาก็ได้

๓. ระบุแกนกลางของปัญหา เมื่อได้แกนกลางของปัญหาแล้วให้ระบุสาเหตุของปัญหา และผลกระทบจากปัญหา ซึ่งบางปัญหาสามารถมาจากสาเหตุเดียวกันได้

๔. จากนั้นให้วิเคราะห์ร่วมกันว่าปัญหาที่แท้จริงคือปัญหาอะไร

๕. หลังจากสามารถระบุประเด็นปัญหาของพื้นที่ได้แล้ว ให้ลองจัดอันดับว่าปัญหาใดควรเป็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไขที่สุด

นำเอาวิธีการทั้ง ๕ ขั้นตอนนี้ ประยุกต์ใช้ในการกำหนดเป้าหมาย และระบุแนวทาง หรือวิธีการการปฏิบัติให้บรรลุตามเป้าหมายที่ชุมชนต้องการร่วมกัน

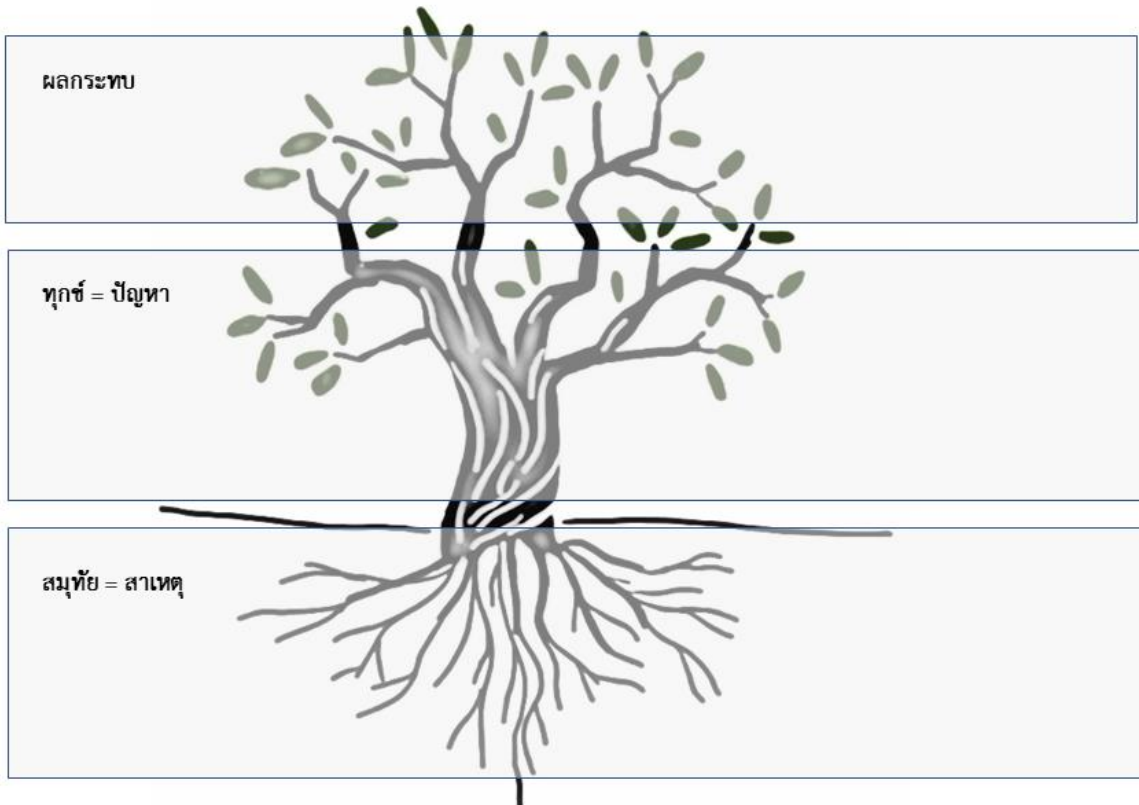
Note

๑. การระบุประเด็นปัญหาโดยใช้ต้นไม้เจ้าปัญหาควรเริ่มต้นจากการช่วยกันแสดงความคิดเห็นก่อน เมื่อสมาชิกเริ่มแสดงความคิดเห็นแล้ว ให้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้สมาชิกคนอื่น ๆ ได้รับความรู้ และสามารถมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นได้

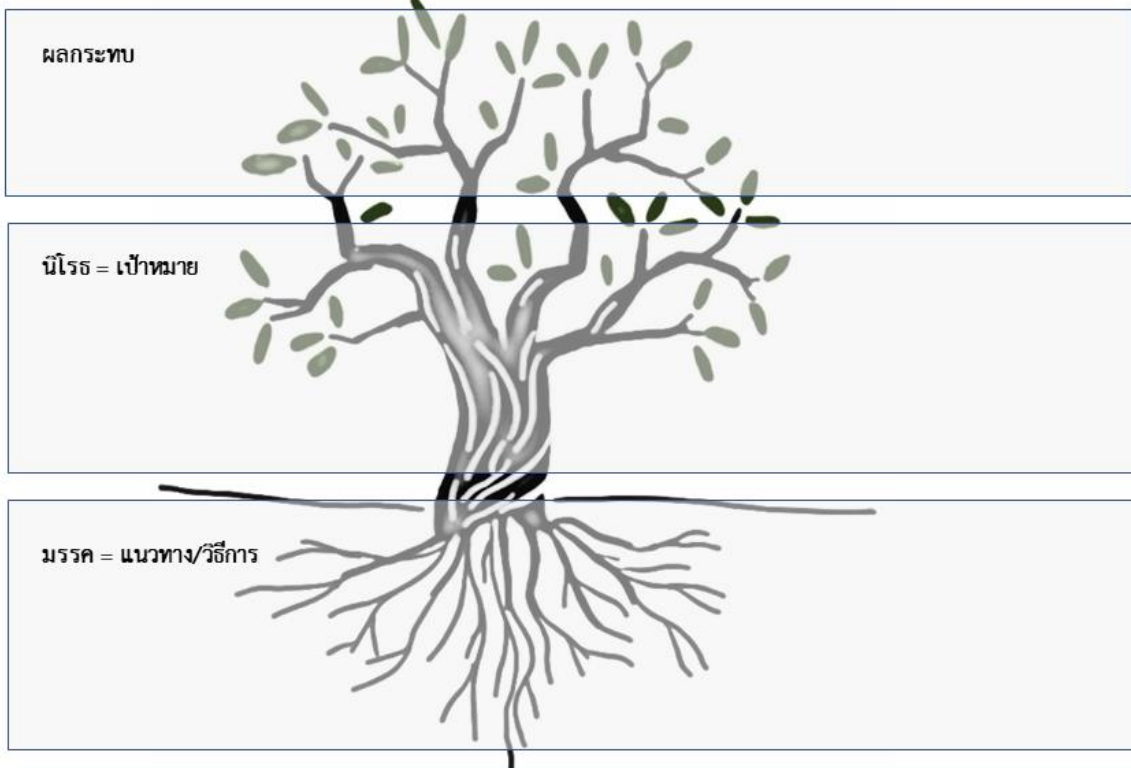
๒. ในระหว่างที่ทุกคนกำลังแสดงความคิดเห็นเรื่องประเด็นปัญหาในชุมชน วิทยาการกระบวนการ อาจจะปล่อยให้สมาชิกหรือชุมชนได้ลงความคิดเห็นกันเอง แล้ววิทยาการกระบวนการทำหน้าที่สรุปประเด็นปัญหา ทำให้กระชับ จัดหมวดหมู่ เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น

เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis ต้นไม้ร้อยสัจ ต้นที่ 1 ต้นปัญหา

ภาพที่ ๔.๔ ตัวอย่าง ต้นไม้ร้อยสัจ ต้นที่ ๑ ต้นปัญหา (ปัญหา/สาเหตุ/ผลกระทบ)

เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ 2 ต้นปัญญา

ภาพที่ ๔.๕ ตัวอย่าง ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ ๒ ต้นปัญญา (เป้าหมาย/แนวทางหรือวิธีการ/ผลกระทบ)

๔.๒ ผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการทดลองนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่พัฒนาขึ้น ซึ่งได้ทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา มีนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ลงทะเบียนเรียนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕ จำนวน ๑๖ รูป/คน เป็นนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีสุดท้าย หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยนิสิตได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เป็นการนำเอากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานไปใช้ในการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุในชุมชน ดำเนินงานตามกรอบแนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ๗ ขั้นตอน ประกอบด้วย ดังนี้ ระยะเวลาที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือการระดมสมอง” ระยะเวลาที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา การออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต ระยะเวลาที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา

ระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน ระยะที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน ระยะที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน และระยะที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ซึ่งในที่นี้นำมาเสนอในรูปแบบบทความวิจัย มีรายละเอียดผลการดำเนินงานทดลองใช้กระบวนการรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพอาชีวศึกษาทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเสนอเป็นบทความวิจัย^๔ ตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ บทนำ

สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานผลดำเนินการสำรวจประชากรสูงอายุ ในปี ๒๕๖๕ มีผู้สูงอายุ (๖๐ ปี ขึ้นไป) จำนวน ๑๓,๓๕๘,๗๕๑ คน หรือร้อยละ ๑๙.๖ ของประชากรทั้งหมด แบ่งเป็นผู้สูงอายุชาย ร้อยละ ๔๔.๗ และผู้สูงอายุหญิง ร้อยละ ๕๕.๓ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุวัยต้น (๖๐-๖๙ ปี) คิดเป็น ร้อยละ ๕๗.๒ จำแนกผู้สูงอายุในแต่ละภาค ดังนี้ ภาคเหนือมีร้อยละของผู้สูงอายุสูงสุด ร้อยละ ๒๕.๒ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ ๒๒.๕ ส่วนภาคกลางและภาคใต้มีร้อยละของผู้สูงอายุใกล้เคียงกัน ร้อยละ ๑๗.๒ และ ๑๖.๖ ตามลำดับ และกรุงเทพมหานครมีร้อยละของผู้สูงอายุต่ำสุด ร้อยละ ๑๕.๑ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๖๕) จากกระแสการก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย ภาครัฐบาลจึงวางแผนรับมือทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนเตรียมการในด้านสวัสดิการบริการ และสร้างหลักประกันต่าง ๆ เพื่อรองรับประชากรสูงอายุในอนาคต กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กำหนดนโยบายขับเคลื่อนการทำงานเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการเสริมประสิทธิภาพทางสังคมในลักษณะการพัฒนาศักยภาพและการสร้างเครือข่ายในกลุ่มผู้สูงอายุ การส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพตลอดช่วงชีวิตภายใต้กิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ และศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ (กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๖๔) ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ มีความศรัทธาเชื่อมั่นในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น แท้จริงแล้วในวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ มีการน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนไปยึดถือปฏิบัติ โดยอยู่ในรูปแบบของประเพณี วิถีวัฒนธรรมไทย องค์การทางศาสนาจึงเป็นเสาหลักที่พึ่งทางด้านจิตใจที่สำคัญของชาวไทยมาแต่อดีต ฉะนั้น จึงเห็นว่าหน่วยงานต่าง ๆ ที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ควรมีการนำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นเครื่องมือช่วยเยียวยารักษาจิตใจผู้สูงอายุ ในมิติของการพัฒนาสุขภาวะทางด้านจิตใจที่ก่อให้เกิดสุขภาวะทางด้านสังคมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในครอบครัว ชุมชน ทั้งกลุ่มคนวัยเดียวกันและการปรับตัวอยู่ร่วมกันกับคนต่างวัย รวมทั้งสุขภาวะทางด้านปัญญา คือ การมีโลกทัศน์ ชีวทัศน์ รู้และเข้าใจสัจธรรมของโลกและชีวิตตามทัศนะคำสอนทางพุทธปรัชญา เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำเนินชีวิตไปอย่างมีความสุขในการอยู่ร่วมกับคนวัยเดียวกันหรือต่างวัยในสังคม

ด้วยจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมไทย ประกอบกับธรรมชาติของผู้สูงอายุที่ต้องเผชิญกับความเสื่อมและภาวะความถดถอยทางร่างกาย จิตใจ และความสัมพันธ์ทางสังคม มักจะ

^๔บทความวิจัยฉบับนี้ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๖๖) : ๕๖-๗๗.

ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของผู้สูงอายุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยผู้สูงอายุประสบปัญหาด้านจิตใจ ที่มาจากความรู้สึกเหงา ว้าเหว และไม่เห็นคุณค่าในตนเอง ปัญหาการถูกเอาเปรียบที่เป็นผลมาจากการไม่รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ปัญหาช่องว่างในการสื่อสารและการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น ๆ (สิรินทร พิบูลภานุวัฒน์ และคณะ, ๒๕๖๓) เห็นได้ว่าปัญหาด้านจิตใจเหล่านี้ ล้วนเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ การน้อมนำเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา (Buddhist Perspective) มาใช้ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้สูงอายุ จึงเป็นอีกทางเลือกที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหและพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี โดยการนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ให้มีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เสริมสร้างความฉลาดทางอารมณ์ สุขุม เข้าใจชีวิต เผชิญปัญหาได้โดยการยอมรับ และเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง ปฏิบัติกิจกรรมอันมีคุณประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจอย่างสม่ำเสมอ ดำเนินชีวิตด้วยความมีสุขภาพจิตที่ดีและพัฒนาภาวะจิตใจของตนไปสู่ความรู้สึกพึงพอใจ ภูมิใจในชีวิตของตนที่เกิดขึ้น สามารถจัดการกับชีวิตที่ดำเนินในแต่ละวัน มีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขอย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สพ.อว.) ในโครงการทุนพัฒนาศักยภาพการทำงานวิจัยของอาจารย์รุ่นใหม่ ภายใต้หัวข้อวิจัยเรื่องการพัฒนาระบบการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการดำเนินงานโครงการวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้ ได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนบูรณาการกับการวิจัย โดยคณาจารย์ร่วมกับคณะนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ ๓ ผู้กำลังศึกษารายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (Independent Study on Buddhism) ในวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้นำเอากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ลงไปดำเนินการศึกษาเชิงพื้นที่ในชุมชนวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยปักหมุดหมายสำคัญไปที่ปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุในชุมชน ทำให้ทราบว่าผู้สูงอายุในชุมชนมีความสนใจในการเข้าร่วมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน แต่ต้องเดินทางไปเข้าร่วมปฏิบัติในสำนักต่าง ๆ ที่เปิดให้มีการจัดปฏิบัติธรรม ซึ่งอยู่ห่างไกลจากชุมชนที่อาศัยอยู่ ทำให้เกิดความไม่สะดวกในเรื่องการเดินทางไปเข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งสะท้อนให้ทราบว่าปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุไม่เอื้ออำนวยในการเข้าร่วมกิจกรรมเพราะไม่สามารถปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของสำนักปฏิบัตินั้น ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้ผู้สูงอายุในชุมชนจึงต้องการให้มีการจัดกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะจิต ทักษะการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมีลักษณะเป็นกิจกรรมวิถีพุทธที่มีความยืดหยุ่นให้ผู้ที่มิมีปัญหาเรื่องสุขภาพทางด้านร่างกายสามารถเข้าร่วมได้ตามกำลังความสามารถอย่างเหมาะสม

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุควรมีกิจกรรมต่าง ๆ ทำร่วมกันในชุมชนเพื่อคลายความเครียดความเหงา และเสริมสร้างสุขภาวะทางจิต (ภัทรธิดา ผลงาม และคณะ, ๒๕๖๓) ซึ่งมีผลการวิจัยค้นพบว่า ผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมสูงจะมีการปรับตัวได้ดี ทั้งทางร่างกายจิตใจและสังคมและบุคคลที่สามารถดำรงกิจกรรมทาง

สังคมได้จะเป็นผู้ที่มีความพอใจในชีวิตสูงและมีภาพลักษณ์เกี่ยวกับตัวเองดี (อรรถพล เกิดอรุณสุขศร และคณะ, ๒๕๖๓) และยังมีผลการวิจัย พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ไม่มีปัญหาทางด้านสุขภาพจะจิต เกิดจากการได้เข้าวัด ฟังธรรม สวดมนต์เป็นประจำ ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา (นิวัฒน์ พุฒวันเพ็ญ, ๒๕๖๓) โดยมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุตามหลักวิถีพุทธ พบว่า กิจกรรมวิถีพุทธทำให้ผู้สูงอายุมีจิตใจที่สบาย สงบ จิตใจมั่นคงเข้มแข็ง โปรแกรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุควรมีกิจกรรมที่หลากหลายสอดคล้องกับกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกให้กับผู้สูงอายุได้นำไปปฏิบัติได้เหมาะสมกับสุขภาพของตนเองและเหมาะสมตามยุคดิจิทัล (ฐิตติยา เนตรวงษ์ และคณะ, ๒๕๖๒)

จากการสะท้อนความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัย ประกอบด้วย คณาจารย์ นิสิต นักวิจัยชาวบ้าน จึงเห็นว่าควรมีการสร้างความร่วมมือกับผู้สูงอายุในชุมชน รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ภาคประชาสังคม เป็นต้น ในการร่วมมือกันออกแบบพัฒนาและทดลองใช้กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุให้มีทักษะการดำเนินชีวิตที่สงบสุขในบั้นปลาย โดยการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาบูรณาการกับความรู้ของวิทยาการสาขาอื่น ๆ พัฒนาเป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นไป

๔.๒.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
๒. เพื่อพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
๓. เพื่อทดลองใช้กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๔.๒.๓ วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนา กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ใช้วิธีดำเนินการวิจัยในรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) มีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การวิจัย : การศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยการจัดสนทนากลุ่มร่วมกับผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง

ขั้นตอนที่ ๒ การพัฒนา : การพัฒนาคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยการออกแบบกิจกรรมจากการศึกษาความต้องการของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง

ควบคู่กับศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ขั้นตอนที่ ๓ การวิจัย : การทดลองใช้คู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยนำไปทดลองใช้จัดกิจกรรมกับผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ ๔ การพัฒนา : การประเมินผลการทดลองใช้คู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยการจัดสนทนากลุ่มร่วมกับผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนวัดวัดบางหลวง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จำนวน ๒๒ คน ผู้เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุตำบลบางหลวง ปี พ.ศ. ๒๕๖๕ โดยการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อออกแบบและพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยมีลำดับขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

๑.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม

๑.๒) กำหนดประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย ประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหาสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ และประเด็นคำถามเกี่ยวกับความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

๑.๓) นำแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๑.๔) ปรับปรุงแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๒. คู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๒.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

๒.๒) ออกแบบคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๒.๓) นำคู่มือฉบับร่างเสนอผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

๒.๔) นำคู่มือฉบับร่างเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๒.๕) ปรับปรุงคู่มือตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๓. แบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๓.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

๓.๒) สร้างแบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๓.๓) นำแบบสังเกตเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๓.๔) ปรับปรุงแบบสังเกตตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๔. แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๔.๑) ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๔.๒) กำหนดประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค ข้อเด่น ข้อด้อย ของกิจกรรม และประเด็นคำถามเกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนากิจกรรม

๔.๓) นำแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๔.๔) ปรับปรุงแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา และความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล

๔.๒.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. ข้อมูลเชิงเอกสาร

การศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ วารสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำผลการวิเคราะห์สังเคราะห์เอกสารมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบเครื่องมือ ได้แก่ แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม แบบสังเกตพฤติกรรม และคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๒. ข้อมูลภาคสนาม

๒.๑ ขอนหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการจัดสนทนากลุ่ม และการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๒.๒ นำหนังสือขอความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ คณะผู้วิจัย อาจารย์ นิสิต ผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง นักวิจัยชาวบ้าน เพื่อสร้างความร่วมมือในการออกแบบและพัฒนาคู่มือการจัดกิจกรรม โดยการจัดสนทนากลุ่ม

๒.๓ นำหนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือทุกฉบับจากผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การใช้ภาษา ความเหมาะสมในการเก็บข้อมูล และหนังสือขอความอนุเคราะห์อำนวยความสะดวกในการการจัดกิจกรรมจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล

๒.๔ การเก็บข้อมูลจากการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ระหว่าง วันที่ ๑๓-๑๕ เดือนมกราคม ๒๕๖๖ ณ วัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรม และแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

๔.๒.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร และการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม โดยการดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ (เจริญพงษ์ วิชัย, ๒๕๖๔) ขั้นที่ ๑ กำหนดมโนทัศน์ (Concept) ขั้นที่ ๒ รวบรวมสาระเนื้อหา (Content) ขั้นที่ ๓ วิเคราะห์/สังเคราะห์จำแนกกลุ่มข้อมูล (Classification)

การวิเคราะห์ สังเคราะห์ จำแนกกลุ่มข้อมูล ศึกษาและประมวลผลข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากแบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม จำแนกข้อมูลออกเป็น ๒ ชุด คือ ๑) ข้อมูลเพื่อออกแบบและพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ๒) ข้อมูลเพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ และการประมวลผลข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากแบบสังเกตพฤติกรรม แบบบันทึกการจัดกลุ่มสนทนา บัตรคำ สะท้อนการเรียนรู้ ความคิด อารมณ์ของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง

๔.๒.๖ ผลการวิจัย

๑) ผลการศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ การศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จากการทบทวนเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ สรุปได้ว่า ปัญหาสุขภาพด้านร่างกายเมื่อย่างเข้าสู่วัยชรา ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคมในการปรับตัวอยู่ร่วมกับคนครอบครัว หรือบุคคลอื่นในสังคมที่เป็นคนต่างวัย และปัญหาอื่น ๆ ล้วนมีผลกระทบต่อปัญหาเกี่ยวกับสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ซึ่งพบว่าที่ผ่านมามีการศึกษิตวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไข ปัญหาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ และมีการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาบูรณาการกับแนวคิดทางด้านจิตวิทยาในการจัดกิจกรรมพัฒนาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ ทำให้ทราบได้ว่าหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถมีความสำคัญในการช่วยแก้ปัญหาเรื่องนี้ได้โดยตรง

จากผลการสนทนากลุ่มครั้งที่ ๑ ร่วมกับผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง ทำให้ทราบถึงความต้องการในการพัฒนาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุด้วยการจัดกิจกรรมวิถีพุทธ ได้แก่ ความต้องการความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักการและแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน และการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาเยียวยาจิตใจของตนเอง การดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสัจธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขสงบจากภายใน ในการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุเห็นชอบร่วมกันว่าควรมีกิจกรรมหลัก ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ภาคทฤษฎีที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับวิชาชีวิตตามทศนะคำสอนทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่สองเป็นกิจกรรมภาคการปฏิบัติทางด้านจิตใจ โดยการจัดกิจกรรมต่อเนื่องเป็นเวลาก่อนน้อย ๒ คืน ๓ วัน และได้ร่วมกันตั้งชื่อกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ว่า กลุ่ม “เพื่อนบางหลวงรักษัธรรม”

๒) ผลการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยการนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุในชุมชน ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ มาใช้ในการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตผู้สูงอายุเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง ควบคู่กับการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการออกแบบและพัฒนาเป็นคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรม นำคู่มือการจัดกิจกรรมฉบับร่างเข้าสู่การสนทนากลุ่มครั้งที่ ๒ ในรูปแบบออนไลน์ ผ่านโปรแกรม zoom เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและความต้องการในการพัฒนากิจกรรม สรุปผลการสนทนากลุ่มให้มีการปรับปรุงรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรม แสดงสาระสำคัญของกิจกรรม บอกวัตถุประสงค์ของกิจกรรม อธิบายลักษณะของการจัดกิจกรรม และระบุวิธีการวัดประเมินผลกิจกรรม ในระยะการพัฒนาคู่มือมีการปรับปรุงรายละเอียดของกิจกรรมตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ผลลัพธ์ที่เกิดจากวิจัยในขั้นตอนนี้ คือ คู่มือสำหรับการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ จำนวน ๗ กิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

กิจกรรมที่ ๑ รู้จักใจ รู้จักธรรม

สาระสำคัญ การเรียนรู้วิธีการเจริญภาวนาตามหลักสติปัฏฐานสูตร ผ่านการฝึกปฏิบัติในอิริยาบถนั่งกับดิน เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจและมีสติตามคู้ร่างกายรู้ใจ ไม่ส่งจิตออกนอก เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริงด้วยจิตที่ตั้งมั่นและเป็นกลาง เป็นการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะทางจิต ในการมีสติอยู่กับปัจจุบัน อารมณ์ เกิดการตื่นรู้ เห็นสังขาร กฏแห่งความจริงตามหลักไตรลักษณ์

วัตถุประสงค์ (๑) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจวิธีการเจริญภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน (๒) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้และเข้าใจจุดมุ่งหมายของการเจริญภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน (๓) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีทักษะในการพิจารณาความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์

ลักษณะกิจกรรม การฟังธรรมบรรยายเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน และการฝึกเจริญสติในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน และการฝึกสติอยู่กับอารมณ์ความรู้สึก การเคลื่อนไหวของร่างกาย และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน การจัดกิจกรรมให้มีความยืดหยุ่นตามความเหมาะสมกับสุขภาพทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุ

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสนทริยสนทนา
ถาม - ตอบ ความรู้ความเข้าใจ ข้อสงสัยแนวทางปฏิบัติ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การปฏิบัติกัมมัฏฐาน

กิจกรรมที่ ๒ แปลมนต์ คันธธรรม

สาระสำคัญ ทำวัตรเช้า - เย็น สวดมนต์แปล เพื่อให้ทราบถึงความหมายของบทสวดมนต์ ส่งจิตคล้อยตามพิจารณาในความหมายให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง น้อมจิตสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย การพิจารณาสังขารของชีวิตจากบทสวดมนต์แปล พระสูตรต่าง ๆ และบทปลงสังขาร

วัตถุประสงค์ (๑) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการสวดมนต์ (๒) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจสาระธรรมของบทสวดมนต์แปล (๓) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีทักษะในการสวดสาธยายบทสวดมนต์แปล

ลักษณะกิจกรรม การประสานเสียงสวดสาธยายบททำวัตรเช้า-เย็น และบทสวดมนต์อื่น ๆ ที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมและเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยการสวดเป็นภาษาบาลีพร้อมแปลความหมายเป็นภาษาไทย

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสนทริยสนทนา
การถาม-ตอบ ความเข้าใจในสาระธรรมจากบทสวดมนต์

กิจกรรมที่ ๓ ฟังสุข ฟังทุกข์ ฟังธรรม

สาระสำคัญ การบรรยายธรรมหัวข้อธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ และทักษะการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดแง่คิดเข้าใจความจริงของโลกและชีวิต

วัตถุประสงค์ (๑) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ (๒) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีทักษะในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อให้ผู้สูงอายุนำข้อคิดหลักธรรมจากการฟังบรรยายไปถ่ายทอดต่อให้ผู้ฟังอื่นฟังได้

ลักษณะกิจกรรม เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้คณะนิสิตผู้ร่วมวิจัยได้ฝึกทักษะในการเผยแพร่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ด้วยภาษาร่วมสมัยที่ผู้ฟังเข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้ได้จริง โดยการบรรยายตามหลักพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้า คือ แจ่มแจ้ง ชูใจ แกล้วกล้า ร่าเริง

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนา การถาม-ตอบ ความเข้าใจในสาระธรรมจากกิจกรรม

กิจกรรมที่ ๔ เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ

สาระสำคัญ การออกเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง หรือผู้ป่วยที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เป็นการไปเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้าน แจกเครื่องอุปโภคบริโภค เรียนรู้สังขารของชีวิต เห็นความเจ็บป่วยของชีวิตเป็นเรื่องธรรมดา เจริญพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ปรับสภาวะภายในให้จิตใจเหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมทางจิต

วัตถุประสงค์ (๑) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เจริญพรหมวิหารธรรมผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน (๒) เพื่อให้ผู้สูงอายุพิจารณาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ธรรมตาของชีวิต (๓) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ ตระหนักรู้สังขารของชีวิต

ลักษณะกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง ผู้สูงอายุในชุมชน ร่วมกับเทศบาลตำบลบางหลวง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบางหลวง ภาคประชาสังคม สมาชิกชมรมผู้สูงอายุตำบลบางหลวง เพื่อเป็นการเยี่ยมเยียนและบริจาคเครื่องอุปโภคบริโภคที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับผู้รับมอบ

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนา การถาม-ตอบ ความเข้าใจสาระธรรมจากกิจกรรม

กิจกรรมที่ ๕ คั่นคว้าน คั่นคว้านธรรม

สาระสำคัญ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่องการเลือกเพื่อนวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน โดยจำแนกตามจริต ๖ ประเภท ได้แก่ อสุภะกัมมัฏฐานเหมาะกับราคะจริต การเจริญเมตตาเหมาะกับโทสะจริต การเจริญอานาปานสติเหมาะกับโมหะจริต กับวิตกจริต อนุสสติ ๑๐ เหมาะกับสัทธาจริต มรณานุสสติเหมาะกับพุทธจริต

วัตถุประสงค์ (๑) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจเรื่องจริต ๖ (๒) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ทราบลักษณะนิสัยและจริตของตน (๓) เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจหลักการเจริญกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน

ลักษณะกิจกรรม เกมสับออกจริต โดยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทำแบบสอบถาม และรวมคะแนน โดยแบ่งช่วงคะแนนในแต่ละกลุ่ม จำแนกกลุ่มนั้น ๆ ออกเป็นประเภทจริตต่าง ๆ ตามช่วงคะแนน ให้ผู้เข้าร่วมสะท้อนคิดลักษณะนิสัยของตนกับจริตนั้น ๆ พร้อมกับบอกข้อดีข้อเสียของจริตแต่ละประเภท

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนา การถาม-ตอบ ความเข้าใจเกี่ยวกับกัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน

กิจกรรมที่ ๖ ถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน

สาระสำคัญ สะท้อนคิดเส้นทางชีวิตที่ผ่านมา แลกเปลี่ยนประสบการณ์การประยุกต์ใช้หลักธรรม อูบายวิธีในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข สรุปรวบรวมเป็นข้อคิด คติธรรม เพื่อนำภูมิปัญญาวิชาชีวิตไปเผยแพร่ ส่งต่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

วัตถุประสงค์ (๑) เพื่อให้ผู้สูงอายุสะท้อนคิดการประยุกต์ใช้หลักธรรม อูบายวิธีในการดำเนินชีวิต (๒) เพื่อให้ผู้สูงอายุตระหนักรู้ เกิดความภูมิใจ ในตนเอง (๓) เพื่อให้ผู้สูงอายุ เห็นคุณค่าในตนเองจากการแชร์ประสบการณ์ภูมิปัญญาวิชาชีวิต

ลักษณะกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมรวมกลุ่มกัน เขียน mind map เกี่ยวกับ ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินชีวิต พร้อมกับแสดงอูบายวิธี การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ให้ผู้สูงอายุทุกท่านเขียนข้อคิด คติธรรมของตนใส่กระดาษ post-it นำมาแปะที่บอร์ด ให้ตัวแทนกลุ่มออกมาบรรยายสรุปข้อคิด คติธรรม ที่อยากจะบอกกับคนรุ่นหลัง นำไปใช้เมื่อเจอปัญหาชีวิต

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนาถาม-ตอบ แลกเปลี่ยน ผลการถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม

กิจกรรมที่ ๗ ตักบาตร เติมบุญ

สาระสำคัญ จัดกิจกรรม สร้างความรักความสามัคคีของคนในชุมชน โดยการร่วมกันบริจาคเครื่องอุปโภคบริโภคด้วยการตักบาตรให้กับพระภิกษุ เพื่อนำไปมอบต่อให้กับวัดและชาวบ้าน

วัตถุประสงค์ (๑) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อสร้างสาธารณะประโยชน์ตามหลักสังคหวัตถุ ๔ (๒) เพื่อให้ผู้สูงอายุตระหนักเห็นความสำคัญของการร่วมกันสร้างประโยชน์ผู้อื่น (๓) เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมตักบาตร เติมบุญ

ลักษณะกิจกรรม คณะพระภิกษุออกบิณฑบาตในชุมชน โดยการสร้างความร่วมมือกับภาคประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นำอาหารที่ได้จากการบิณฑบาตมอบให้กับผู้ป่วยติดเตียง และคนยากไร้ในชุมชน

การวัดประเมินผลกิจกรรม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจัดสุนทรียสนทนาถาม-ตอบ สาระธรรม ผลประโยชน์จากการร่วมกันจัดกิจกรรม

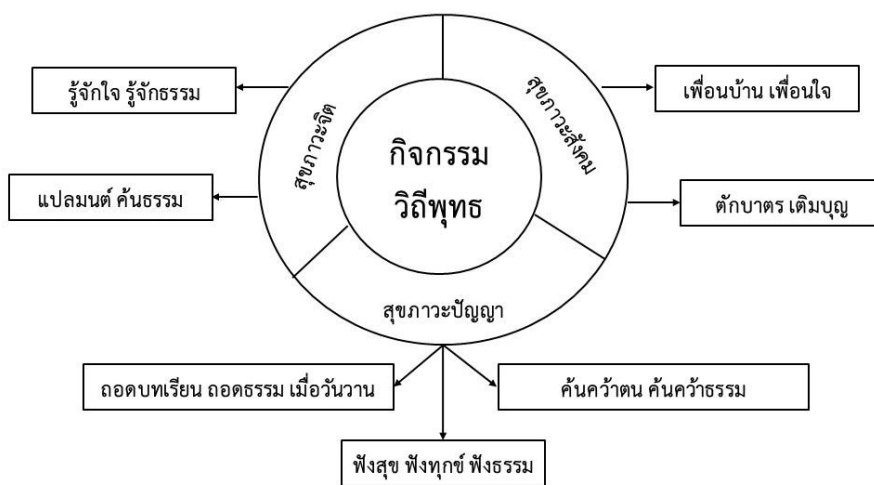
๔.๒.๗ ผลการทดลองใช้และประเมินผลการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ การทดลองใช้กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยมีผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน ๒๒ คน ซึ่งจัดกิจกรรมระหว่าง วันที่ ๑๓-๑๕ มกราคม ๒๕๖๖ ณ วัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผลการวิเคราะห์เหตุผลและความคิดเห็นของผู้สูงอายุที่มีต่อกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ จากการสังเกต การจัดสุนทรียสนทนา และการสนทนากลุ่ม ระหว่างการดำเนินกิจกรรมและภายหลังจากการจัดกิจกรรม ทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิต มีความตระหนักว่าตนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนากิจกรรมทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และความตื่นตัวในการเข้าร่วมกิจกรรม ได้เรียนรู้ ทดลองฝึกปฏิบัติผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นจาก

หลักการและวิธีการเสริมสร้างสุขภาวะจิตผู้สูงอายุ ด้วยการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาบูรณาการ กับวิทยาการของศาสตร์สาขาอื่น ๆ พัฒนาเป็นกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กิจกรรมที่ ๑ รู้จักใจ รู้จักธรรม ทำให้ทราบว่าผู้สูงอายุผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความสนใจและมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ วิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐาน จากการได้รับฟังธรรมะบรรยายจากคณะพระนิสิต และการจัดสุนทรียสนทนาทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคอบายวิธีในการปฏิบัติทางจิต เช่น การฝึกมีสติอยู่กับการเคลื่อนไหว ทางร่างกายอิริยาบถต่าง ๆ การฝึกสติ สังเกตตามดูรู้อารมณ์ ความรู้สึกสุขทุกข์ ความสบายใจ ความอึดอัด ขัดเคือง ความโกรธ และความคิดที่เกิดขึ้นภายในใจ จากการสะท้อนความคิดเห็นทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุ ตระหนักเห็นคุณค่าที่สำคัญและประโยชน์ของการจัดกิจกรรม ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนิน ชีวิตประจำวันให้มีสติมากขึ้น กิจกรรมที่ ๒ แปลมด คั่นธรรม ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจจากการคิด อย่างใคร่ครวญในคำแปลของบทสวดมนต์ จิตใจเกิดความสงบ เข้าใจความจริงของชีวิต ยอมรับกับความ สูญเสีย ความพลัดพราก ความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเมื่อย่างเข้าสู่วัยชรา และเกิดความสุข ความอึดใจ จากการได้ฝึกเจริญเมตตาตามหลักพรหมวิหาร ด้วยการแผ่เมตตาจิตตั้งความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ทำให้มองเห็นคุณค่าในตนเองและมีความพึงพอใจในชีวิต กิจกรรมที่ ๓ ฟังสุข ฟังทุกข์ ฟังธรรม, กิจกรรม ที่ ๕ คั่นคว้าน คั่นคว้านธรรม, และกิจกรรมที่ ๖ ถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน จากกิจกรรมเหล่านี้ ผู้สูงอายุได้เรียนรู้วิธีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างสุขภาวะจิตด้วยการ นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดูแลรักษาจิตใจ การบริหารอารมณ์ของตนเอง เมื่อประสบ กับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาเข้ามาในชีวิตประจำวัน การจัดสุนทรียสนทนาทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ในการดูแลจิตใจตนเอง เช่น เมื่อประสบกับความผิดหวัง ความสูญเสีย หรือเหตุการณ์อื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดความเครียดวิตกกังวล ทำให้ได้รับวิธีการจัดการความเครียดจากวงสนทนา ซึ่งสามารถนำไป ปรับประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ต่อให้ผู้อื่นได้ ทำให้ผู้สูงอายุตระหนักเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้น กิจกรรมที่ ๔ เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกับคณะพระนิสิตผู้จัดกิจกรรมออกตรวจเยี่ยมเพื่อนบ้านที่ เป็นผู้สูงอายุป่วยติดเตียง เกิดการเรียนรู้พิจารณาเห็นความเจ็บป่วย ความเสื่อมสลายของร่างกายเป็นเรื่อง ธรรมดาของชีวิต และการร่วมวงสุนทรียสนทนาเกี่ยวกับคุณค่าและประโยชน์ของการเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้ เกิดการคิดเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องการฝึกมรณสติภาวนา ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนิน ชีวิตประจำวัน และการนำเครื่องอุปโภคบริโภคไปมอบให้กับผู้ยากไร้เพื่อเป็นการช่วยเหลือกันและการ แสดงความห่วงใยไต่ถามสุขทุกข์ กิจกรรมนี้จึงเป็นการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม กิจกรรมที่ ๗ ตัก บาตร เติมบุญ มีการประกาศให้ประชาชนทราบว่า เป็นกิจกรรมที่ร่วมกันบริจาคเครื่องอุปโภคบริโภค ด้วย วิธีการนำมาตักบาตรพระสงฆ์เพื่อรวบรวมของที่นำไปแจกจ่ายกับคนในชุมชน ตามวัตถุประสงค์ของการ ทำกิจกรรมเพื่อนบ้าน เพื่อนใจ ซึ่งเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างผู้สูงอายุกับเพื่อนบ้านทุกช่วงวัย จากเวทีสุนทรียสนทนาทำให้ทราบว่าผู้สูงอายุตระหนักเห็นคุณค่าในตนเอง รู้สึกว่าตนเองสามารถมีส่วนร่วม เป็นพลังในการสร้างสังคมแห่งสันติสุขให้เกิดขึ้นในชุมชนได้

๔.๒.๘ องค์ความรู้จากการทดลองใช้กระบวนการรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระ ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม นำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นกรอบคิดในการพัฒนาเป็นกิจกรรมต่าง ๆ โดยการออกแบบกิจกรรมร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ผู้สูงอายุในชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล และคณะผู้วิจัย เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุ พบว่า กิจกรรมวิถีพุทธที่พัฒนาขึ้น เมื่อนำไปทดลองใช้กับผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง มีผลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุ สรุปได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๖ แสดงองค์ความรู้จากการวิจัย ทดลองใช้กระบวนการรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า การนำเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นกรอบในการพัฒนาเป็นกิจกรรมให้ผู้สูงอายุได้ทดลองฝึกปฏิบัติด้วยตนเองควบคู่กับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันด้วยการจัดกลุ่มสนทนา และการร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคม ส่งผลให้เกิดสุขภาวะด้านต่าง ๆ จำแนกได้ดังนี้

- (๑) กิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาวะจิต ประกอบด้วย กิจกรรมแปลมนต์ คัมภีร์ธรรม และกิจกรรมรู้จักใจ รู้จักธรรม
- (๒) กิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญา ประกอบด้วย กิจกรรมคันคว่ำตน คันคว่ำธรรม กิจกรรมถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อนันทวัน และกิจกรรมฟังสุข ฟังทุกข์ ฟังธรรม
- (๓) กิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาวะสังคม ประกอบด้วย กิจกรรมเพื่อนบ้าน เพื่อนใจ และกิจกรรมตักบาตร เติมนบุญ

๔.๓ ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับ นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๓.๑ ผลการประเมินเชิงปริมาณ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในเก็บข้อมูลภายหลังจากการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวบรวมข้อมูลจากนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ลงทะเบียนเรียนวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ ๒ ปี การศึกษา ๒๕๖๕ จำนวน ๑๖ รูป/คน เป็นนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีสุดท้าย หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีผลการประเมิน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ ผลการประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของนิสิตในการประเมินประสิทธิผลของการใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และแปลเป็นความหมายตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ปรากฏดังตาราง

ประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา	ระดับความคิดเห็นของนิสิต		
	$\bar{x}$	S.D.	การแปลผล
ด้านกิจกรรม/เนื้อหาสาระ			
๑. กิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	๔.๓๗	.๕๙	มาก
๒. กิจกรรมช่วยให้แนวคิดการใช้เครื่องมือในกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	๔.๔๕	.๕๙	มาก
๓. กิจกรรมช่วยในการปฏิบัติการด้านกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน	๔.๕๑	.๕๙	มากที่สุด
๔. มีการใช้คำถามกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการสร้างความรู้ด้วยตนเอง	๔.๕๙	.๖๐	มากที่สุด
๕. การฝึกปฏิบัติการเรียนรู้ชุมชนด้วยกระบวนการวิจัย	๔.๖๐	.๕๗	มากที่สุด

ตารางที่ ๔.๑ ผลการประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพ
(ต่อ) อีสาระทางพระพุทธศาสนา

ประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัย เป็นฐานวิชาชีพอีสาระทางพระพุทธศาสนา	ระดับความคิดเห็นของนิสิต		
	$\bar{x}$	S.D.	การแปลผล
ด้านกิจกรรม/เนื้อหาสาระ			
๖. กิจกรรมมุ่งแสวงหาองค์ความรู้ในการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพ อีสาระทางพระพุทธศาสนา	๔.๖๒	.๕๕	มากที่สุด
ด้านบรรยากาศของกระบวนการ			
๗. ส่งเสริมให้วางแผนการเรียนรู้ด้วยตนเอง	๔.๓๗	.๕๙	มาก
๘. บรรยากาศส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน	๔.๔๕	.๕๙	มาก
๙. มีการเสริมแรงการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ	๔.๕๑	.๕๙	มากที่สุด
๑๐. เปิดโอกาสให้เลือกที่จะเรียนรู้จากแหล่งความรู้ ต่าง ๆ	๔.๕๙	.๖๐	มากที่สุด
๑๑. ให้นิสิตได้เลือกประเด็นในการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้ วิจัยเป็นฐานตามความของสนใจของตนเอง	๔.๖๐	.๕๗	มากที่สุด
ด้านประโยชน์ที่ได้รับ			
๑๒. การเรียนรู้เชิงพื้นที่ตามกระบวนการเรียนรู้ชุมชน โดยใช้วิจัยเป็นฐานช่วยพัฒนาความสามารถในการ ค้นหาคำตอบตรงตามประเด็นความสนใจที่ต้องการ ศึกษาเรียนรู้	๔.๖๒	.๕๕	มากที่สุด
๑๓. กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน เป็น การเรียนรู้ที่ช่วยให้เกิดทักษะการสร้างองค์ความรู้ด้วย ตนเอง	๔.๕๑	๐.๕๔	มากที่สุด
๑๔. การเรียนรู้เชื่อมโยงกับการนำองค์ความรู้ด้าน พระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการไปใช้ในการฝึกปฏิบัติใน ชุมชน	๔.๔๖	๐.๕๔	มาก
๑๕. มีความมั่นใจที่นำจะนำความรู้และการปฏิบัติการ การเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่ได้เรียนรู้ไปใช้	๔.๖๐	๐.๕๕	มากที่สุด
รวม	๔.๕๗	๐.๓๗	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ค่าเฉลี่ยโดยภาพรวมอยู่ในระดับ มากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๕๗$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านกิจกรรม/เนื้อหาสาระ กิจกรรมมุ่งแสวงหาองค์ความรู้ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๖๒$) รองลงมา การฝึกปฏิบัติการเรียนรู้ชุมชนด้วยกระบวนการวิจัย ค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = ๔.๖๐$)

ด้านบรรยากาศของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ให้นิสิตได้เลือกประเด็นในการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานตามความของสนใจของตนเอง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๖๐$) รองลงมา เปิดโอกาสให้เลือกที่จะเรียนรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๕๙$)

ด้านประโยชน์ที่ได้รับ การเรียนรู้เชิงพื้นที่ตามกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานช่วยพัฒนาความสามารถในการค้นหาคำตอบตรงตามประเด็นความสนใจที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๖๒$) รองลงมา มีความมั่นใจที่จะนำความรู้และการปฏิบัติการการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่ได้เรียนรู้ไปใช้ ค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = ๔.๖๐$)

๔.๓.๒ ผลการประเมินเชิงคุณภาพ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งระหว่างการทดลองใช้และภายหลังการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวบรวมข้อมูลจากนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ลงทะเบียนเรียนวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕ จำนวน ๑๖ รูป/คน เป็นนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีสุดท้าย หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑) ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ระยะเริ่มต้น

การประเมินผลการดำเนินการในระยะเริ่มต้น ใช้วิธีการการประเมินความรู้ความเข้าใจจากการนำเสนองานมอบหมาย และการอภิปรายกลุ่ม ระยะนี้อาจารย์ประจำวิชาได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนเพื่อแนะนำผู้เรียนให้เกิดความรู้ความเข้าใจกรอบความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ซึ่งเป็นการบูรณาการมาจากแนวคิดสำคัญ ๓ อย่าง ประกอบด้วย ๑) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ๒) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้หรือการศึกษาชุมชน (Community Study) เน้นขั้นตอนการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด CCS และ ๓) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL) โดยนำมาประยุกต์ใช้กับรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (Independent Study on Buddhism) ประเมินความรู้ความเข้าใจด้วยวิธีการ ถาม-ตอบ และร่วมกันคัดเลือก/กำหนดชุมชนที่จะใช้เป็นพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยคัดเลือกประชากรกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างใน

การดำเนินงานโครงการศึกษาอิสระ ในระยะนี้ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันค้นหางานวิจัยจากเล่มรายงานการวิจัย บทความวิจัย จากแหล่งข้อมูลออนไลน์ เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือก ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวกับชุมชนวัดบางหลวง งานวิจัยที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ โดยมอบหมายให้เป็นการศึกษาด้วยตนเอง นอกเวลาเรียน เพื่อสรุปผลมานำเสนอ/อภิปรายผลการสืบค้นศึกษาเอกสารงานวิจัย ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนประเด็นที่แต่ละคนได้ศึกษา จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและบริบทของชุมชนบางหลวงด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น และได้ค้นพบองค์ความรู้จากผลการศึกษางานวิจัยเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุด้วยหลักพระพุทธศาสนา นิสิตได้ศึกษาทำความเข้าใจวิธีดำเนินการวิจัยจากงานวิจัยเล่มต่าง ๆ และได้รวบรวมเพื่อนำมาเสนอแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำความเข้าใจร่วมกัน และการรวบรวมข้อเสนอแนะจากงานวิจัยเล่มต่าง ๆ นำมาแลกเปลี่ยน เป็นการจุดประกายความรู้ ความสนใจจากงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนอย่างหลากหลาย

๒) ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ระยะดำเนินการ

ระยะดำเนินการ ประเมินผลการดำเนินงานทั้งระหว่างดำเนินการ และหลังจากการดำเนินการ ตามแนวคิด CCS ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ได้แก่ ระยะที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน ระยะที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็น ปัญหาระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา ระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาพร้อมกันกับชาวบ้าน โดยใช้วิธีการประชุมกลุ่มในการประเมิน มีรายละเอียดแต่ละขั้นตอน ดังต่อไปนี้

การดำเนินการระยะที่ ๑ เริ่มจากคณะนิสิตประชุมเตรียมการ มอบหมายหน้าที่จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกันกับชาวบ้าน การประสานงานกับชมรมผู้สูงอายุตำบลบางหลวง นัดหมายกลุ่มผู้สูงอายุและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้พื้นที่ของวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผู้เข้าร่วม ประกอบด้วย นิสิต ตัวแทนจากชมรมผู้สูงอายุตำบลบางหลวง และตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการดำเนินการระยะที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกันกับชาวบ้าน โดยใช้เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อรียัสจ) ต้นที่ ๑ (ต้นทุกข์ - ต้นปัญหา) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ค้นหา/รวบรวม ข้อมูล ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบ ข้อเสนอจากเวทีทำให้ทราบถึงปัญหาที่สนใจร่วมกันและเห็นว่าเป็นปัญหาที่สามารถนำหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาได้ คือ ปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ซึ่งพบว่าชุมชนยังไม่มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ขณะที่ในชุมชนมีกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความสนใจเป็นพิเศษในการเข้าร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรม เจริญจิตภาวนา แต่ต้องเดินทางไปเข้าร่วมกับที่อื่น หรือสำนักปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงในต่างจังหวัด ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องการเดินทาง จึงไม่สามารถเดินทางไปเข้าร่วมกิจกรรมได้

การดำเนินการระยะที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา คณะนิสิตร่วมกับตัวแทนจากชมรมผู้สูงอายุ ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ลงพื้นที่สำรวจปัญหาของผู้สูงอายุในชุมชน มุ่งไปที่กลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง และกลุ่มผู้สูงอายุที่ยากจน อาศัยอยู่คนเดียว ขาดแคลนเครื่องอุปโภค บริโภค จากการทำดำเนินการขั้นตอนนี้ทำ

ให้ทราบถึงปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ และปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้อายุทั้ง ๒ กลุ่ม รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต จดบันทึก และการเก็บภาพ ในระหว่างการดำเนินการระยะที่ ๑-๒ ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบการดำเนินงานระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา โดยใช้เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อรียัสจ) ต้นไม้อรียัสจ ต้นที่ ๒ (ต้นสุข - ต้นเป้าหมาย) ระดมความคิดร่วมกับชาวบ้านในการกำหนดเป้าหมาย แนวทางหรือวิธีการ และวิเคราะห์ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการตามแนวทางหรือวิธีการที่กำหนดร่วมกัน ข้อสรุปจากการดำเนินการขั้นตอนนี้ โดยการสร้างความร่วมมือกันระหว่างคณะนิสิต ตัวแทนผู้สูงอายุ อาจารย์ที่ปรึกษา นักวิชาการ ร่วมกันพัฒนาชุดความรู้เป็นคู่มือสำหรับใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

การดำเนินการระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหาเป็นขั้นของการพัฒนาคู่มือ นิสิตได้นำเอาข้อมูลที่รวบรวมจากผลการศึกษางานวิจัยจากในระยะเริ่มต้นมาใช้ คือ ผลการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ และการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม ในการออกแบบพัฒนากิจกรรมแบ่งออกเป็น ๑) กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่สามารถเดินทางมาเข้าร่วมได้ และ ๒) กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง และหรือผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งไม่สามารถเดินทางมาเข้าร่วมกิจกรรมได้ นำชุดความรู้ที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นไปใช้จัดกิจกรรม ในการดำเนินการขั้นตอนนี้ได้คู่มือโดยร่วมกันกำหนดชื่อของคู่มือ คือ “เพื่อนบางหลวงรักธรรม” เป็นชุดความรู้ที่ใช้เป็นคู่มือสำหรับจัดกิจกรรมวิถีพุทธเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

การดำเนินการระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน โดยการจัดกิจกรรม ๒ คืน ๓ วัน เป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเสริมสร้างทักษะการดูแลจิตใจตนเองของผู้สูงอายุ และกิจกรรมที่มุ่งแก้ไขปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ รวมทั้งกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน โดยจัดกิจกรรมขึ้น ณ วัดบางหลวง ประกอบด้วยกิจกรรม จำนวน ๗ กิจกรรม ดังนี้ กิจกรรมที่ ๑ รู้จักใจ รู้จักธรรม กิจกรรมที่ ๒ แพลมนด์ คันธรรม กิจกรรมที่ ๓ ฟังสุข ฟังทุกข์ ฟังธรรม กิจกรรมที่ ๔ เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ กิจกรรมที่ ๕ คั่นคว่าตน คั่นคว่าธรรม กิจกรรมที่ ๖ ถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน และ กิจกรรมที่ ๗ ตักบาตร เติมนบุญ ซึ่งมีทั้งกิจกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่วัด และกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนโดยความร่วมมือกับทุกภาคส่วน ได้แก่ กิจกรรมที่ ๔ เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ เป็นการออกเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ป่วยติดเตียง และกลุ่มผู้สูงอายุที่ยากจน โดยการนำเครื่องอุปโภค บริโภคไปมอบให้กับผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง ผู้สูงอายุที่ขาดแคลน ของกินของใช้ที่นำไปแจกจ่ายส่วนหนึ่งได้มาจากการดำเนินการในกิจกรรมที่ ๗ ตักบาตร เติมนบุญ โดยคณะพระนิสิตออกรับบิณฑบาตในตลาดของชุมชน โดยได้รับการอนุเคราะห์จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นช่วยประกาศกระจายข่าวสารประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านในชุมชนได้ทราบล่วงหน้าก่อน

การดำเนินการระยะที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่มร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย กลุ่มนิสิตที่ศึกษาในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา และชาวบ้านที่เป็นแกนนำผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง ซึ่งผู้สูงอายุกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยชาวบ้านที่ได้มี

ส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานตั้งแต่ระยะเริ่มต้น จากการถอดบทเรียนภายหลังจากการดำเนินการจัดกิจกรรม พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุมีความภาคภูมิใจในการที่ตนเองได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ระยะแรกเริ่มกระทั่งกิจกรรมดำเนินการลุล่วง ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าคุณค่าเป็นส่วนหนึ่งที่ได้ร่วมกันดำเนินการทุกขั้นตอน คือ เป็นผู้ให้ข้อมูลปัญหา ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ซึ่งการดำเนินการวิจัยครั้งนี้มุ่งไปที่ปัญหาและสาเหตุของปัญหาทางด้านสุขภาวะจิต รวมทั้งอุปสรรคของการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ช่วยเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุในชุมชนที่ใช้เป็นพื้นที่วิจัย สรุปผลจากการถอดบทเรียนภายหลังจากดำเนินการกิจกรรม พบว่า กิจกรรม จำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ อย่างเป็นกิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมทำเพื่อประโยชน์ตน เป็นไปเพื่อการพัฒนาเสริมสร้างสุขภาวะจิตของปัจเจกบุคคล และเป็นกิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมได้ช่วยกันทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ช่วยเหลือเพื่อนบ้านทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นไปตามอุดมการณ์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

จากการประเมินผลการดำเนินการในระยะดำเนินการ พบว่า ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ การจัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้านครั้งแรก ขาดการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชาวบ้านกับคณะผู้วิจัย ทำให้ข้อมูลปัญหาที่ได้ไม่ชัดเจน ขาดการไว้วางใจ ขาดความน่าเชื่อถือหรือการยอมรับจากชาวบ้าน แต่เนื่องจากการลงพื้นที่ครั้งแรกได้มีการจัดทำไลน์กลุ่ม ชื่อกลุ่ม “เพื่อนบางหลวงรักษ์ธรรม” เพื่อใช้เป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารระหว่างคณะผู้วิจัย นิสิต ชาวบ้าน ทำให้มีสัมพันธภาพที่ดีขึ้น และได้นัดหมายประชุมผ่านทางออนไลน์ โปรแกรม zoom ติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามข้อตกลงร่วมกัน นำไปสู่การดำเนินงานในระยะต่อไปตามลำดับตลอดกระบวนการ และจากการประเมิน พบว่าการเปิดโอกาส สร้างการมีส่วนร่วมให้ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมาย ร่วมกันกำหนดแนวทาง วิธีการปฏิบัติที่ดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กลุ่มต้องการร่วมกัน มีความสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินกิจกรรมมุ่งไปสู่เป้าหมายด้วยพลังความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเป็นอย่างดี ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจรู้สึกว่าคุณค่าได้ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาของชุมชน คณะผู้วิจัยและนิสิตเป็นผู้ช่วยทำงานในการดำเนินกิจกรรม ลักษณะของการเป็นผู้บริการวิชาการให้กับชาวบ้านผ่านการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมทั้งชุมชนทุกภาคส่วน ในระยะดำเนินการช่วยกระตุ้นให้นิสิตได้นำความรู้จากการศึกษา งานวิจัยที่ศึกษาจากระยะเริ่มต้น และศึกษาวิธีการวิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล

๓) ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ระยะสรุปผล

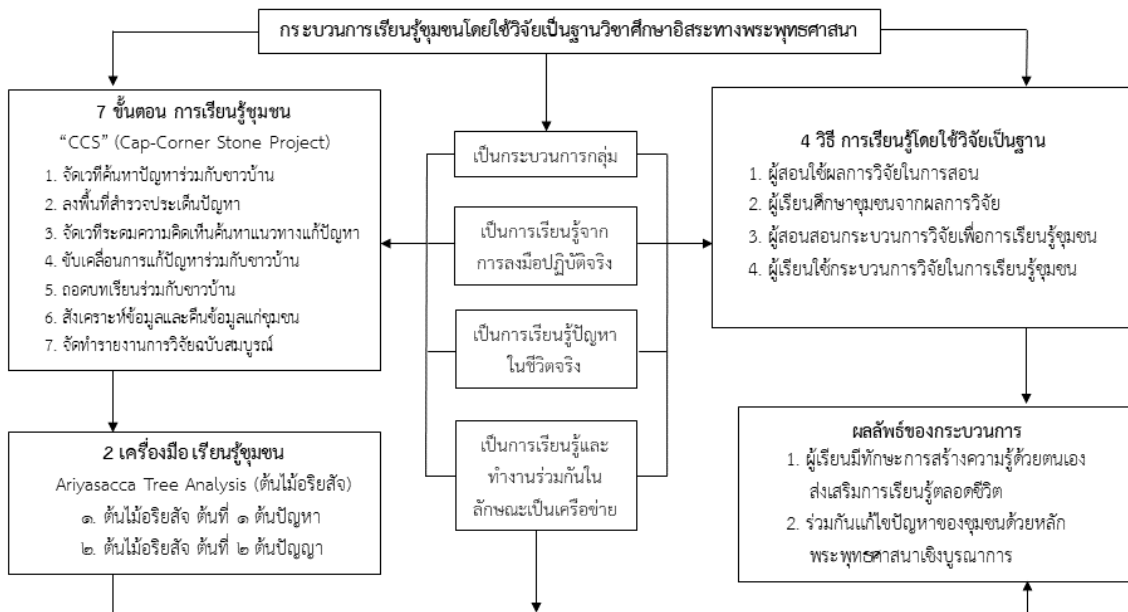
การดำเนินการระยะที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน โดยการนำผลงานของนิสิตมาใช้ประกอบการประเมิน เป็นชิ้นงานที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน จำนวน ๒ ชิ้นงาน ได้แก่ ชิ้นที่ ๑ คู่มือ “เพื่อนบางหลวงรักษ์ธรรม” เป็นชุดความรู้ที่ใช้เป็นคู่มือสำหรับจัดกิจกรรมวิถีพุทธเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน หลังจากการดำเนินกิจกรรมเสร็จสิ้น และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุเป็นรายบุคคล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบการประเมิน คู่มือ “เพื่อนบางหลวงรักษ์ธรรม” เพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข คู่มือให้เกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และจัดทำคู่มือฉบับสมบูรณ์ เผยแพร่เป็น E-book ผ่านช่องทางออนไลน์ที่สามารถนำไปใช้กับผู้สูงอายุในชุมชนอื่นได้ ชิ้นที่ ๒ จัดทำเป็นวิดีโอบันทึกกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้น บันทึก

กิจกรรมการถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน และบันทึกผลการสะท้อนคิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุเป็นรายบุคคล นำมาติดต่อเป็นตอนเดียวกัน เผยแพร่ผ่านช่อง YouTube จากการประเมินทำให้ทราบว่า ข้อมูลพร้อมใช้ที่คืนให้ชุมชนเป็นประโยชน์แก่สังคมในวงกว้าง และส่งผลให้ผู้สูงอายุในชุมชนพื้นที่วิจัยเกิดความภาคภูมิใจด้วยความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชิ้นงาน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นแกนนำที่เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นมีความรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของงาน ซึ่งเป็นงานที่เกิดจากเวทีระดมความคิด การประชุมกลุ่มในระยะดำเนินการ

การดำเนินการระยะที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ในขั้นตอนนี้ได้ทบทวนและนำความรู้จากการศึกษางานวิจัยในระยะเริ่มต้นมาใช้ในการฝึกทักษะการจัดทำรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ฝึกทักษะการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมเป็นแบบบันทึกจากชุมชนตั้งแต่เริ่มกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงพื้นที่ที่ได้ทำการวิเคราะห์สรุปผลเป็นรายบุคคล ในระยะการดำเนินการขั้นตอนต่าง ๆ ระหว่างการดำเนินงานในพื้นที่ นำผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลของตนเองมานำเสนอแลกเปลี่ยนกันในห้องเรียน เพื่อหาข้อสรุปจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัย หรือผลการศึกษาอิสระ การประเมินผลในขั้นตอนนี้ อาจารย์ผู้สอนประจำวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ทำการประเมินผลจากแบบบันทึกที่ได้มอบหมายให้นิสิตแต่ละคนเขียนรายงานการมีส่วนร่วมของตนเอง/สิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้จากชุมชน

๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ ๗ ขั้นตอน การเรียนรู้ชุมชน บูรณาการกับ ๔ วิธี การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ๒ เครื่องมือ เรียนรู้ชุมชนที่สร้างขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ และผลลัพธ์ของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ปรากฏดังภาพที่

ภาพที่ ๔.๗ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ การบูรณาการ ๗ ขั้นตอนในการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด CCS กับ ๔ วิธีในการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน และ ๒ เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้ร้อยสี่ง ๒ ต้น) มีรายละเอียด ดังนี้

๗ ขั้นตอน การเรียนรู้ชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน คือ ระยะเวลาที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือ การระดมสมอง” ระยะเวลาที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหาการออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต ระยะเวลาที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา ระยะเวลาที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน ระยะเวลาที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน ระยะเวลาที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน ระยะเวลาที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนทั้ง ๗ ขั้นตอน เป็นการศึกษาภาคสนาม

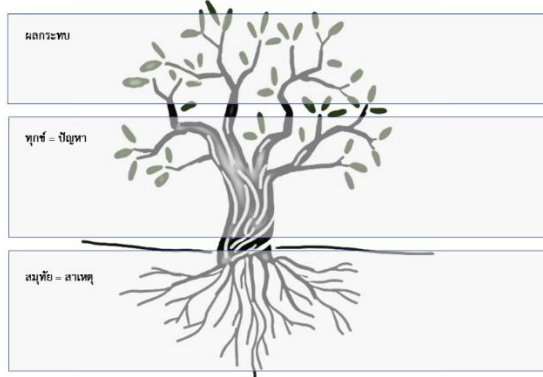
๔ วิธี การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน

แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน นำมาใช้เป็นส่วนเสริมในกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย ๔ แนวทาง คือ แนวทางที่ ๑ ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ แนวทางที่ ๓ ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ แนวทางการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน เป็นการศึกษาในชั้นเรียน และการมอบหมายงานให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง

๒ เครื่องมือ เรียนรู้ชุมชน

Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อริยสัจ) เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการจัดเวทีชาวบ้าน/การประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นของชาวบ้านและผู้ส่วนได้ส่วนเสียกับโจทย์วิจัยที่คณะผู้วิจัยลงไปทำการศึกษา มีแนวทางในการนำไปใช้ ดังนี้

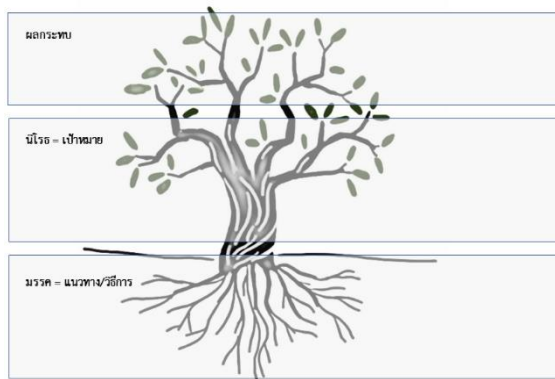
เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ 1 ต้นปัญหา

ภาพที่ ๔.๘ ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ ๑ (ต้นปัญหา)

ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ ๑ (ต้นปัญหา) ในการวิจัยเรื่องนี้ใช้ในการเวทีชาวบ้านเพื่อรวบรวมข้อมูลปัญหาสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุในชุมชน โดยใช้เทคนิคการระดมความคิดเห็นเพื่อระบุปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา และร่วมกันวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น

เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ 2 ต้นปัญญา

ภาพที่ ๔.๙ ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ ๒ (ต้นปัญญา)

ต้นไม้อริยสัจ ต้นที่ ๒ (ต้นปัญญา) ในการวิจัยเรื่องนี้ใช้ในการประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุในชุมชนด้วยการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธ

และร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน และร่วมกันวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง เป็นการเรียนรู้ปัญหาในชีวิตจริง เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน คือ ผู้เรียนมีทักษะการสร้างความรู้ด้วยตนเองส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยหลักพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๓) เพื่อประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ผลการศึกษากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน และรายละเอียดของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ได้เป็นชุดความรู้ ที่เป็นการบูรณาการแนวคิดสำคัญ ๓ ประการ ประกอบด้วย ๑) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ๒) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้หรือการศึกษาชุมชน (Community Study) ๓) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL) ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีจากการศึกษาเอกสารพัฒนาเป็นคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน สำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา โดยมีสาระสำคัญโดยสังเขป ดังนี้

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน คือ ระยะเวลาที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิค “การระดมความคิดเห็น หรือการระดมสมอง” ระยะเวลาที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหาการออกแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต ระยะเวลาที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา ระยะเวลาที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน ระยะเวลาที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการถอดบทเรียน ระยะเวลาที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน ระยะเวลาที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ กระบวนการเรียนรู้ชุมชนทั้ง ๗ ขั้นตอน เป็นการศึกษาภาคสนาม

จากแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด “CCS” (Cap-Corner Stone Project) ทั้ง ๗ ขั้นตอน บูรณาการกับแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานเป็นส่วนเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับวิธีวิทยาการวิจัยให้กับผู้เรียนในกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย ๔ แนวทาง ดังนี้ แนวทางที่ ๑

ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน เป็นการคัดเลือกวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการศึกษาอิสระของผู้เรียน และงานวิจัยที่ตรงกับความสนใจของผู้เรียนมาใช้ประกอบการเรียนการสอน แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ เป็นการมอบหมายให้ผู้เรียนได้ศึกษาศึกษาด้วยตนเองนอกเวลาเรียน และสรุปผลการศึกษางานวิจัยมานำเสนอแลกเปลี่ยนความรู้ ร่วมกันวิพากษ์ความรู้ในชั้นเรียน แนวทางที่ ๓ ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน เป็นการมอบหมายให้ผู้เรียนเสนอโครงการศึกษาอิสระผ่านการทำโครงการวิจัยตามความสนใจของผู้เรียน แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ เป็นการให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติผ่านการดำเนินงานตามโครงการวิจัย สรุปได้ว่าการนำแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานมาใช้เป็นการจัดการเรียนการสอนหลากหลายรูปแบบ คือ การศึกษาในชั้นเรียน การศึกษาดด้วยตนเอง การเรียนการสอนแบบ Project Approach และการศึกษาภาคสนาม

๕.๑.๒ ผลการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเป็นคู่มือ “กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน” เพื่อนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓ หน่วยกิต ซึ่งเป็นวิชาแกนพระพุทธศาสนา ของหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีนิตยกรณีสถิตกลุ่มตัวอย่างที่ลงทะเบียนเรียนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕ จำนวน ๑๖ รูป/คน โดยนิตยกรณีสถิตได้จัดทำโครงการศึกษาอิสระ เรื่อง “การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” มีสาระสำคัญโดยสังเขป ดังนี้

กระแสการเข้าสู่สังคมสูงวัยของประเทศไทย ส่งผลให้ผู้สูงอายุกลายเป็นประชากรส่วนใหญ่ของไทย และพบว่าปัญหาสำคัญของผู้สูงอายุ คือ ปัญหาด้านสุขภาวะจิต พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นที่พึ่งหลักทางด้านจิตใจที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักการในการเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุได้ จากการลงพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบถึงความต้องการของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง จึงได้กำหนดเป็นวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาความต้องการในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ๓) เพื่อทดลองใช้กิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ เป็นการศึกษาวิจัยในรูปแบบการวิจัยและพัฒนา กลุ่มตัวอย่าง ๒๒ คน กำหนดแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ๑) แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่มเพื่อพัฒนากิจกรรมและประเมินผลกิจกรรม ๒) คู่มือจัดกิจกรรม ๓) แบบสังเกตพฤติกรรม การวิเคราะห์ข้อมูล ชั้นที่ ๑ กำหนดมโนทัศน์ ชั้นที่ ๒ รวบรวมสาระเนื้อหา ชั้นที่ ๓ วิเคราะห์/สังเคราะห์ จำแนกกลุ่มข้อมูล นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบความเรียง

ผลการศึกษา พบว่า ๑) ผู้สูงอายุต้องการให้มีการจัดกิจกรรมเสริมทักษะชีวิตสร้างสุขภาวะจิตเพื่อความสงบสุขของชีวิตบั้นปลาย ๒) การพัฒนาคู่มือสำหรับการจัดกิจกรรม มีการกำหนดสาระสำคัญ

วัตถุประสงค์ ลักษณะและการวัดประเมินผลกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมตัดบาตร เติมนบุญ กิจกรรมรู้จักใจ รู้จักธรรม กิจกรรมเพื่อนบ้าน เพื่อนใจ กิจกรรมค้นคว้าตน ค้นคว้าธรรม กิจกรรมถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน ๓) ผลการทดลองใช้กิจกรรมทำให้ทราบว่า การสร้างความร่วมมือให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการ พัฒนากิจกรรมเป็นปัจจัยให้เกิดการเปิดใจและรับฟังอย่างลึกซึ้ง ทุกกิจกรรมสามารถเสริมสร้างสุขภาวะ จิตของผู้สูงอายุได้ จากการประเมินผลการจัดกิจกรรมโดยการสนทนากลุ่ม พบว่า ความพร้อมของสุขภาพ ทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเข้าร่วมกิจกรรม

๕.๑.๓ ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

๑) ผลการประเมินเชิงปริมาณ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษา อิศระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิง ปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในเก็บข้อมูลหลังจากการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้ วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวบรวมข้อมูลจากนิสิตกลุ่มตัวอย่างที่ลงทะเบียนเรียนวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ภาคการศึกษา ที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๕ จำนวน ๑๖ รูป/คน เป็นนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีสุดท้าย หลักสูตรพุทธ ศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย

ผลการประเมิน พบว่า ประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชา ศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ค่าเฉลี่ยโดยภาพรวมอยู่ในระดับ มากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๕๗$) เมื่อพิจารณา เป็นรายด้าน พบว่า ด้านกิจกรรม/เนื้อหาสาระ กิจกรรมมุ่งแสวงหาองค์ความรู้ในการพัฒนากิจกรรม การ เรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๖๒$) รองลงมา การฝึกปฏิบัติการเรียนรู้ชุมชนด้วยกระบวนการวิจัย ค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = ๔.๖๐$)

ด้านบรรยากาศของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทาง พระพุทธศาสนา ให้นิสิตได้เลือกประเด็นในการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานตามความของสนใจของ ตนเอง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๖๐$) รองลงมา เปิดโอกาสให้เลือกที่จะเรียนรู้จากแหล่ง ความรู้ต่างๆ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๕๙$)

ด้านประโยชน์ที่ได้รับ การเรียนรู้เชิงพื้นที่ตามกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็น ฐานช่วยพัฒนาความสามารถในการค้นหาคำตอบตรงตามประเด็นความสนใจที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ มี ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = ๔.๖๒$) รองลงมา มีความมั่นใจที่นำจะนำความรู้และการปฏิบัติการ การเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานที่ได้เรียนรู้ไปใช้ ค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = ๔.๖๐$)

๒) ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ระยะเริ่มต้น

การประเมินผลการดำเนินการในระยะเริ่มต้น ใช้วิธีการการประเมินความรู้ความเข้าใจ จากการนำเสนองานมอบหมาย และการอภิปรายกลุ่ม ระยะนี้อาจารย์ประจำวิชาได้จัดกิจกรรมการเรียน การสอนในห้องเรียนเพื่อแนะนำผู้เรียนให้เกิดความรู้ความเข้าใจกรอบความคิดเกี่ยวกับกระบวนการ

เรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ซึ่งเป็นการบูรณาการมาจากแนวคิดสำคัญ ๓ อย่าง ประกอบด้วย ๑) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ๒) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้หรือการศึกษาชุมชน (Community Study) เน้นขั้นตอนการเรียนรู้ชุมชนตามแนวคิด CCS และ ๓) แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research - Based Learning : RBL) โดยนำมาประยุกต์ใช้กับรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา (Independent Study on Buddhism) ประเมินความรู้ความเข้าใจด้วยวิธีการ ถาม-ตอบ และร่วมกันคัดเลือก/กำหนดชุมชนที่จะใช้เป็นพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยคัดเลือกประชากรกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการดำเนินงานโครงการศึกษาอิสระ ในระยะนี้ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันค้นหางานวิจัยจากเล่มรายงานการวิจัย บทความวิจัย จากแหล่งข้อมูลออนไลน์ เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือก ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวกับชุมชนวัดบางหลวง งานวิจัยที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ โดยมอบหมายให้เป็นการศึกษาด้วยตนเอง นอกเวลาเรียน เพื่อสรุปผลมานำเสนอ/อภิปรายผลการสืบค้นศึกษาเอกสารงานวิจัย ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนประเด็นที่แต่ละคนได้ศึกษา จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและบริบทของชุมชนบางหลวงด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น และได้ค้นพบองค์ความรู้จากผลการศึกษางานวิจัยเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุด้วยหลักพระพุทธศาสนา นิสิตได้ศึกษาทำความเข้าใจวิธีดำเนินการวิจัยจากงานวิจัยเล่มต่าง ๆ และได้รวบรวมเพื่อนำมาเสนอแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำความเข้าใจร่วมกัน และการรวบรวมข้อเสนอแนะจากงานวิจัยเล่มต่าง ๆ นำมาแลกเปลี่ยน เป็นการจุดประกายความรู้ ความสนใจจากงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนอย่างหลากหลาย

๓) ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ระยะดำเนินการ

ระยะดำเนินการ ประเมินผลการดำเนินงานทั้งระหว่างดำเนินการ และหลังจากการดำเนินการ ตามแนวคิด CCS ประกอบด้วย ๗ ขั้นตอน ได้แก่ ระยะที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน ระยะที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็น ปัญหาระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา ระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้วิธีการประชุมกลุ่มในการประเมิน มีรายละเอียดแต่ละขั้นตอน ดังต่อไปนี้

การดำเนินการระยะที่ ๑ เริ่มจากคณะนิสิตประชุมเตรียมการ มอบหมายหน้าที่จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน การประสานงานกับชมรมผู้สูงอายุตำบลบางหลวง นัดหมายกลุ่มผู้สูงอายุและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้พื้นที่ของวัดบางหลวง ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผู้เข้าร่วม ประกอบด้วย นิสิต ตัวแทนจากชมรมผู้สูงอายุตำบลบางหลวง และตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการดำเนินการระยะที่ ๑ จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อริยสัจ) ต้นที่ ๑ (ต้นทุกข - ต้นปัญหา) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ค้นหา/รวบรวม ข้อมูลปัญหา สาเหตุ และผลกระทบ ข้อเสนอจากเวทีทำให้ทราบถึงปัญหาที่สนใจร่วมกันและเห็นว่าเป็นปัญหาที่สามารถนำหลักพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาได้ คือ ปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ ซึ่งพบว่าชุมชนยังไม่มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

ขณะที่ในชุมชนมีกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความสนใจเป็นพิเศษในการเข้าร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรม เจริญจิตภาวนา แต่ต้องเดินทางไปเข้าร่วมกับที่อื่น หรือสำนักปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงในต่างจังหวัด ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องการเดินทาง จึงไม่สามารถเดินทางไปเข้าร่วมกิจกรรมได้

การดำเนินการระยะที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา คณะนิสิตร่วมกับตัวแทนจากชมรมผู้สูงอายุ ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ลงพื้นที่สำรวจปัญหาของผู้สูงอายุในชุมชน มุ่งไปที่กลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง และกลุ่มผู้สูงอายุที่ยากจน อาศัยอยู่คนเดียว ขาดแคลนเครื่องอุปโภค บริโภค จากการดำเนินการขั้นตอนนี้ทำให้ทราบถึงปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ และปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุทั้ง ๒ กลุ่ม รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต จดบันทึก และการเก็บภาพ ในระหว่างดำเนินการระยะที่ ๑-๒ ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบการดำเนินงานระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา โดยใช้เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อริยสัจ) ต้นไม้ อริยสัจ ต้นที่ ๒ (ต้นสุข - ต้นเป้าหมาย) ระดมความคิดร่วมกับชาวบ้านในการกำหนดเป้าหมาย แนวทาง หรือวิธีการ และวิเคราะห์ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการตามแนวทางหรือวิธีการที่กำหนดร่วมกัน ข้อสรุปจากการดำเนินการขั้นตอนนี้ โดยการสร้างความร่วมมือกันระหว่างคณะนิสิต ตัวแทนผู้สูงอายุ อาจารย์ที่ปรึกษา นักวิชาการ ร่วมกันพัฒนาชุดความรู้เป็นคู่มือสำหรับใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

การดำเนินการระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา เป็นขั้นของการพัฒนาคู่มือ นิสิตได้นำเอาข้อมูลที่รวบรวมจากผลการศึกษางานวิจัยจากในระยะเริ่มต้นมาใช้ คือ ผลการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ และการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม ในการออกแบบพัฒนากิจกรรมแบ่งออกเป็น ๑) กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่สามารถเดินทางมาเข้าร่วมได้ และ ๒) กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง และหรือผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งไม่สามารถเดินทางมาเข้าร่วมกิจกรรมได้ นำชุดความรู้ที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นไปใช้จัดกิจกรรม ในการดำเนินการขั้นตอนนี้ได้คู่มือโดยร่วมกันกำหนดชื่อของคู่มือ คือ “เพื่อนบางหลวงรักษ์ธรรม” เป็นชุดความรู้ที่ใช้เป็นคู่มือสำหรับจัดกิจกรรมวิถีพุทธเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ

การดำเนินการระยะที่ ๔ ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาพร้อมๆกับชาวบ้าน โดยการจัดกิจกรรม ๒ คืน ๓ วัน เป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเสริมสร้างทักษะการดูแลจิตใจตนเองของผู้สูงอายุ และกิจกรรมที่มุ่งแก้ไขปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ รวมทั้งกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน โดยจัดกิจกรรมขึ้น ณ วัดบางหลวง ประกอบด้วยกิจกรรม จำนวน ๗ กิจกรรม ดังนี้ กิจกรรมที่ ๑ รู้จักใจ รู้จักธรรม กิจกรรมที่ ๒ แพลมนด์ คันธรรม กิจกรรมที่ ๓ ฟังสุข ฟังทุกข์ ฟังธรรม กิจกรรมที่ ๔ เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ กิจกรรมที่ ๕ คั่นคว่ำตน คั่นคว่ำธรรม กิจกรรมที่ ๖ ถอดบทเรียน ถอดธรรม เมื่อวันวาน และ กิจกรรมที่ ๗ ตักบาตร เติมนบุญ ซึ่งมีทั้งกิจกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่วัด และกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนโดยความร่วมมือกับทุกภาคส่วน ได้แก่ กิจกรรมที่ ๔ เพื่อนบ้าน เพื่อนใจ เป็นการออกเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ป่วยติดเตียง และกลุ่มผู้สูงอายุที่ยากจน โดยให้นำเครื่องอุปโภค บริโภคไปมอบให้กับ

ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง ผู้สูงอายุที่ขาดแคลน ของกินของใช้ที่นำไปแจกจ่ายส่วนหนึ่งได้มาจากการดำเนินการในกิจกรรมที่ ๗ ตักบาตร เติมนิเวศ โดยคณะพระนิสิตออกมารับบิณฑบาตในตลาดของชุมชน โดยได้รับการอนุเคราะห์จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นช่วยประกาศกระจายข่าวสารประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านในชุมชนได้ทราบล่วงหน้าก่อน

การดำเนินการระยะที่ ๕ ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่มร่วมกัน ระหว่างคณะผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย กลุ่มนิสิตที่ศึกษาในรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา และชาวบ้านที่เป็นแกนนำผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง ซึ่งผู้สูงอายุกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยชาวบ้านที่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานตั้งแต่ระยะเริ่มต้น จากการถอดบทเรียนภายหลังจากการดำเนินการจัดกิจกรรม พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุมีความภาคภูมิใจในการที่ตนเองได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ระยะแรกเริ่มกระทั่งกิจกรรมดำเนินการลู่วง ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าคุณค่า เป็นส่วนหนึ่งที่ได้ร่วมกันดำเนินการทุกขั้นตอน คือ เป็นผู้ให้ข้อมูลปัญหา ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ซึ่งการดำเนินการวิจัยครั้งนี้มุ่งไปที่ปัญหาและสาเหตุของปัญหาทางด้านสุขภาวะจิต รวมทั้งอุปสรรคของการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ช่วยเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุในชุมชนที่ใช้เป็นพื้นที่วิจัย สรุปผลจากการถอดบทเรียนภายหลังจากการดำเนินการ พบว่า กิจกรรม จำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ อย่างเป็นกิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมทำเพื่อประโยชน์ตน เป็นไปเพื่อการพัฒนาเสริมสร้างสุขภาวะจิตของปัจเจกบุคคล และเป็นกิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมได้ช่วยกันทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ช่วยเหลือเพื่อนบ้านทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นไปตามอุดมการณ์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

จากการประเมินผลการดำเนินการในระยะดำเนินการ พบว่า ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ การจัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้านครั้งแรก ขาดการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชาวบ้านกับคณะผู้วิจัย ทำให้ข้อมูลปัญหาที่ได้ไม่ชัดเจน ขาดการไว้วางใจ ขาดความน่าเชื่อถือหรือการยอมรับจากชาวบ้าน แต่เนื่องจากการลงพื้นที่ครั้งแรกได้มีการจัดทำไลน์กลุ่ม ชื่อกลุ่ม “เพื่อนบางหลวงรักษ์ธรรม” เพื่อใช้เป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารระหว่างคณะผู้วิจัย นิสิต ชาวบ้าน ทำให้มีสัมพันธภาพที่ดีขึ้น และได้นัดหมายประชุมผ่านทางออนไลน์ โปรแกรม zoom ติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามข้อตกลงร่วมกัน นำไปสู่การดำเนินงานในระยะต่อไปตามลำดับตลอดกระบวนการ และจากการประเมิน พบว่า การเปิดโอกาส สร้างการมีส่วนร่วมให้ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมาย ร่วมกันกำหนดแนวทาง วิธีการปฏิบัติที่ดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กลุ่มต้องการร่วมกัน มีความสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินกิจกรรมมุ่งไปสู่เป้าหมายด้วยพลังความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเป็นอย่างดี ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจรู้สึกว่าคุณค่าได้ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาของชุมชน คณะผู้วิจัยและนิสิตเป็นผู้ช่วยทำงานในการดำเนินกิจกรรม ลักษณะของการเป็นผู้บริการวิชาการให้กับชาวบ้านผ่านการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนทุกภาคส่วน ในระยะดำเนินการช่วยกระตุ้นให้นิสิตได้นำความรู้จากการศึกษา งานวิจัยที่ศึกษาจากระยะเริ่มต้น และศึกษาวิธีการวิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล

๔) ผลการประเมินกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ระยะสรุปผล

การดำเนินการระยะที่ ๖ สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน โดยการนำผลงานของนิสิตมาใช้ประกอบการประเมิน เป็นชิ้นงานที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน จำนวน ๒ ชิ้นงาน ได้แก่ ชิ้นที่ ๑ คู่มือ “เพื่อนบางหลวงรักษัธรรม” เป็นชุดความรู้ที่ใช้เป็นคู่มือสำหรับจัดกิจกรรมวิถีพุทธเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน หลังจากการดำเนินกิจกรรมเสร็จสิ้น และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุเป็นรายบุคคล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบการประเมิน คู่มือ “เพื่อนบางหลวงรักษัธรรม” เพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข คู่มือให้เกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และจัดทำคู่มือฉบับสมบูรณ์ เผยแพร่เป็น E-book ผ่านช่องทางออนไลน์ที่สามารถนำไปใช้กับผู้สูงอายุในชุมชนอื่นได้ ชิ้นที่ ๒ จัดทำเป็นวิดีโอบันทึกกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้น บันทึกกิจกรรมการถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน และบันทึกผลการสะท้อนคิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุเป็นรายบุคคล นำมาตัดต่อเป็นตอนเดียวกัน เผยแพร่ผ่านช่อง YouTube จากการประเมินทำให้ทราบว่า ข้อมูลพร้อมใช้ที่คืนให้ชุมชนเป็นประโยชน์แก่สังคมในวงกว้าง และส่งผลให้ผู้สูงอายุในชุมชนพื้นที่วิจัยเกิดความภาคภูมิใจด้วยความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชิ้นงาน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นแกนนำที่เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นมีความรู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของงาน ซึ่งเป็นงานที่เกิดจากเวทีระดมความคิด การประชุมกลุ่มในระยะดำเนินการ

การดำเนินการระยะที่ ๗ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ในขั้นตอนนี้ นิสิตได้ทบทวนและนำความรู้จากการศึกษางานวิจัยในระยะเริ่มต้นมาใช้ในการฝึกทักษะการจัดทำรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ฝึกทักษะการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมเป็นแบบบันทึกจากชุมชนตั้งแต่เริ่มกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงพื้นที่ที่ได้ทำการวิเคราะห์สรุปผลเป็นรายบุคคล ในระยะการดำเนินการขั้นตอนต่าง ๆ ระหว่างการดำเนินงานในพื้นที่ นำผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลของตนเองมานำเสนอแลกเปลี่ยนกันในห้องเรียน เพื่อหาข้อสรุปจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัย หรือผลการศึกษาอิสระ การประเมินผลในขั้นตอนนี้ อาจารย์ผู้สอนประจำวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ทำการประเมินผลจากแบบบันทึกที่ได้มอบหมายให้นิสิตแต่ละคนเขียนรายงานการมีส่วนร่วมของตนเอง/สิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้จากชุมชน

๕.๒ อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีประเด็นสำคัญในการอภิปรายผลการวิจัยกับกรอบแนวคิดและงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ดังนี้

การสังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้พัฒนาเป็นชุดความรู้ในรูปแบบคู่มือให้นิสิตนำไปใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดทำโครงการศึกษาอิสระเรื่องการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอนใน

รูปแบบการศึกษาภาคสนามตามแนวคิด CCS กระบวนการเรียนรู้ชุมชน ๗ ขั้นตอน (๑) จัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน (๒) ลงพื้นที่สำรวจปัญหา (๓) การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางแก้ปัญหา (๔) ขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน (๕) ถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้าน (๖) สังเคราะห์ข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชน (๗) จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โดยการดำเนินการทั้ง ๗ ขั้นตอน ควบคู่กับการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบการศึกษาในชั้นเรียนโดยยึดแนวทางการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ประกอบด้วย ๔ แนวทาง คือ แนวทางที่ ๑ ผู้สอนใช้ผลการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๒ ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยในการเรียนรู้ แนวทางที่ ๓ ผู้สอนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนการสอน แนวทางที่ ๔ ผู้เรียนใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้ หรืออาจจะสรุปได้ ๒ รูปแบบ คือ ๑) ผู้สอนใช้ผลการวิจัยและกระบวนการวิจัยในการสอน ๒) ผู้เรียนใช้ผลการวิจัยและกระบวนการวิจัยในการเรียน ผลการประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสามารถช่วยกระตุ้นผู้เรียนให้หมักหมมการสร้างความรู้ด้วยตนเอง เชื่อมโยงกับการนำองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการไปใช้ในการฝึกปฏิบัติแก้ไขปัญหาของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กล่าวถึงแนวปฏิบัติของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกประสานสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านจากความต้องการของท้องถิ่น เป็นกระบวนการ ต่อเนื่อง ตั้งแต่การสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการส่งเสริมให้เกิดการขยายผล^๑ และยังสอดคล้องกับแนวคิดของสีลาภรณ์ นาคทรพรพ ได้กล่าวถึงลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ว่าเป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (active leaning) เป็นการแสวงหาแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน การเรียนรู้จึงมีการเกิดขึ้นเป็นพลวัต เกิดจากการร่วมกันแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหาล้วนนำไปปฏิบัติจริงแล้วนำเสนอเพื่อทบทวนหาวิธีการที่เหมาะสมหรือดีที่สุดเพื่อแก้ไขปัญหา^๒

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา พบว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาส สร้างการมีส่วนร่วมให้ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมาย ร่วมกันกำหนดแนวทาง วิธีการปฏิบัติที่ดำเนินไปสู่เป้าหมายที่กลุ่มต้องการร่วมกัน มีความสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินกิจกรรมมุ่งไปสู่เป้าหมายด้วยพลังความร่วมมือใจของชาวบ้านเป็นอย่างดี ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจ รู้สึกว่าตนเองได้ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหของชุมชน คณะผู้วิจัยและนิสิตเป็นผู้ช่วยทำงานในการดำเนินกิจกรรม ลักษณะของการเป็นผู้บริการวิชาการให้กับชาวบ้านผ่านการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนทุกภาคส่วน ในระยะดำเนินการช่วยกระตุ้นให้นิสิตได้นำความรู้จากการศึกษางานวิจัยที่ศึกษาจากระยะเริ่มต้น และศึกษาวิธีการวิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล สอดคล้องกับงานวิจัยของรัชณีเพ็ญ พลเยี่ยม ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบห้องเรียนแห่งชุมชน

^๑สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), วิจัยเพื่อคืนความรู้สู่ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^๒สีลาภรณ์ นาคทรพรพ, การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓), หน้า ๖๑-๖๗.

การเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครูโดยใช้วิจัยเป็นฐาน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้ (Process) ภายใต้แนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ชุมชน (Selective Community) มี ๕ ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย ๑) กำหนดบทบาทการทำงานของสมาชิก ๒) พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ที่สมาชิกร่วมกัน ๓) แลกเปลี่ยนแนวคิด รูปแบบการทำงานร่วมกัน ๔) กำหนดข้อตกลงภายในชุมชน และ ๕) ทำงานร่วมกันตามข้อตกลง^๓ สอดคล้องกับผลการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา นิสิตได้ดำเนินการจัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุชุมชนวัดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เป็นการนำเอากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานไปใช้ในการพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธ เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุในชุมชน กระตุ้นผู้เรียนให้มีทักษะการสร้างความรู้ด้วยตนเอง เชื่อมโยงกับการนำองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการไปใช้ในการฝึกปฏิบัติ แก้ไขปัญหาของชุมชน

ผลการวิจัยจากการดำเนินการจัดเวทีค้นหาปัญหาร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อรียัสัจ) ต้นที่ ๑ (ต้นทุกข์ - ต้นปัญหา) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ค้นหา/รวบรวม ข้อมูลปัญหา สาเหตุ และผลกระทบ ข้อสรุปจากเวทีทำให้ทราบถึงปัญหาที่สนใจร่วมกันและเห็นว่าเป็นปัญหาที่สามารถนำหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ และการดำเนินการลงพื้นที่สำรวจประเด็นปัญหา คณะนิสิตร่วมกับตัวแทนจากชมรมผู้สูงอายุ ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ลงพื้นที่สำรวจปัญหาของผู้สูงอายุในชุมชน มุ่งไปที่กลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง และกลุ่มผู้สูงอายุที่ยากจนอาศัยอยู่คนเดียว ขาดแคลนเครื่องอุปโภค บริโภค จากการดำเนินการขั้นตอนนี้ทำให้ทราบถึงปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ และปัญหาด้านสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับผลการสังเคราะห์โครงการวิจัยในภาคใต้ ที่จัดทำโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งให้เห็นถึงผลความสำเร็จที่เกิดจากกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยนำเสนอว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีพลังในการแก้ปัญหา เพราะการวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระตุ้นและประสานกลุ่มคนต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา^๔ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ในขั้นตอนการดำเนินงานระยะที่ ๓ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา โดยใช้เครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อรียัสัจ) ต้นที่ ๒ (ต้นสุข - ต้นปัญญา) ระดมความคิดร่วมกับชาวบ้านในการกำหนดเป้าหมาย แนวทางหรือวิธีการ และวิเคราะห์ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการตามแนวทางหรือวิธีการที่กำหนดร่วมกัน ข้อสรุปจากการ

^๓ รัชณีเพ็ญ พลเยี่ยม, “การพัฒนาแบบห้องเรียนแห่งชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครูโดยใช้วิจัยเป็นฐาน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, ๒๕๖๑), ออนไลน์, แหล่งที่มา : <https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqID=๖๑๐๐๒๒๘๔> (๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕).

^๔ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, รายงานบทสังเคราะห์ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ ประมวลผล คุณค่าพลัง และความสุข, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๐-๘๕.

ดำเนินการขั้นตอนนี้ โดยการสร้างความร่วมมือกันระหว่างคณะนิสิต ตัวแทนผู้สูงอายุ อาจารย์ที่ปรึกษา นักวิชาการ ร่วมกันพัฒนาชุดความรู้เป็นคู่มือสำหรับใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ โดยพัฒนาเป็นคู่มือ “เพื่อนบางหลวงรักษัธรรม” เป็นชุดความรู้ที่ใช้เป็นคู่มือสำหรับจัดกิจกรรมวิถีพุทธเสริมสร้างสุขภาวะจิตของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับแนวคิดของวลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา ได้กล่าวถึงการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการวิจัยเป็นฐานนี้ สามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีประสิทธิภาพในการสืบค้นแสวงหาความรู้อย่างมีความสุขด้วยการลงพื้นที่จริง ได้พัฒนาระบบการคิดและได้สร้างองค์ความรู้ที่สะท้อนถึงความเข้าใจในข้อเท็จจริง และมโนทัศน์ต่าง ๆ^๕ และผลการวิจัยยังไปไปตามแนวคิดของอำรุง จันทวานิช ที่ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน มีประโยชน์ต่อผู้เรียน โดยผู้เรียนได้รับการพัฒนาการเกิดทักษะการใช้การวิจัยในการแสวงหาความรู้ เรียนรู้ ทฤษฎี แนวคิด หลักการและข้อค้นพบที่มีความหมายมีความเที่ยงตรง รู้จักวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การแก้ปัญหาหรือการพัฒนา เก็บรวบรวมข้อมูล สรุปผลนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ ผู้เรียนมีโอกาสดำเนินการพัฒนาทักษะการคิด (Thinking Skills) ทักษะการแก้ปัญหา (Problem Solving and Resolution Skills) ทักษะการบริหารจัดการเวลา (Time Management Skills) ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills) ทักษะประมวลผล (Computer Skills) และทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life Long Learning Skills)^๖

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยได้พัฒนาคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทาง พระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสนาชั้นต้น สาขาวิชาพระพุทธศาสนา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาอิสระของสาขาวิชาอื่นได้ตามความเหมาะสม และการวิจัยครั้งนี้ได้พัฒนาเครื่องมือ Ariyasacca Tree Analysis (ต้นไม้อริยสัจ) เป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษาชุมชนที่สามารถนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการจัดเวทีชาวบ้าน/การประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นของชาวบ้านและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวข้องกับโจทย์วิจัยที่คณะผู้วิจัยลงไปทำการศึกษา

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นฐาน เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการ

^๕วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา, “คำนิยม” ใน สัจจัตถะงานนิพนธ์การและเสวนาวิชาการ แพร่งภูธร...วันวานไม่เคยเปลี่ยน, (กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม, ๒๕๕๖).

^๖อำรุง จันทวานิช, “ปาฐกถาพิเศษ เรื่องนโยบายส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้”, ในการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๘).

บรรณานุกรม

๑. หนังสือ

กาญจนา แก้วเทพ. **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอริกแห่งประเทศไทย
เพื่อการ พัฒนา, ๒๕๓๘.

กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. **แผนปฏิบัติการประจำปี
งบประมาณ ๒๕๖๔**. กรุงเทพมหานคร : กรมกิจการผู้สูงอายุ, ๒๕๖๔.

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. **คู่มือ ความสุข ๕ มิติสำหรับผู้สูงอายุ ฉบับปรับปรุง**. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
นนทบุรี : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๘.

กชกร ชิมะวงศ์. **กระบวนการวิจัยท้องถิ่นจุดเปลี่ยนการพัฒนา**. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๔๘.

โกมล สนั่นก้อง. **การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับ RC/Node และเครือข่ายฯ ภาคอีสาน**. เชียงใหม่ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๔๐.

ชัยนต์ วรรณระภูติ. **“การกำหนดรอบคิดในการวิจัย” คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา**. ขอนแก่น
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๖.

ทิตินา แคมมณี. **กระบวนการเรียนรู้ : ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหาข้อข้องใจ**.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔.

_____ . **การจัดการเรียนรู้โดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้**.
กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนาศึกษา, ๒๕๔๘.

_____ . **ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**.
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ธนพรรณ ธานี. **การศึกษาชุมชน**. ขอนแก่น : ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐.

นิวัฒน์ พุ่มวันเพ็ญ. **การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เกษียณอายุตามหลักพุทธธรรม**. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์
มหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ. **คู่มือปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคม “CCS” (Cap-Corner Stone
Project)**. นครปฐม : สาละพิมพ์การ, ๒๕๖๓.

พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอุ่น). **นวัตกรรมการเรียนรู้ คน ชุมชนและการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร :
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

พจนา ทรัพย์สมาน. **การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนแสวงหาและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง**.
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

- ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. **การเรียนการสอนที่มีการวิจัยเป็นฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **แผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๑๒ (๒๕๖๐-๒๕๖๔)**. อยุธยา : กองแผนงานสำนักงานอธิการบดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- มงคล พนมมิตร และชาติชาย รัตนศิริ. **“การวิจัยชุมชน.” ใน เอกสารประกอบโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน**. เชียงใหม่ : สำนักงาน ปปส. ภาคเหนือ, ๒๕๔๐.
- มาเรียม นิลพันธุ์. **วิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม : โครงการส่งเสริมการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.
- ลัดดา ภูเกียรติ. **การสอนแบบโครงงานและการสอนแบบใช้วิจัยเป็นฐาน : งานที่ครูประถมนำทำได้**. กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม, ๒๕๕๒.
- วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา. **“คำนิยม” ใน สัจจัตถ์งานนิทรรศการและเสวนาวิชาการ แพร่ภูธร...วันวานไม่เคยเปลี่ยน**. กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม, ๒๕๕๖.
- วิบูลย์ บุญยธโรกุล. **คู่มือวิทยากรและผู้จัดฝึกอบรม**. กรุงเทพมหานคร : ด้านสหวิชาการพิมพ์, ๒๕๔๕.
- วิทยา อภรณ์. **การวิจัยคือการปลดปล่อย**. เชียงใหม่ : วन्दาคารพิมพ์, ๒๕๕๐.
- สนธยา พลศรี. **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐.
- สินธุ์ สโรบล. **วิธีวิทยวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน : บทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยและประสบการณ์จากต่างประเทศ**. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- สีลาภรณ์ นาคทรพร. **การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. **การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๖๔**. กรุงเทพมหานคร : กองสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๖๕.
- สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. **นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๗๐**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, ๒๕๖๒.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๖๒.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). **การบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗.
- _____ . **วิจัยเพื่อคืนความรู้สู่ท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๕.
- _____ . **คู่มือการบริหารงานวิจัย : ประเภททุนวิจัยและพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒.

_____ . **สรุปการประชุม การสังเคราะห์ความรู้โครงการวิจัยเด่น มองผ่านมุม คนวิจัย**. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒.

_____ . **รายงานบทสังเคราะห์ รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลาง ตะวันตก ตะวันออก**. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑.

_____ . **รายงานบทสังเคราะห์ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ ประมวลผลคุณค่าพลังและความสุข**. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑.

อมรวิรัช นาคทรพรพ. **เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม ๒**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

อาชัญญา รัตนอุบล. **“การสอนแบบเน้นการวิจัยโดยใช้สัญญาแห่งการเรียนรู้” ในการเรียนการสอนที่มีการวิจัยเป็นฐาน**. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

อังคณา ทาลัดชัย. **พัฒนาการและวิธีการสร้างความรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนภาคเหนือ**. เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.

อรศรี งามวิทยาพงศ์. **กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง : จากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย**. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, ๒๕๔๙.

อำรุง จันทวานิช. **“ปาฐกถาพิเศษ เรื่องนโยบายส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้”**. ในการเรียนการสอนโดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร : ศุภสมาคมปริวรร, ๒๕๔๘.

๒. รายงานการวิจัย

ชัคตตรัย รัชสวัสดิ์ และคณะ. **“การจัดกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการงานวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาอย่างยั่งยืนด้วยฐานทรัพยากร ๔ ประการ”**. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

ปกิต วิเศษปัดสา. **“ผลของการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้การวิจัยเป็นฐานที่มีต่อโมทัศน์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและเจตคติต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๔”**.

วิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต. คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ปณิธิ บุญสา. **“รูปแบบการบริหารงานวิจัยเชิงพื้นที่ในการพัฒนาภูมิสังคมของตำบลแม่ตื่น อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก”**. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๕.

พ่องฉวี ไวยาวัจจย์ และคณะ. **“การพัฒนาต้นแบบการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาโดยใช้วิจัยเป็นฐาน”**. **รายงานการวิจัย**. คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

เสาวนีย์ กานต์เดชารักษ์. **“การพัฒนาต้นแบบการเรียนการสอนแบบเน้นวิจัยทางการศึกษา”**. **ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : คณะครุศาสตร์, ๒๕๓๙.

มารุต พัฒนาผล. **“การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน”**. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔.

พิจิตรา ที่สุเกะ. “การพัฒนาารูปแบบการเรียนการสอน โดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาการพัฒนาหลักสูตรสำหรับ
นักศึกษาระดับปริญญาตรี”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน**. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

๓. วารสาร

เจริญพงษ์ วิชัย. “พัฒนาการแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วารสารพุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. ๒๘(๒), ๒๕๖๔ : ๘๕-๑๐๒.

ฐิตียา เนตรวงษ์ และคณะ. “การใช้โปรแกรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุตามหลักวิถีพุทธที่ส่งผลต่อ
สุขภาพจิตที่ดีของผู้สูงอายุ”. **วารสารวิทยาลัยราชสุดา**. ๑๕ (๑), ๒๕๖๒ : ๕๐-๖๒.

พระปลัดวีระชนม์ เขมวีโร. “การเสริมสร้างความผาสุกทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุตามหลัก
พระพุทธศาสนา”. **วารสารวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. ๕(๑), ๒๕๖๐ : ๗๘-๘๘.

เพ็ญประภา ภัทรานุกรม. “วิจัยเพื่อท้องถิ่น : บทบาทมหาวิทยาลัยในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่าง
ยั่งยืน”. **วารสารร่วมฤกษ์ มหาวิทยาลัยเกริก**. ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม), ๒๕๖๐
: ๑๔๑-๑๔๒.

ภัทรธิรา ผลงาม และคณะ. “การพัฒนากิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพทางจิตผู้สูงอายุในชุมชนจังหวัด
เลย”. **วารสารประชากรศาสตร์**. ๓๖(๑), ๒๕๖๓ : ๕๑-๖๖.

สินธะวา คามดิษฐ์. “การจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัยในระดับอุดมศึกษา”. **วารสารสุทธิ
ปริทัศน์**. ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๘๕ (มกราคม – มีนาคม), ๒๕๕๗ : ๑๓-๑๙.

สิรินทร พิบูลภานุวัจน์ และคณะ. “สู่วัยไม่เสเพลอย่างสุ่มเสี่ยง : การสร้างนักร้องสื่อสารสุขภาพสูงอายุน่า
รู้เท่าทัน สื่อ”. **วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร**. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-
ธันวาคม), ๒๕๖๓ : ๑๗๔-๑๙๑.

สุนิสา คำชื่น และคณะ. “ภาวะสุขภาพจิตและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในผู้สูงอายุ”. **วารสารวิจัยสุขภาพและการ
พยาบาล**. ๓๖ (๓), ๒๕๖๓ : ๑๕๐-๑๖๓.

อรรณพ เกิดอรุณสุขศรี และคณะ. “การศึกษาพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ
โรงพยาบาลราชพิพัฒน์บนพื้นฐานของปัจจัยส่วนบุคคลและแรงสนับสนุนทางสังคม”. **วารสาร
วารสารและวารสารเวชศาสตร์เขตเมือง**. ๖๔ (๒), ๒๕๖๓ : ๘๕-๙๖.

๔. แหล่งข้อมูลออนไลน์

แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง. ออนไลน์. แหล่งที่มา :

www.hongson.ac.th/web/images/IS.pdf (๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕).

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คู่มือการปฏิบัติงานการจัดการเรียนการสอนของอาจารย์**.
ออนไลน์, แหล่งที่มา : www.mcu.ac.th (๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๕).

- _____ . **หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (หลักสูตรปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๖๐)**. ออนไลน์. แหล่งที่มา : https://acd.mcu.ac.th/?page_id=๗๕๘ (๗ เมษายน ๒๕๖๕).
 รัชนี้เพ็ญ พลเยี่ยม. “การพัฒนารูปแบบห้องเรียนแห่งชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพเพื่อพัฒนาวิชาชีพครูโดยใช้วิจัยเป็นฐาน”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด. ๒๕๖๑. ออนไลน์, แหล่งที่มา : <https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqlD=๖๑๐๐๒๒๘๔> (๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕).
- วรรณรี ปานศิริ. “การพัฒนาผู้เรียนด้านการทำวิจัยโดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐาน”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์. ๒๕๕๙. ออนไลน์. แหล่งที่มา : <https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqlD=๒๕๓๖๓๓> (๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕).
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้าน การพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.). **วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่**. ออนไลน์. แหล่งที่มา : <https://abcjournal.trf.or.th/about.aspx> (๑๒ มีนาคม ๒๕๖๕).
- อติทยา ใจเตี้ย. “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการดูแลเด็กที่มีความต้องการพิเศษที่บ้านบนฐานการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. ๒๕๕๙. ออนไลน์. แหล่งที่มา : <https://nriis.go.th/ProjectDetailPublic.aspx?UniqlD=๑๘๕๖๕๔> (๑๓ มีนาคม ๒๕๖๕).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบประเมินคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**แบบประเมินคู่มือกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย/ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

เกณฑ์การประเมิน

๕	หมายถึง	ดีที่สุด
๔	หมายถึง	ดี
๓	หมายถึง	ปานกลาง
๒	หมายถึง	น้อย
๑	หมายถึง	น้อยที่สุด

รายการประเมิน	ระดับความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
๑. รายละเอียดในคู่มือมีความสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย					
๒. รายละเอียดในคู่มือมีความชัดเจนเพียงพอที่จะนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานไปใช้อย่างได้ผล สำหรับการศึกษาวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา					
๓. แนวทางการนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานไปใช้ฝึกปฏิบัติภาคสนามในพื้นที่ แสดงถึงความคาดหวังที่ต้องการให้เกิดกับนิสิตอย่างชัดเจน					
๔. การนำเครื่องมือเรียนรู้ชุมชนไปทดลองใช้ในกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน มีรายละเอียดที่บอกถึงข้อกำหนดที่ผู้ใช้ต้องพิจารณาเพื่อให้ผลการทดลองใช้มีประสิทธิภาพสูงสุด					
๕. คู่มือแสดงถึงข้อมูลพื้นฐานและรายละเอียดที่มีความจำเป็นต่อการใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานอย่างครบถ้วน					

ข้อเสนอแนะ .....

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข
แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม
ประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบบันทึกประเด็นการสนทนากลุ่ม
ประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. รายละเอียดในคู่มือมีความสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาอิสระบูรณาการกับการเรียนรู้ชุมชนและการเรียนการสอนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน

---

๒. รายละเอียดในคู่มือมีความชัดเจนเพียงพอที่จะนำไปใช้ในการเรียนรายวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาได้อย่างได้ผล

---

๓. ปัญหา อุปสรรค ในการนำกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไปใช้

---

๔. ข้อเสนอแนะ แนวทางแก้ไขปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

แบบประเมินประสิทธิผลกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาอิสระทาง
พระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบประเมินประสิทธิผลกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำชี้แจง

๑. แบบประเมินชุดนี้สร้างขึ้นเพื่อต้องการวัดความคิดเห็นที่มีต่อประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. แบบประเมินชุดนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลผู้ตอบแบบประเมิน

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นของนิสิต ในการประเมินประสิทธิผลของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๓ ความคิดเห็นเพิ่มเติม

๓. ขอให้ท่านศึกษาแบบประเมิน และให้ข้อมูลความคิดเห็นที่เห็นจริง ให้ตรงกับความคิดของท่านมากที่สุด และกรุณาให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ขอขอบคุณในความร่วมมือ

พระเจริญพงษ์ วิชัย, ดร.

หัวหน้าโครงการวิจัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลผู้ตอบแบบประเมิน

คำชี้แจง กรุณาใส่เครื่องหมาย ลงในช่อง ที่เป็นข้อมูลของท่าน

๑. เพศ ชาย หญิง

๒. อายุ ต่ำกว่า ๓๐ ปี ๓๑-๔๐ ปี
 ๔๑-๕๐ ปี ๕๐ ขึ้นไป

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นของนิสิตในการประเมินประสิทธิผลของการใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โดยมีเกณฑ์พิจารณา ดังนี้

- ๕ หมายถึง มากที่สุด
- ๔ หมายถึง มาก
- ๓ หมายถึง ปานกลาง
- ๒ หมายถึง น้อย
- ๑ หมายถึง น้อยที่สุด

ข้อที่	ความคิดเห็น	ระดับความคิดเห็นของนิสิต				
		๕	๔	๓	๒	๑
ด้านกิจกรรม/เนื้อหาสาระ						
๑	กิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน					
๒	กิจกรรมช่วยให้แนวคิดการใช้เครื่องมือในกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน					
๓	กิจกรรมช่วยในการปฏิบัติการด้านกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน					
๔	มีการใช้คำถามกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการสร้างความรู้ด้วยตนเอง					
๕	การฝึกปฏิบัติการเรียนรู้ชุมชนด้วยกระบวนการวิจัย					
๖	กิจกรรมมุ่งแสวงหาองค์ความรู้ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาชีพศึกษาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา					
ด้านบรรยากาศ						
๗	ส่งเสริมให้วางแผนการเรียนรู้ด้วยตนเอง					
๘	บรรยากาศส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน					
๙	มีการเสริมแรงการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ					
๑๐	เปิดโอกาสให้เลือกที่จะเรียนรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ					

ภาคผนวก ค

QR-Code วิดีโอประมวลผลการปฏิบัติการศึกษาวิจัย

QR-Code วิดีโอประมวลผลการปฏิบัติการศึกษาวิจัย
ขั้นตอนการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
วิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนา

ประวัติผู้เขียน

- ชื่อ ฉายา/สกุล : พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป (วิชัย), ดร.
- เกิด : ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๖
- สถานที่เกิด : ๕๔ หมู่ ๑ ตำบลพังกาญจน์ อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดกุศลศรีธาราม ตำบลท่าข้าม อำเภอพนมphin จังหวัดสุราษฎร์ธานี รหัสไปรษณีย์ ๘๔๒๔๐ โทรศัพท์ ๐๖๒-๒๕๔-๙๔๑๖
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๔ จบปริญญาตรี หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส ต.หอมเกร็ด อ.สามพราน จ.นครปฐม
- : พ.ศ. ๒๕๕๖ จบปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
- : พ.ศ. ๒๕๖๐ จบปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
- ประสบการณ์การทำงาน : พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๙ นักบริหารงานทั่วไป ประจำหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๖๓ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา สาขาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
- : พ.ศ. ๒๕๖๔ ผู้อำนวยการหลักสูตรประกาศนียบัตรการเสริมสร้าง คุณค่าและสมรรถภาพวิถีพุทธสำหรับผู้สูงอายุ (ป.สอ.) วิทยาลัยสงฆ์ พุทธปัญญาศรีทวารวดี
- : พ.ศ. ๒๕๖๖ อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
- : พ.ศ. ๒๕๖๖ อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
- : พ.ศ. ๒๕๖๖ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
- ผลงานวิชาการ : พ.ศ. ๒๕๕๐ วิจัยเรื่อง “การปรับตัวทางสังคมของนักเรียนระดับชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนสังกัดเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี” ISBN ๙๗๘ - ๙๗๔ - ๓๖๔ - ๗๐๗ - ๙
- : พ.ศ. ๒๕๖๒ วิจัยเรื่อง “การสร้างบทเรียนสำเร็จรูปวิชาธรรมวิภาค ธรรมศึกษาชั้นตรี” วิจัยอิสระ (หัวหน้าโครงการ)

- : พ.ศ. ๒๕๖๓ วิจัยเรื่อง “การพัฒนาห้องเรียนห้องเรียนออนไลน์เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้วิชาธรรมวิภาค สำหรับนักเรียน ธรรมศึกษาชั้นตรี” ทุนสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ (หัวหน้าโครงการ).
- : พ.ศ. ๒๕๖๓ วิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้วยการเล่านิทานธรรมบทแก่เยาวชน ในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” ทุนสนับสนุนจากกองแผนงานมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (ผู้ร่วมวิจัย).
- : พ.ศ. ๒๕๖๕ วิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐานวิชาศึกษาอิสระทางพระพุทธศาสนาสำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ทุนสนับสนุนจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (หัวหน้าโครงการ).
- : พ.ศ. ๒๕๖๑ บทความวิชาการเรื่อง พระมหากัจจายนะ : การตีความพุทธพจน์ในมรุตปิณฑิกสูตรตามหลักเทศนาหาระวารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์
- : พ.ศ. ๒๕๖๓ บทความวิชาการเรื่อง “สิทธิว่าด้วยความเป็นบิดามารดาตามหลักพุทธจริยศาสตร์”. วารสารพุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม) : ๒๕๖๓.
- : พ.ศ. ๒๕๖๓ บทความวิชาการเรื่อง “อปัสเสนธรรม : วิถีปฏิบัติสร้างความสุขจากการบริโภคในทัศนะพระพุทธศาสนา”. ประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ จัดโดยวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๓ ณ หอประชุมราชวิทยาลัยการวัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม.
- : พ.ศ. ๒๕๖๓ บทความวิชาการเรื่อง “Desanahara : Conceptual interpretation of the doctrine in Buddhism”. Asia Pacific Journal of Religion and Cultures. Vol 4 No 2 (July-December). ๒๐๒๐.
- : พ.ศ. ๒๕๖๔ บทความวิชาการเรื่อง “พุทธวิธีการปรับตัวเพื่อความรอดบนมรรคาแห่งชีวิตวิถีใหม่” ประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๖๔ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๔ จัดโดยคณะศาสนาและปรัชญา ณ ห้องประชุมอาคารสุชีพ ปุญญานุภาพ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม.
- : พ.ศ. ๒๕๖๔ บทความวิชาการ “พัฒนาการแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๔) : ๘๕-๑๐๒.

- : พ.ศ. ๒๕๖๕ บทความวิชาการ “การศึกษาภูมินามและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในตำนานพื้นบ้านเรื่องพ่อตาโจงโดง” วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๕) : ๒๔-๓๙.
- : พ.ศ. ๒๕๖๖ บทความวิจัย “การพัฒนากิจกรรมวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุในชุมชนวัดบางหลวง จังหวัดนครปฐม” วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๖๖) : ๕๖-๗๗.
- : พ.ศ. ๒๕๖๖ บทความวิชาการ “โยนิโสมนสิการในฐานะเป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้งภายในของมนุษย์” วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๖).
- : พ.ศ. ๒๕๖๖ วิจัยเรื่อง “จากแดงโมเดล : รูปแบบการพัฒนาเมืองขยะเป็นศูนย์ แนวพุทธบูรณาการของวัดจากแดง จังหวัดสมุทรปราการ” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการศึกษาระดับปริญญาโท วิทยาลัยการศึกษาด้านการศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
- : พ.ศ. ๒๕๖๖ บทความวิจัยเรื่อง “จากแดงโมเดล : รูปแบบการพัฒนาเมืองขยะเป็นศูนย์ แนวพุทธบูรณาการของวัดจากแดง จังหวัดสมุทรปราการ” วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๖๖) : ๓๙๑-๔๐๕.